

ଅ.ବ.ଓ. ଅନୁଷ୍ଠାନୀୟକମଣ୍ଡଳୀ.

๒๓มิ.ย.๒๕๒๕

กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ

สาขาจังหวัดขอนแก่น

ราชสกุลวงศ์

(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมราชวงศ์บุญรूप พินิจชนคดี ท.จ.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

ราชสกุลวงศ์
(ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)

เลขหมู่หนังสือ ๙๒๙.๗/๙๙๙๕๕๓

ISBN. 974-7919-65-6

พิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๖๓

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้อง
ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา โปรดให้พิมพ์เป็นทักษิณานุปทาน อภิเศก
ส่วนพระราชกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง

พิมพ์ครั้งที่เก้า ๑๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๒๕

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์บุญริบ พินิจชนิดี ท.จ.

เลขห้อย

๑๒๑.๗๑๑๑๕๑๓

๕๔๒๘๒

เลขหมู่

A 9

เลขทะเบียน

๑๒๑๐๗๔๖

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมราชวงศ์บุญรับ พินิจชนคดี ท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กำหนดวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ เจ้าภาพได้แจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ**สายสกุลวงศ์**เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามประสงค์

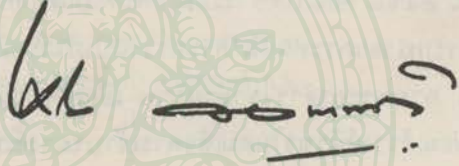
หนังสือ**สายสกุลวงศ์**นี้ กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครได้จัดรวบรวมขึ้น และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา โปรดให้พิมพ์เป็นทักษิณานุประทาน อุทิศส่วนพระกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ต่อมาได้ชำระและตีพิมพ์เป็นครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ การจัดพิมพ์สองครั้งแรก กระทำในระยะเวลากระชั้นกัน การตรวจฉบับไม่ถ้วนที่มีวิปลาสคลาดเคลื่อนหลายแห่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสภา จึงได้ทรงขอร้อง หม่อมเจ้าวงศ์นิรชรในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์ ให้ทรงช่วยตรวจสอบอีกครั้ง แล้วได้ทรงจัดพิมพ์เป็นของชำระประทานแก่ผู้มารดน้ำถวายพระพรในวันขึ้นปีใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ต่อมาเมื่อผู้สนใจขออนุญาตจัดพิมพ์อีกหลายครั้ง คือครั้งที่สี่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ครั้งที่ห้าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ครั้งที่หกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ครั้งที่เจ็ดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ และครั้งที่แปดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ครั้งนี้นับเป็นครั้งที่เก้า

การพิมพ์ครั้งที่แปด ซึ่งพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ นั้น นายยิ้ม ปัทมชยางกูร ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ปัจจุบันได้ออกจากราชการรับบำนาญแล้ว ได้กรุณาตรวจสอบชำระเพิ่มเติม โดยสอบพระนามและหลักฐานกับเอกสารต่าง ๆ ตลอดจนได้ติดต่อสอบถามข้อที่สงสัยจากบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และท่านผู้รู้ที่ยังทรงพระชนม์และยังมีชีวิตอยู่ กับได้ค้นประกาศบางฉบับจากราชกิจจานุเบกษา ค้นพระนามพระราชโอรสพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔ จัดทำสารบัญคันทพระนามและนามต่าง ๆ นอกจากนั้นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรก็ได้ทรงพระกรุณาตรวจแก้เพิ่มเติมข้อความบางแห่งให้สมบูรณ์ขึ้น กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร จึงขอขอบพระทัย พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร และขอขอบพระคุณนายยิ้ม ปัทมชยางกูร กับทุกท่านที่ได้กรุณาช่วยเหลือในการชำระหนังสือราชสกุลวงศ์ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

การพิมพ์ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ทำได้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่แปดเป็นต้นฉบับ แต่ได้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น เพิ่มคำนำพระนามของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ เพิ่มประกาศที่ปรากฏในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ตรวจสอบแก้ไขตัวสะกดการันต์บางแห่งจากหลักฐานและหนังสือต่าง ๆ หลายฉบับ สอบวันเดือนปีจากปฏิทินกรมวิชาการ เพิ่มเติมเชิงอรรถและเนื้อความบางตอนให้ตรงกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติหม่อมราชวงศ์บุษยรัถ พิณจินคดี ท.จ. ผู้วายชนม์ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีที่กษัตริย์นาบุพทาน ที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ หม่อมราชวงศ์บุษยรัถ พิณจินคดี ท.จ. และได้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้เป็นกุศลวิยาทาน ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลบัจจยดลบันดาลให้ หม่อมราชวงศ์บุษยรัถ พิณจินคดี ท.จ. ผู้วายชนม์ ประสบแต่อภิวรรณคุณมณูญผล สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

(นายเดโช สวานนท์)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๑๕ มีนาคม ๒๕๒๕

บรรดาเจ้าภาพในงานศพของ ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี ท.จ. ต่างรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำอาบศพและหีบทองลายสลัก ประกอบศพของ ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี และพระราชทานพวงมาลาแก่ศพด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ ซึ่งเจ้าภาพจะรำลึกไว้มิรู้วันเสื่อมคลายและขอถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานพวงมาลาแก่ศพ อันนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นเหลือ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ได้ทรงประทานพวงมาลาแก่ศพ เป็นพระกรุณาธิคุณอย่างสูงแก่ ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี และเจ้าภาพ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา ได้ประทานพวงมาลาแก่ศพ เป็นพระกรุณาธิคุณอย่างสูง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษบากร ได้ประทานพวงมาลาแก่ศพ นับเป็นพระกรุณาอย่างสูงเช่นเดียวกัน

ยังอีกบรรดาญาติมิตรของ ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี รวมทั้งผู้ที่รู้จักคุ้นเคยและคบหาสมาคมกับ ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี ต่างก็ได้มาคารวะและนำพวงมาลามาคารพศพและเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรมให้ ทั้งนี้ย่อมเป็นที่ดีนตั้นแก่บรรดาเจ้าภาพอย่างยิ่ง และขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณด้วยความซาบซึ้งในความกรุณาและน้ำใจอันงามมาในที่นี้

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๑ ๘๓๗

สำนักพระราชวัง

๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๔

หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจินคคี ท.จ. อายุ ๔๗ ปี ถึงแก่กรรมด้วยอาการ ๓ โรงพยาบาล สมิติเวช กรุงเทพมหานคร วันอาทิตย์ที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๐.๑๐ น.

วันเดียวกันนี้เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ๓ บ้านเลขที่ ๑๕/๔ ซอยพระพิณจ ถนนสาทรใต้ กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบทองลายสลักประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ ปี กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ.

บุญสม พิมพ์.
/ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจินคคี
	เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้เมื่อครบกำหนด ๗ วัน
	สำนักพระราชวังจะออกไปใช้ราชการได้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสีย
	ค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่ ๑๑๘๕๖

(แบบ ก.)

สำนักพระราชวัง

๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๔

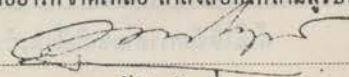
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขานุการพระราชวัง
เชิญพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ไปวางพระราชนิพนธ์หน้าหีบศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ ทินิจชนคดี ท.จ. ที่บ้านเลขที่ ๑๕/๔ ซอยพระพิริย
ถนนสาทรใต้ กรุงเทพมหานคร

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๕.๐๐ น.

บุญสม/พิมพ์/ทาน.

วัน	หน้า พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ ทินิจชนคดี เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่ ๑๕๑๒๓

(แบบ ค.)

สำนักพระราชวัง

๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ท่านผู้หญิงกษัตริย์ ไกรฤกษ์ เจริญพวงมาลาไปวางพระราชทานที่หน้าหีบศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจันทน์
ท.จ. ที่บ้านเลขที่ ๑๕/๔ ซอยพระพิณิจ ถนนสาทรใต้ กรุงเทพมหานคร

วันศุกร์ ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๔.๐๐ น.

บุญสม ทิมพ.
แทน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจันทน์
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๓๗๔๖

สำนักพระราชวัง

๒๕ มกราคม ๒๕๒๕

พระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจันทน์ ท.จ. ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (เมรุค่านใต้) กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๕ เวลา ๑๕.๐๐ น. เชิญหีบศพขึ้นรถยนต์ร่วมประเทียม จากบ้านเลขที่ ๑๕/๔ ซอยพระพิณจ ถนนสาทรใต้ ไปยังวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร หยุดรถ ตั้งกระบวนแห่ศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นคังบนจิกกาชาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

บุญสม ทมพ.
รัตนทาน.

วัน	หน้าที่	พนักงานพระราชพิธี
	เพื่อทราบ	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พิณจันทน์
		เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้และเจ้าพนักงาน
		ที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

รัตนทาน.

หม่อมราชวงศ์ บุญรัป พินิจชนคดี ท.จ.

ชาติะ ๑๐ มกราคม ๒๔๓๘

มรณะ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๔

หีบศพ ม.ร.ว. บุญร่ำ ปิ่นจอมคดี ท.จ.
พร้อมกับพวงมาลาที่ได้รับพระราชทาน และประทານ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขานุการพระราชวัง เชิญพวงมาลาไปวางพระราชทาน

น้อง ลูก หลาน เหลน

หลาน ๆ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ กับหม่อมแดง ปราโมช ถ่ายร่วมกับบุตร ทุกคน
ยืนแถวหลัง: ม.ร.ว. ถ้วนเท่านั้น ปราโมช ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี
ม.ร.ว. อุไรวรรณ ปราโมช ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช
นั่งหน้า: ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ประวัติ หม่อมราชวงศ์บุญรับ พินิจชนคดี

ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี เป็นบุตรสาวคนใหญ่ของ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ และ หม่อมแดง ปราโมช เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ที่แพทราชวรดิษฐ์ ขณะนั้นท่านพ่อยังรับราชการตำแหน่งเจ้ากรมทหารปืนไฟ เมื่อเติบโตขึ้นมาพอดูแลตนเองได้ หม่อมแม่ได้นำเข้าถวายตัวต่อ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสวรรคโลกลักษณวดี (สมเด็จพระหญิงเล็ก) พระธิดาพระอรรคชายา องค์ใหญ่ และได้พำนักอยู่ในสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นข้างในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิตมาจนสิ้นพระชนม์ เมื่อถึงวัยเรียนก็ได้เข้าเรียนในโรงเรียนราชินีจนจบประโยคมัธยมศึกษาในสมัยนั้น จนเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามาสิ้นพระชนม์แล้วจึงได้ถูกลาออกจากวังมาอยู่บ้าน

เมื่อแรกเกิดนั้นท่านพ่อตั้งนามให้ว่า “รับขวัญ” แต่เมื่อเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังในวัยเด็ก ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “บุญรับ” และได้รับพระมหากรุณาโอบอุ้มพระราชทาน พร้อมกับหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์อื่น ๆ ในวัยเดียวกันอีกหลายท่าน

ม.ร.ว. บุญรับ ได้อยู่กับบิดามารดาตลอดมาตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี และได้ติดตามท่านพ่อไปอยู่ตามหน่วยทหาร ซึ่งท่านพ่อไปรับราชการหลายจังหวัด เช่น ที่จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดพิษณุโลก ในฐานะที่เป็นบุตรสาวคนใหญ่ก็ได้รับความไว้วางใจจากหม่อมแม่ทั้งในด้านการดูแลบ้านและในด้านสังคม และได้แบ่งเบาภาระของหม่อมแม่ในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาก ได้แก่ การดูแลการครัวและการบ้าน ตลอดจนปกครองดูแลบริวารของท่านพ่อซึ่งมีจำนวนมาก รับผิดชอบในการรับแขกและในงานเลี้ยงดูที่บ้านและออกงานสังคมต่าง ๆ กับท่านพ่อ เพราะหม่อมแม่ไม่สมัครใจที่จะออกงานต่าง ๆ นอกจากเท่าที่จำเป็นจริง ๆ เช่น เข้าไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น

ม.ร.ว. บุญรับ ได้แต่งงานกับ พลตำรวจเอก พระพินิจชนคดี เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุตรหญิงด้วยกันหนึ่งคน แต่ถึงแก่กรรมเสียแต่แรกเกิด แต่คุณพระพินิจชนคดีได้มีบุตรกับภรรยาเดิมที่ถึงแก่กรรมคือ ม.ล. อรุณ พินิจชนคดี อยู่แล้วหลายคน ม.ร.ว. บุญรับก็เข้ารับหน้าที่เลี้ยงดูปกครองบุตรของคุณพระพินิจชนคดีที่ยังเยาว์ และให้ความรักเหมือนกับบุตรของตนเอง ชีวิตในครอบครัวจึงได้เป็นสุขราบรื่นและมีความเจริญตลอดมา คุณพระพินิจชนคดี และ ม.ร.ว. บุญรับ ได้นำเพ็ญการกุศลสาธารณะไว้มากมายหลายอย่าง และได้บำเพ็ญการกุศลในพระศาสนาไว้มากเช่นเดียวกัน

ม.ร.ว. บุญรับ เริ่มป่วยเป็นโรครามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ และถึงแก่กรรมด้วยความสงบท่ามกลาง ลูกหลาน เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ อายุ ๘๖ ปี

ม.ร.ว. บุญรับ พินิจชนคดี ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทูตยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน ทั้งหมดข้างต้นนี้เป็นประวัติเท่าที่จะบันทึกได้สำหรับสุภาพสตรีท่านหนึ่งที่ได้ใช้ชีวิตอันยาวนานของท่านในทางสุจริต ปราศจากโทษ มีแต่คุณกับญาติมิตรและคนรู้จักทั้งปวงซึ่งมีจำนวนมาก คุณของท่านจะมีมากน้อยหรืออยู่ในลักษณะอย่างไรนั้นสุดแล้วแต่คนที่รู้จักท่านแต่ละคนจะได้รับรู้และจดจำไว้จะนำมาบันทึกไว้โดยละเอียดทั่วไปนั้นไม่มีทางจะทำได้ แต่ในฐานะที่ผมเป็นน้องของท่านคนหนึ่งที่ท่านได้เลี้ยงมาตั้งแต่จำความได้ ผมก็ใคร่ขอบันทึกคุณของคุณที่บุญรับไว้บ้างตามสมควร และคุณความดีตลอดจนนิสัยใจคอของคุณที่บุญรับที่ผมได้จดจำมาบันทึกไว้ นั้น ญาติมิตรและลูกหลานของท่านก็คงจะได้ประจักษ์มาแล้วทุกคน

คุณที่บุญรับเป็นคนเก่ง ที่ว่าเก่งนั้นหมายความว่าท่านเป็นคนมีฝีมือ จะทำสิ่งใดต้องทำให้สำเร็จ และผลเป็นอย่างไรดีเยี่ยมเสมอไป ไม่ว่าจะเป็นในทางการค้าหรือในทางการบ้านเรือน

คุณที่บุญรับเป็นชาววังที่แท้จริงและได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างชาววังมาตั้งแต่แรก ท่านจึงเป็นคนมีฝีมือ ในกิจกรรมของแม่บ้านทุกชนิด ท่านเป็นคนทำกับข้าวอร่อยหาตัวจับยาก และกับข้าวของกินทั้งคาวและหวานที่ท่านเป็นคนปรุงนั้น มีความประณีตละเอียดถี่ถ้วนได้มาตรฐานห้องเครื่องต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ อย่างหาที่อื่นได้ยาก การทำกับข้าวแบบนี้จำเป็นต้องใช้เวลา มีเครื่องปรุงต่าง ๆ ให้ครบถ้วนมิให้มีสิ่งใดขาด ต้องรู้วิธีที่จะจัดการอย่างไรกับเครื่องปรุงแต่ละอย่างอย่างถูกต้อง และต้องมีลูกมือเอาไว้ช่วยออกแรงอีกหลายคน แต่คุณที่บุญรับท่านเจียดเวลาเอาไว้ทำกิจการนี้ได้เสมอ ท่านมีความรู้ที่ละเอียดพิสดารเกี่ยวกับเครื่องปรุงและการปรุงอาหาร และท่านสามารถทำตัวให้คนรักสมัครมาเป็นลูกมือของท่านด้วยความเต็มใจไม่หลีกเลี่ยง

นอกจากการทำอาหารแล้ว คุณที่บุญรับยังมีฝีมือในการเย็บปักถักร้อยทุกชนิด เมื่อยังสาว ๆ ท่านเย็บตัดเสื้อใส่เองโดยไม่ต้องจ้างวานใคร และมีชื่อว่าเป็นผู้นำสมัยคนหนึ่งเมื่อ ๖๐ ปีมาแล้ว เสื้อผ้าที่ท่านแต่งตัวเข้าราชสำนักหรือออกงานสังคมหรูหราในสมัยนั้นเป็นฝีมือของท่านเองแทบทั้งสิ้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว คุณที่บุญรับยังเป็นผู้ที่อนุรักษ์ชีวิตความเป็นอยู่แบบไทยในสมัยก่อน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ออกมาจากในวังหลวง ท่านถือว่าความสะอาดเป็นของสำคัญที่สุดในความเป็นอยู่ เพราะฉะนั้นทุกแห่งที่ท่านรับผิดชอบจะต้องสะอาดอย่างหาที่ติมิได้ ตั้งแต่ครัว หม้อไหถ้วยชามทุกชนิดขึ้นไปจนถึงห้องนั่งห้องนอนจะต้องสะอาดหมดจดไปทุกแห่ง ตัวผมเองที่เป็นน้องที่ท่านเลี้ยงมาก็จะต้องถูกจับอาบน้ำล้างหน้าล้างมือและเปลี่ยนเสื้อผ้าวันละหลายครั้ง ไม่เคยมีสิทธิที่จะสกปรกได้ทั้งที่อยากจะสกปรกห้องนั่งห้องนอนเครื่องนอนทุกอย่างไปจนถึงสวนและสนามในบ้าน ท่านเป็นผู้คอยดูแลให้สะอาดสวยงามส่วนมากก็มักจะมีมือเองเพื่อสร้างความสวยงามขึ้น เช่น ปลูกต้นไม้ ดอกไม้ เลี้ยงต้นไม้ ตัดสนาม ถอนหญ้าแห้วหมู ฯลฯ

เมื่อคุณที่บุญรับเป็นชาววัง ท่านก็มีฝีมือในสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของชาววัง การจัดดอกไม้และการร้อยดอกไม้ทุกชนิด ท่านทำได้สวยงามมาก จนกระทั่งท่านอายุร่วม ๘๐ แล้วท่านก็ยังร้อยมาลัยได้สวยและเย็บดอกไม้ได้งดงาม สมัยเมื่อ ๕๐-๖๐ ปี มาแล้ว ร้านทำดอกไม้หรือจัดดอกไม้ไม่มีอย่างทุกวันนี้ เรื่องดอกไม้เป็นเรื่องที่ต้องทำกันเองในบ้าน คุณที่บุญรับมัดพวงหรือเองให้ท่านพ่อไปวางงานพระศพหรือศพของท่านที่รู้จักเคารพนับถือ ถึงเทศกาลลูกจันทน์หรือมีงานบวชนาคซึ่งท่านพ่อเป็นเจ้าภาพ คุณที่บุญรับก็ร้อยตาข่ายดอกไม้สดคลุมผ้าไตรที่ต้องใช้ รวมทั้งเย็บดอกไม้ประดับและร้อยอุบะห้อยครวละหลาย ๆ ไตร ถึงจะอดหลับอดนอนก็ไม่เคยได้ยืนท่านบ่น สมัยยังนุ่งผ้าลายขิดคุณที่บุญรับก็คอยดูให้คนขัดผ้าลายให้แม่และของตัวท่านเอง แล้วเอาเข้าใส่หีบอบร่ำ ผ้าหมกก็เลือกย้อมสีให้ถูกต้องแล้วจีบมัดเข้าไว้และเข้าหีบอบร่ำเช่นเดียวกัน เครื่องหอมเช่นน้ำอบไทย น้ำปรุง แป้งร่ำ ท่านเป็นคนทำเองทั้งสิ้น และทำติดต่อกันมาจนท่านชรามากแล้วจึงเลิก ลูกหลานที่อยู่ใกล้ชิดท่านจะได้ความรู้เหล่านี้จากท่านทุกคน และในตอนท้ายแม้แต่พยาบาลซึ่งมาอยู่ประจำตัวท่านในยามชราก็ได้วิชาชาววังไปจากท่านคนละไม่มากนัก

สำหรับตัวผมเองคุณที่บุญรับเป็นแม่ เป็นครูและเป็นสิ่งที่อุปการะผมมาจนตลอดชีวิตของท่าน พระคุณของท่านนั้นจะพรรณนาอย่างไรก็คงจะไม่ถ้วนทั่ว

ตั้งแต่ผมจำความได้มา คุณที่บุญรับเป็นผู้เลี้ยงดูผมในทุกทาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกินอยู่หลับนอนไปจนถึงความประพฤติ ท่านเป็นผู้สอนให้ผมกินเป็น รู้จักรสและคุณค่าของอาหาร ท่านเป็นผู้สอนมารยาททั่วไปให้เข้ากับคนได้ทุกชั้น ท่านคอยดูแลให้รู้จักรักษาความสะอาด ให้รู้จักสวยงามและความเป็นเวลา ความรู้ในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะนั้นได้มาจากท่านตั้งแต่อ่อนแต่ออก แต่ทั้งที่ท่านเลี้ยงดูผมมาอย่างใกล้ชิดตั้งแต่เล็ก ท่านก็ไม่เคยเอาตัวผมออกไปห่างแม่ ความรักแม่ ความใกล้ชิดและความอบอุ่นของเด็กที่ได้จากมารดาบังเกิดเกล้า นั้น ผมมีอยู่บริบูรณ์ไม่บกพร่อง มาคิดดูเดี๋ยวนี้อันคุณที่บุญรับทำอย่างไรผมก็นึกไม่ออก คิดได้แต่ว่าท่านจะต้องมีวิธีการที่วิเศษแนบเนียนมาก

ทางด้านความเป็นครูคุณที่บุญรับสอนหนังสือไทยให้ผมตั้งแต่ผมยังเป็นเด็กเล็กมาก จนผมจำไม่ได้ว่าเรียนกันเมื่อไรอย่างไร รู้แต่ว่าเมื่อจำความได้นั้นอ่านหนังสือไทยออกเสียแล้ว แต่มีหลักฐานพยานอยู่ที่หนังสือเรียนชื่อมูลบทบรรพกิจ ซึ่งคุณที่บุญรับเก็บไว้ หน้าหนังสือเล่มนั้นทุกหน้ามีรอยต่างเป็นดวงสีชมพูเต็มไปหมด คุณที่บุญรับบอกว่าท่านให้ผมใช้กันรูปซีตวหนังสือที่อ่าน เวลาอ่านผิดหรือเกะเรออย่างไร ท่านก็ตี ผมก็ร้องไห้หน้าตาหยดถูกก้านรูปเป็นสีชมพู แล้วก็ตกลงไปที่หน้าหนังสือจนต่างเป็นสีชมพูทั้งเล่ม ผมจึงอ่านหนังสือออก

พอเรียนภาษาไทยอ่านออกและอ่านหนังสือสามก๊กได้ดั่ง ๆ โดยผันชื่อจีนได้ไม่ผิด คุณที่บุญรับก็สอนภาษาอังกฤษให้ ท่านสอนให้รู้ภาษาอังกฤษได้ถึงขนาดที่ผมไปเข้าเรียนอนุบาลที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง แหม่มโคลต้องตกใจที่เห็นเด็กตัวแค่นั้นรู้หนังสืออังกฤษถึงเพียงนั้น นอกจากหนังสือไทยหนังสืออังกฤษแล้ว คุณที่บุญรับยังสอนคณิตศาสตร์บวกลบคูณหารได้พอสมควร ก่อนที่ผมจะไปเข้าเรียนหนังสือ

สื่อที่โรงเรียน การที่ผมอ่านหนังสือได้สองภาษาไม่ติดขัดและพอดิดเลขในใจได้โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องคิดเลขไฟฟ้า นั้น นับว่าเป็นบุญคุณของคุณพี่บุญรับมาจนบัดนี้

คุณพี่บุญรับเป็นชาววังทั้งตัว เพราะฉะนั้นจึงมีอารมณ์ขันและมีปฏิภาณว่องไวในการพูดจา ทำให้คนครึกครื้นได้มาก วิชานี้ผมก็ได้เรียนเอาไว้มากจากคุณพี่บุญรับ และได้ใช้ในการพูดและการเขียนมาตลอดชีวิต ในทางกวีนิพนธ์คุณพี่บุญรับก็มีความรู้มาก เพราะท่านแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ได้ทุกอย่าง ยิ่งกว่านั้นยังจำวรรณคดีได้มากเรื่องและอย่างยืดยาว ซึ่งท่านนำมาใช้ในหลายโอกาสเพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบัน ความจริงลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของผู้มีการศึกษาในเมืองไทยในสมัยหนึ่ง อันเป็นลักษณะที่ลึกซึ้งมาก เพราะเท่ากับว่าท่านเหล่านั้นมีวัฒนธรรมไทยอยู่ในสายเลือด แสดงออกอยู่ทุกขณะในชีวิตประจำวันของท่าน กาพย์กลอนโคลงฉันท์ที่ผมแต่งได้และได้เคยแต่งมาแล้วเป็นสิ่งที่ผมได้เล่าเรียนมาจากคุณพี่บุญรับทั้งหมด ผลงานจะดีเสียแต่ไหนนั้นเป็นเรื่องของผม แต่คุณพี่บุญรับเป็นแหล่งความรู้เบื้องต้นของผมในทางนี้ ความจริงคุณพี่บุญรับเคยแปลนวนิยายภาษาอังกฤษไว้หลายเรื่อง ได้มีนิยายสารสมัยนั้นนำเอาไปตีพิมพ์โดยใช้นามปากกา และท่านได้แต่งฉันท์โคลงสี่สุภาพและกลอนเอาไว้มาก นำเสียดายที่ปัจจุบันนี้สูญหายไปหมดแล้ว

คุณพี่บุญรับเป็นคนคู่สำหรับเด็ก นอกจากผมแล้วน้องของท่านคนอื่น ๆ ก็เกรงท่านอยู่ทั่วกัน แต่สำหรับผมเมื่อทำผิดหรือซุกซนเกินการทำนาก็ตีเอาเจ็บ ๆ ผมคงจะเป็นเด็กที่ซนร้ายกาจมาก เพราะคุณพี่บุญรับท่านต้องตีกินเปล่าไว้วันละ ๕ ที ไม่ว่าจะทำผิดหรือไม่ทำ แต่คุณพี่บุญรับท่านดีชนิดเราพูดไม่ออกเพราะท่านเลี้ยงดูให้น้อยอยู่ตลอดเวลา บุญคุณของท่านมากเกินไปที่จะนึกถึงความเจ็บตัวมากบ้างน้อยบ้างที่มีอยู่เป็นระยะ ๆ วันไหนท่านไม่ว่าหรือตีเสียอีกผมกลับไม่สบายใจนึกว่าท่านเบียดตัวผม เห็นว่าเป็นเด็กที่เลี้ยงไม่ขึ้นเอาดีไม่ได้

คุณพี่บุญรับท่านรู้จักคนกว้างขวางมาก ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวและพระมหาลหลายรัชกาล ท่านก็ใส่ผ้าแพรแพดทูลได้อย่างใกล้ชิด ทรงโปรดปรานคุ้นเคยแทบทุกพระองค์ เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ตลอดจนข้าราชการผู้ใหญ่และคนรุ่นราวคราวเดียวกันกับท่านนั้น ท่านรู้จักคุ้นเคยมาก และท่านก็เป็นที่รักชอบของคนที่อยู่ทั่วๆ ไป คุณพี่บุญรับเป็นคนตรงนิทานคนไม่เป็น มีอะไรไม่ถูกใจก็พูดกันต่อหน้า โดยไม่กลัวว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะโกรธ แต่ส่วนตัวท่านเองนั้นไม่มีความอิจฉาพยาบาทผู้ใดทั้งสิ้น จะโกรธใครก็โกรธเพียงชั่วแล่น เห็นใครได้ดีก็ดีใจกับเขาด้วยทุกครั้งไป

ความซื่อสัตย์สุจริตนั้น คุณพี่บุญรับถือว่าเป็นของจำเป็นในชีวิต จะขาดไม่ได้หรือจะบกพร่องไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสั่งสอนอบรมผมในความซื่อสัตย์สุจริตมาตลอดชีวิต แม้แต่ผมจะเป็นผู้ใหญ่มีอายุมากแล้วท่านก็ยังไม่ได้ละวาง และยังเป็นห่วงคอยดูแลผมอยู่ตลอดเวลา ไม่ให้ทำอะไรไปในทางที่ไม่ชอบไม่ควรได้

เมื่อคุณพี่บุญรับทราบที่ผมได้เป็นนายกรัฐมนตรี ท่านรู้สึกดีสำหรับผมมาตั้งแต่บ้านผม ถึงหอกระดาศหอใหญ่เอากการมาด้วย ท่านเอาหอกระดาศนั้นยื่นให้ผมแล้วบอกว่า

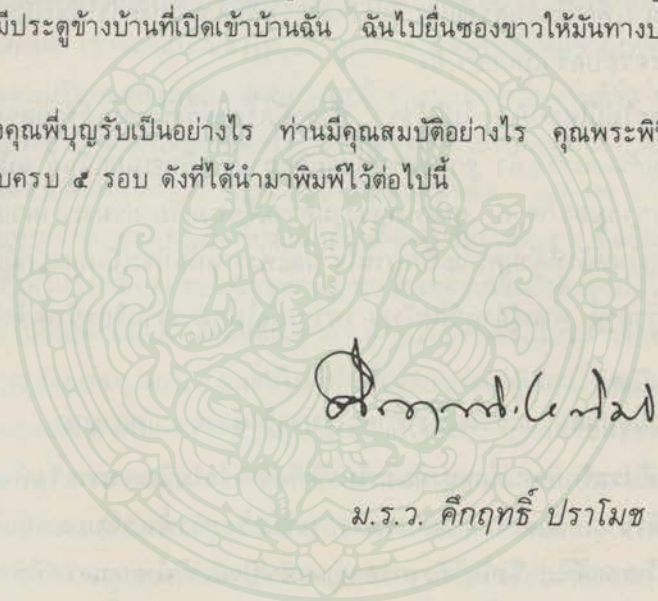
“ที่เอาเงินมาให้ใช้ เอ็งจะได้ไม่ต้องไปโกงเขาให้เสียชื่อที่ที่เลี้ยงเอ็งมา”

แล้วท่านก็ไม่ได้ให้หนี้เดียว ท่านเจือจานตลอดมาด้วยเงินที่ละมาก ๆ ที่ผมไม่รู้จะกราบขอบคุณท่านอย่างไร จึงจะสมเพราะท่านไม่ได้เคยเรียกร้องอะไรจากผมเลยในชีวิตนี้ และผมก็ไม่ได้เคยทำอะไรท่านนอกจากความรักและความกตัญญูของน้องคนหนึ่งเท่านั้น

ครั้งหนึ่งมีคนไปพูดกับคุณพี่บุญรับถึงเรื่องการแจกของขาวหรือรับของขาวในวงการเมืองของไทยและเรื่องเปิดประตูหลังบ้านรับคน คุณพี่บุญรับท่านตอบว่า

“เรื่องคนอื่นเขาจะแจกของขาวหรือรับของขาวกันฉันพูดด้วยไม่ได้ เพราะฉันไม่ได้เห็นกับตา ฉันรู้แต่ว่านายก ฯ น้องชายของฉันคนนี้มีรับของขาวเพราะฉันเป็นคนให้มันเอง ถ้ามันขึ้นไม่รับฉันก็คงตีมันทั้งเป็นนายก ฯ ให้มันรู้กันไป น้องฉันคนนี้มีไม่มีทั้งประตูหน้าบ้านและหลังบ้านแต่มันมีประตูข้างบ้านที่เปิดเข้าบ้านฉัน ฉันไปยื่นของขาวให้มันทางประตูข้างบ้านนั้นแหละ”

ชีวิตสมรสของคุณพี่บุญรับเป็นอย่างไร ท่านมีคุณสมบัติอย่างไร คุณพระพิณจหนักดีได้เขียนไว้เมื่อทำบุญคุณพี่บุญรับครบ ๕ รอบ ดังที่ได้นำมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

ศิริกมล. เกล็ด.

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ข้อเขียนของพล ต.อ. พระพิณจขนคติ ผู้สามี

ตามประเพณีนิยมกันเป็นส่วนมาก บุคคลที่มีอายุครบ ๕ รอบ (๖๐ ปี) ก็แสดงความยินดีต่อชีวิตที่ได้อยู่มาอย่างเข้าเขตมีการทำบุญอายุ และในโอกาสนั้นก็เชื้อเชิญท่านที่เคารพตลอดจนเพื่อนฝูงมาร่วมสโมสรรตามสมควรแก่อัตภาพ

ในวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ภริยาข้าพเจ้า (ม.ร.ว. บุญรับ) มีอายุบรรจบครบ ๖๐ ปี ข้าพเจ้ามีความยินดีตั้งใจด้วยความเต็มใจยิ่ง จึงรวบรัดมาเป็นเจ้าภาพทำบุญอายุให้เธอ ในโอกาสที่จะได้ตอบแทนบุญคุณที่มีแก่ข้าพเจ้าให้ทันใจ ในเมื่อยังมีชีวิตและสุขภาพดีอยู่ทั้ง ๒ คน

ด้วยความปลื้มใจของข้าพเจ้า จึงคิดได้ว่าตัวข้าพเจ้าเองควรจะเล่าประวัติชีวิตที่เราทั้ง ๒ ร่วมทุกข์สุขกันมาช้านาน เพื่อเป็นอนุสรณ์และเกียรติของเธอที่มีส่วนแบ่งภาระและเป็นผู้ที่ก่อกำเนิดในความสุขแก่ตัวข้าพเจ้าและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง

เราท่านย่อมจะไม่มีใครปฏิเสธไปได้ว่า ถ้าสามีภริยาต่างร่วมทุกข์ร่วมสุขต่อกันต่างถนอมน้ำใจต่างมองเห็นคุณค่าในกันและกันแล้ว ความสุขนั้นย่อมติดตามมาเป็นอเนกอนันต์ แม้ฝ่ายสามีจะเป็นพ่อค้าหรือข้าราชการหรือกรรมกรก็ตาม ผลแห่งคุณงามความดีของภริยาย่อมจะอำนวยกำลังใจกำลังกายแก่ฝ่ายสามีปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยความเบิกบานใจ ผลแห่งงานนั้นก็จะเป็นคุณแก่ผู้ปฏิบัติเป็นเงาตามตัวที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ ท่านผู้อ่านก็คงยังงง เพราะยังไม่กล่าวว่ภริยาข้าพเจ้าคืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงขอกล่าวดังต่อไปนี้

ภริยาข้าพเจ้ามีอุปนิสัย ขยันขันแข็ง ทำอะไรทำจริงด้วยความพยายาม

ข้อนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนฝูงของภริยาข้าพเจ้าแล้วไม่น้อย แรกเริ่มที่จะตั้งตัว ๒ คนผัวเมียในชีวิต ได้ทำการค้าขายเกลือส่งออกนอกประเทศ เริ่มแรกการค้าเกลือส่งออกนอกประเทศนี้ ก็มีแต่ชาวจีน พ่อค้าแม่ค้าไทยหาไม่มี จึงนับได้ว่าภริยาข้าพเจ้าเป็นแม่ค้าไทยคนแรกที่ดำเนินการค้าประเภทนี้ และเป็นการเริ่มดำเนินการค้าชนิดนี้เป็นครั้งแรกในชีวิตของเธอด้วย เบื้องต้นแห่งการค้า พาหนะที่ใช้ก็คือรถจักรยาน ๓ ล้อ เพราะการค้ายังไม่เป็นผล เช้าออกจากบ้านกว่าจะกลับก็เย็น อาหารกลางวันคือร้านข้าวแกงเรวดี ๆ นี้เอง บางคราวเธอกลับมาบ้าน ถึงกับนั่งร้องไห้แต่ลำพัง ข้าพเจ้าพบจึงสอบถามเหตุผล ได้ความว่าการค้านี้แสนจะลำบาก แม้จะติดต่อขอซื้อเกลือที่จะส่งออกนอกประเทศ กระทั่งถูกเสมียนอายุคร่าวลูกชู้เชิญ ต้องเคารพนอบน้อมก็ไม่วายที่จะถูกดูดี ข้าพเจ้าเห็นใจ จึงบอกว่าเมื่อเป็นเช่นนี้เราเลิกเสียไม่ดีหรือ หากินทางอื่นต่อไป เธอกลับตอบว่าต้องทน จะยอมแพ้วรึนี้ไม่ได้ เพราะการค้าอื่น ๆ อาจมีอุปสรรคเช่นกันก็ได้อีก เมื่อเธอใช้ความอดทน และสู้ด้วยความมานะไม่ท้อถอยเช่นนี้ ก็ต้องปล่อยให้เธอดำเนินการกิจการต่อไป ถึงตอนนี้ค่อยหายใจคล่องหน่อย เพราะการค้ามีผลกำไรบ้าง เธอจึงเปลี่ยนพาหนะจากรถจักรยาน ๓ ล้อคนเป็น ๓ ล้อเครื่อง จาก ๓ ล้อเครื่องเป็นรถยนต์ เมื่อข่าวคราว

การค้ามีผลกำไรขึ้น ก็เกิดมีพ่อค้าทั้งไทยและจีนค้าเกือกันขึ้นอีกมากมาย เมื่อตั้งนี้ ความแข่งขันการค้า เกือกย่อมบังเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีญาติและเพื่อนฝูงเธอ แสดงความคิดเห็นว่า ให้เธอเลิกเสีย เพราะกำไร ก็ได้มาพอสมควร ขึ้นค้าไปอาจขาดทุนได้ เธอกลับแสดงความคิดเห็นว่า ถ้าเลิกเสียจะทำอะไร การค้า ย่อมแข่งขันกันทั่ว ๆ ไป และลูกค้าของเธอที่อยู่นอกประเทศก็ดูถูกว่าคนไทยเราค้าขายไม่จริงจั่ง ข้าพเจ้า รับฟังเช่นนี้ก็เห็นด้วยว่าต้องทนทำต่อไป มิฉะนั้นจะเกิดเสียชื่อว่า คนไทยเราทำอะไรไม่ยึด

การค้าในสินค้าชนิดเดียวกันมีมากขึ้น ความเก่งแย่ง ความชิงไหว ชิงพริบ และกลั่นแกล้งย่อม ตามมาเป็นทวีคูณ แต่ด้วยเหตุผลที่เธอเป็นผู้ที่ติดต่อกับลูกค้าต่างประเทศด้วยความโอบอ้อมอารี ด้วย ความเห็นอกเห็นใจ ด้วยความเป็นธรรมเสมอมา เช่น เวลาที่ราคาเกือกของเราสูง แต่ต่างประเทศราคา ลง ทั้ง ๆ ที่ทราบอยู่ว่า ถ้าเธอส่งเกือกออกไปก็มีแต่เสมอตัวและขาดทุน ซึ่งพ่อค้าเกือกอื่นพากันหยุดซังก แต่เธอก็ไม่ยอมละที่จะจัดส่งให้แก่ลูกค้าทั้งนี้เพราะเธอถือว่าถึงที่กำไรเรารับแล้วลูกค้าขอให้ช่วยขายให้ ได้มาก ถึงที่ตลาดราคาลด เราจะหลบไม่ส่งให้เขา ลูกค้าจะเอาเกือกที่ไหนขายให้เขาประจำ ทำให้เสีย ลูกค้า และเห็นว่าเราเอาเปรียบแต่ทางเดียว ฝ่ายทางลูกค้าต่างประเทศก็ทราบดีว่า การที่เธอส่งเกือกให้ เขาขายนั้น ไม่มีกำไรยิ่งทำให้ลูกค้าเห็นอกเห็นใจ บางคราวลูกค้าถึงกับยอมยกค่านายหน้าที่เราเคยเสีย แก่เขาให้ ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ทางการค้านานเข้ายิ่งแน่นแฟ้นขึ้น ในทางการค้าที่ไม่เอาเปรียบกัน และกันนี้ ชื่อเสียงร้านมงคลชัย ของเธอเป็นที่ประจักษ์ในสิงคโปร์และฮ่องกง ซึ่งเป็นตลาดของเกือกไทย จนกระทั่งมีฝรั่งทางสิงคโปร์มาติดต่อขอให้เธอทำสัญญาว่าจะส่งเกือกยังสิงคโปร์ให้พอเพียงกับความ ต้องการ ทางการสิงคโปร์จะห้ามมิให้เกือกคนอื่นเข้ามา ทางบริษัทบอร์เนียวประจำฮ่องกงก็มีหนังสือยืนยันว่า เรือของบริษัทจะรับบรรทุกเกือกของเธอไปที่ท่าเมืองฮ่องกงแต่ผู้เดียว แต่เป็นที่น่าเสียใจว่า เธอ ไม่มีทางจะรับความสนองเพราะอำนาจการขายเกือกแก่เธอสมิฉะนั้น อยู่แก่กรมสรรพสามิตต์ ถ้าขึ้นรับ สัญญาทำความตกลง ทางกรมสรรพสามิตต์เกิดไม่ขายให้พอตามจำนวนความต้องการก็จะเสียทั้งชื่อ เสียทั้งทรัพย์ การที่ทำให้ระแวงเช่นนี้ มีมูลที่จะทำให้ระแวง ดังได้กล่าวแล้วว่า เวลานั้นมีพ่อค้ามากคน เก่งแย่งกัน บรรดาพ่อค้าก็ยอมหาทางกีดกันและกันอยู่เสมอ ๆ แม้แต่เธอส่งเกือกลงเรือ ยังถูกพนักงานผ่า กระทบเกือกตรวจ โดยสงสัยจะมีของอื่น ทำให้จวนเจียนจะบรรทุกเรือไม่ทันก็มี และยังถูกอิทธิพลใช้ อุบายหน่วงเหนี่ยวทำนองนี้อีกนานาประการ เพื่อให้เธอเอาเกือกลงเรือไม่ทันกำหนด ก็จะถูกทาง เรือปรับและทางลูกค้าก็จะว่าได้ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าเวลาจะซื้อเกือกจากกรมสรรพสามิตต์แต่ละ ครั้งแสนลำบากบางทีถูกให้ไปบรรทุกเกือกที่ฉางเกือกต่างจังหวัดที่ทุรกันดารซึ่งพ่อค้าอื่นไม่ถูกเช่นนั้น เธอก็ต้องทนซื้อและจัดการบรรทุก ที่สุดทางการได้เนรเทศผู้จัดการของเธอเสีย ทั้ง ๆ ที่ความผิดของ ผู้จัดการก็เป็นความผิดแต่หนหลังก่อนที่เข้ามาทำงานกับเธอ แต่ด้วยความมานะไม่ย่อท้อเธอก็คงดำเนินการค้าของเธอโดยลำพังต่อไป แต่บังเอิญด้วยบุญกุศลที่เธอทำไปด้วยความสุจริตใจนั่นเอง ที่เขาให้ ลำบากกลับกลายเป็นให้เธอมีกำไร ทั้งนี้เพราะลูกค้าที่ติดต่อต่างสงสารว่าเธอได้รับความเป็นธรรมน้อย เหลือเกิน ประกอบด้วยมีเกร็ดการค้าดุจเส้นผมบังภูเขา ที่มองข้ามกันไปอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งความ

ชำนาญในลักษณะเกลือ เธอก็เรียนรู้พอตัวอยู่ ทั้งนี้เพราะเกลือต่างจังหวัดที่ผู้ขายให้เธอไปรับจากที่นั่น กลายเป็นเกลือที่มีน้ำหนักมากกว่าเกลือที่สะดวก ถึงเวียนต่อเวียน คือเกลือที่เอาให้เธอไปบรรทุกใน ที่ทุรกันดารนั้นมีน้ำหนักมากกว่ากันถึงเวียนละระหว่าง ๒๐ ถึง ๓๐ กิโล. โดยที่ตลาดของเรายาเกลือ ราคาเป็นเกวียน ส่วนตลาดนอกเขาขายกันเป็นน้ำหนัก เมื่อเกลือของเธอที่ส่งไปจำนวนเกวียนและราคา เท่ากับพ่อค้าอื่น แต่เมื่อขายนอกประเทศเธอมีเปรียบกว่าระหว่าง ๒๐ ถึง ๓๐ กิโล. ต่อเกวียน พ่อค้าอื่น เสมอตัว เธอก็มีกำไร พ่อค้าอื่นขาดทุน เธอก็เสมอตัวหรือมีกำไรนิดหน่อย นี่แหละคือผลแห่งความเป็น ธรรมชาติที่ฝ่ายหนึ่งประสงค์อย่างหนึ่ง แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับรับความเป็นธรรมชาติและเส้นผมบังภูเขา

การที่เธอทำการค้าเกลือในชีวิตเป็นเบื้องต้นนั้น ไซ้ที่จะเพียงไม่ได้รับความสะดวกต่าง ๆ นานา กำลังกายก็ทับถมเข้าใส่ด้วยต้องปีนป่ายจากเรือจ้างขึ้นตลิ่งยังฉางเกลือ ต้องติดต่อกับพวกจีนเรือฉลอมที่ บรรทุกเกลือ ทั้ง ๆ ที่เหน็ดเหนื่อยสายตัวเป็นเกลียว เย็นลงกลับบ้านยังต้องเข้าครัวหาอาหารอีก รับประทานอาหารค่ำแล้วก็คิดที่จะดำเนินการในวันต่อ ๆ ไป ตลอดระยะเวลาราว ๓ ปี การค้าเกลือของเธอก็ถึง อวสาน เพราะทางการตั้งองค์การเกลือไทยขึ้นทำการค้าแต่ผู้เดียว ก็นับว่าเป็นบุญคุณของรัฐบาล สมัยนั้นอยู่ไม่น้อย ถ้าปล่อยให้ค้าเรื่อย ๆ ไป กำไรที่ได้มานับว่ามากในสมัยนั้น อาจต้องสูญเสียไปก็ได้

ได้กล่าวมาแล้วว่า เธอเป็นผู้ที่อดทนขยันขันแข็ง ไม่ชอบบอญ้างเมื่อเลิกค้าเกลือไม่นาน เธอก็บ่น ระบายใคร่ทำการค้าอื่นต่อไป เพราะผลกำไรจากการค้านี้ว่ามีทุนพอตัวอยู่แล้ว เธอขอความเห็น จากข้าพเจ้าว่าจะทำอะไรดี อุดมคติของเธอถือว่า เมื่อเธอเป็นหญิงแต่งงานอยู่ในตระกูลใด ต้องพยายาม ให้สามีและตระกูลของสามีเจริญ และได้รับความสุข ข้าพเจ้าผลัดเปลี่ยนเธอหลายครั้ง แต่บางวันกำลังเรา ได้มีเวลานั่งคุยกัน เมื่อคุยกันไม่เท่าใดเธอเป็นพูดถึงเรื่องขอให้คิดทำการค้าให้เธอแทบไม่วันแต่ละวัน หน้าที่ข้าพเจ้าผู้เป็นสามี เมื่อภริยาที่มีจิตใจอันแรงกล้าที่จะดำเนินการค้าต่อไป ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ ข้าพเจ้าจะต้องช่วยคิด ในระยะนี้ข่าวสารการเมืองนอกประเทศคับขันถึงกับเกิดสงครามกันขึ้น ข้าพเจ้า พยายามฟังข่าวสารตลอดทั้งภายนอกและภายใน พอประมวลได้ว่า สงครามโลกหนีไม่พ้นแน่ และเหตุผล แสดงว่าจะพันพัวมาถึงประเทศเราด้วย และสงครามคราวนี้ประเทศญี่ปุ่นคงเป็นคู่สงครามที่มีบทบาท สำคัญ ข้าพเจ้าคิดทบทวนอยู่แรมเดือน วันหนึ่งตรงกับวันอาทิตย์ข้าพเจ้าจึงชวนเธอไปหาซื้อของเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามถนนสำเพ็ง และฟังข่าวคราวจากเพื่อนฝูงชาวจีนมาประมวลเหตุการณ์แล้วคิดต่อไป พอดี ค่ำวันนั้นเราทั้ง ๒ ก็คุยสนทนาทุกข์สุข และเหตุการณ์ปัจจุบันและอนาคต เธอก็ยังบ่นเร้าให้ทำการค้า อย่ำ เกรงกลัวว่าเธอจะเหน็ดเหนื่อยเลย แม้กิจการจะเหน็ดเหนื่อยเพียงใด เธอจะทนบากบั่น เมื่อข้าพเจ้าได้รับความ ปรบเร้าหนักเข้า ๆ เช่นนี้ อาศัยที่ข้าพเจ้าประมวลเหตุการณ์ดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่า ระยะนี้ การค้าอะไรไม่ตีเท่าทำอุตสาหกรรมที่เธอสามารถควบคุมได้ โดยบังเอิญถ้าเกิดสงครามโลกดังที่ข้าพเจ้า คิดประเทศญี่ปุ่นก็ต้องเข้าสงคราม สินค้านอกประเทศที่จะมาสู่ประเทศเราย่อมขาดแคลนเป็นธรรมดา ข้าพเจ้าจึงบอกกับเธอว่าคิดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ทำถุงเท้าและทำเสื้อยืด ซึ่งข้าพเจ้าเคยไปซื้อมาให้ เด็ก ๆ เพราะเป็นสินค้าชนิดที่ออกจะจำเป็น ทั้งทุนที่จะลงเราก็กพอมีเป็นอย่างดี แต่มีหลักอยู่ว่า การทำ

อุตสาหกรรมนั้น เธอจะต้องเหน็ดเหนื่อยทั้งกายและใจตลอดจนความรอบคอบเป็นอย่างมาก ที่ข้าพเจ้าพูดนี้แทนที่เธอจะท้อถอย เธอกลับแสดงความยินดี แล้วก็เร่งรัดให้ข้าพเจ้าช่วยเริ่มดำเนินงาน ข้าพเจ้าก็ตกลงรับตามที่เธอขอร้อง มิเช่นนั้นเธอก็จะถูกข้าพเจ้าว่า ดีแต่พูด รุ่งขึ้นอีก ๒ วัน ข้าพเจ้าก็เชิญเพื่อนจีนมาบอกชี้แจงความประสงค์ ขอให้เพื่อนจีนติดต่อทางประเทศจีน คือนครเซี่ยงไฮ้ ว่าซื้อเครื่องจักรทอถุงเท้าและเสื่อยืดส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งข้าพเจ้าติดต่อกับบริษัทมิชชุย สั่งเครื่องทอถุงเท้าและเสื่อยืด เมื่อตกลงสั่งเครื่องเป็นที่แน่นอนว่าจะได้เครื่องแล้ว ทางบ้านก็เริ่มปลูกโรงงาน โรงงานเสร็จเครื่องจักรก็ทยอยยกกันมาก่อรูปก่อร่างเป็นโรงงานขึ้นสำเร็จ

แรกเริ่มเปิดโรงงานต้องจ้างคนจัดการ คนย้อมสี และคนทอถุงเท้าและเสื่อยืด คนกรอด้าย โดยมีคนเป็นมาทำการหัดพวกคนงาน ความไม่ชำนาญชำนาญ และไม่เข้าใจของคนงาน ตลอดจนการย้อมสี ก็หมดเปลืองสีเกินสมควร ชั้นแรกเกิดผลเสียหาย โดยผลิตได้น้อยไม่คุ้มค่าแรงงาน และเข็มทอเสื่อยืดและถุงเท้าหักเสียหายเป็นอันมาก แต่เราท่านคิดหรือว่าเธอจะท้อ เปล่าเลย เธอกลับมานะพยายามตื่นแต่เช้ามิดเช้าโรงงานควบคุมดูแลเก็บสิ่งที่คนงานทำโดยความสูญเสียบ้างอย่างเช่น ด้ายที่กรอเสื่อใช้ทอถุงเท้าและเสื่อยืด ด้ายขาดเวลากรอ คนงานต้องเด็ดทิ้งแล้วต่อใหม่จึงจะกรอได้ ด้ายที่เด็ดทิ้งเธออุตส่าห์เก็บรวบรวมเอาไว้ไม่ยอมกวาดทิ้ง ส่วนแผนกผสมสีที่ช่างผสมและย้อม เธอพยายามดู แล้วมาบ่นว่า ช่างย้อมสี ใช้สีมากเกินควร เวลาย้อมถุงหรือเสื่อยืดยังไม่ทันจะดูสีหมดก็เททิ้งเสียแล้ว เธอจะพูดว่าช่างย้อมสีเวลานั้น ช่างย้อมสีอาจโกรธ แล้วออกจากงาน หรืออาจทำให้หมดเปลืองมากกว่าเก่า แต่ไม่ช้าเธอชวนขวายนหาตำราผสมสีภาษาอังกฤษมาอ่านแปล แล้วค่อย ๆ ทดลองการผสมตามส่วนที่ต้องการตามลำพังของเธอ จนเธอเห็นว่า เธอก็สามารถผสมสีได้ ทั้งยังดีกว่าลูกจ้างคนจีนที่จ้างตั้งเดือนละ ๑๐๐๐ เสียอีก เธอจึงลงมือผสมสีและทำการย้อมเอง ผลก็เห็นประจักษ์ว่าได้ดีกว่าแน่ คือเปลืองสีน้อย สีไม่ตกและให้สีดี แต่นั้นมาเธอก็เกิดเป็นช่างผสมสีอีกตำแหน่งหนึ่ง เป็นอันว่า โรงงานที่ตั้งนี้ เธอเป็นทั้งผู้จัดการตลอดจนซื้อขาย เก็บเงินทำบัญชี ดูแลคนงาน ทั้งเป็นช่างผสมสีอีกด้วย ขอให้ท่านลองคิดดู โรงงานนี้จะว่าเล็กก็ไม่เชิงนัก มีคนงานนับ ๑๐๐ ขึ้นไป ผลิตถุงเท้าได้วันละ ๘๐ ถึง ๑๒๐ โหล เสื่อยืดได้วันละ ๘๐ ถึง ๑๐๐ โหล

การดำเนินกิจการในระยะแรกสินค้าออกสู่ตลาดน้อยกว่าจำนวนผลิตมากต่อมาก ทั้ง ๆ ที่ราคาขายถุงเท้าสั้นโหลละ ๓ บาท ๒๕ สตางค์ เสื่อยืดโหลละ ๔ บาท ๕๐ สตางค์ ทำให้เธอต้องหาที่เก็บของที่ผลิตจนเต็มบ้านกระทั่งในห้องนอนยังเบียดเสียดใช้เป็นที่พัก ประจวบกับเวลานั้นแม่มหมอกแห่งสงครามใกล้เต็มที่ แม้สินค้าที่ผลิตจะเหลือมากก็ตาม เธอกลับสงครามจะเกิดเร็ว วัตถุประสงค์จะไม่พอบ่อนโรงงาน เธอรีบจัดการซื้อด้ายดิบ สีย้อม ยากัดขาว และเครื่องอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ต้องใช้ในโรงงานไว้พร้อม แปลว่า มีใช้ได้จนถึง ๓ ปี เพราะเวลานั้นราคาของยังไม่ทันจะขึ้น ด้ายดิบอย่างเดียวโกดังในบ้านไว้ไม่หมดยังเอาไปฝากที่อื่นอีก เธอตระเตรียมไว้พร้อม ไม่ช้าสงครามก็มาสู่ประเทศไทยเรา ตอนนี้รู้สึกว่ สินค้าที่ผลิตออกจะขายดีขึ้น แต่จำนวนที่ผลิตออกก็ยังมากกว่าที่ขายได้ กระทั่งระยะต่อมาอีก ๔-๕ เดือน สินค้าที่จน

เกือบไม่มีที่เก็บกลับขายได้เป็นหน้าเท่าๆ ทั้งราคาก็สูงลิบ โดยที่ผู้ซื้อมาให้ราคาเอง ถูกหักกลายเป็น โหลละ ๘๐ บาท เสื้อยืดกลายเป็นโหลละ ๑๒๐ บาท ยีนนานเข้าด้วยดิบ สีย้อม และอื่น ๆ ที่เธอซื้อไว้ในวัน ราคาส่งขึ้น ๆ กว่าที่ซื้อบางอย่างตั้งหลายร้อยเท่า ทั้งนี้ใช้ที่เธอจะมีเวลาไปตลาดหรือก็เปล่า หากแต่ ระยะนั้นเธอมักจะขอซื้อเพิ่มเติมกับที่ใช้ไป แม้ราคาจะขึ้นสูงกว่าบ้างแต่ก็ยังไม่ถึงกับแพง มีหน้าซำยังซื้อ ผ่าตัดเสื้อและกางเกงสำรองไว้ให้แก่คนงาน โดยเกรงคนงานจะใช้ของแพงอีกด้วย ในไม่ช้านักสินค้า ต้องตลาดเริ่มถึงขนาดแพง เธอหยุดซื้อหันมาใช้ของที่ซื้อไว้ แม้แต่เศษด้วยดิบที่ช่างกรอด้ายที่เด็ดทิ้ง เธอ เก็บกวาดใส่กระสอบไว้ก็ยังขายได้ราคาโหลละ ๖ บาทเศษ แพงกว่าที่เธอซื้อด้วยดิบดี ๆ ไว้เสียอีก การ ผลิตของโรงงานขายดีขึ้นเป็นลำดับ จนต้องหันมาทำกลางคืนบ่อย ๆ เธอก็ต้องหาอาหารว่างเลี้ยงคนงาน เวลากลางคืนอีก การผลิตเป็นอยู่เช่นนี้จนจวนสมัยกลางของสงคราม ประเทศเราซخمี่เครื่องบินวิ่งแก และเกิดนำท่วมโรงงานต้องหยุดจนกระทั่งอวสานต์ของสงคราม ระหว่างที่โรงงานหยุด เธอยังมองเห็น ความเป็นธรรมแก่คนงาน ยอมจ่ายเงินที่คนงานเคยได้รับอยู่ตลอดเวลาหนับแรมปี ซึ่งไม่มีโรงงานใด จะทำเช่นนั้น หากแต่เธอคิดเห็นว่าเธอมีกำไรพอที่จะจุนเจือ เพราะระยะเวลาสงคราม คนงานต่างก็เกรงกลัว ไหนเลยจะหาเวลาไปหาการทำงานทำ ข้าพเจ้าเห็นด้วยการกระทำของเธอ เพราะเธอใช้เมตตาจิตในยาม ถูกแก่กาลเวลาในความทุกข์ยากพอควร

ในด้านกรแม่บ้าน ใช้ที่เธอทำการค้าแล้วจะละเลยหน้าที่แม่บ้านเสียก็หาไม่ เธอยังปลีกเวลา ทำ อาหารบางอย่างที่ข้าพเจ้าชอบ ยังช่วยดูแลกล้วยไม้ หน้าวัว และต้นไม้ดอกเพื่อเป็นอาหารทางใจ ทางตา แก่ข้าพเจ้าด้วย เวลาเครื่องบินมาทั้งระเบิดนั้น เธอจัดการอพยพลูกหลานไปดูแลจัดการ ส่วนข้าพเจ้าต้อง ทำงาน พอเธอจัดการการอพยพลูกหลานเรียบร้อย เธอก็กลับมารกรุงเทพ ฯ หาอาหารแห้งไว้ให้ข้าพเจ้า บ้าง ซื้อของไปให้ลูกหลานบ้าง แต่ไม่นานนักในหน้าที่ข้าพเจ้ากำลังเรียกคนมาจัดการจะจ้างทำปลอกแขน เพื่อใช้ประโยชน์ในราชการ บังเอิญวันนั้นเธอมาบ้าน เธอทราบก็เลยอาสาทำและจัดการย้อมสีผ้าเสียเอง เกิดเป็นปลอกแขนที่ต้องการขึ้น และปลอกแขนนั้นได้มีโอกาใช้สวมแขนผู้ที่เดินแถวขบวนเสรีไทยสวน สนามที่ถนนราชดำเนินหลังสงคราม ปลอกนั้นแหละเกิดจากน้ำมือของเธอด้วย

เราทั้ง ๒ ต่างรู้หน้าที่กัน ความซัดใจในกันและกันจึงไม่มี คือหน้าที่ทำราชการของข้าพเจ้า หน้าที่ทางบ้านตลอดจนผู้รักษาเงินเป็นของเธอ ต่างไม่ล่วงล้ำในหน้าที่ในกันและกัน เรื่องราชการเธอ จะไม่ยอมรับปากใครจะขอให้ข้าพเจ้าช่วยโน่นช่วยนี่ และเธอก็ไม่เคยซักถามข้อราชการอะไรข้าพเจ้า แม้แต่เรื่องสำคัญ เช่น คดีกรณีสวรรคตที่ข้าพเจ้าทำการสอบสวน เธอไม่เคยถามอะไรข้าพเจ้า และข้าพเจ้า ก็ไม่เคยบอกเล่าอะไรให้เธอ จนกระทั่งคดีนั้นอัยการฟ้องศาลแล้ว เราก็คุยเกี่ยวแก่กรณีนี้บ้าง ส่วนทาง การบ้าน เธอจะจัดการอย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่เกี่ยวข้องเช่นกัน

กิจการของเธอในฐานะแม่บ้าน และการค้า เท่าที่ข้าพเจ้ามองเห็นรู้สึกเหน็ดเหนื่อยแทน ก่อนเวลา ข้าพเจ้าออกจากบ้านไปทำงานเย็นกลับ ก็เห็นเธอยู่กับกิจการบ้านจนข้าพเจ้ากลับ แถมยังปลีกเวลาสอน หนังสือหลาน ๆ อีก แม้แต่จะหาที่ทางตากอากาศบ้าง เธอก็ยังอุตสาห์ทำการค้าในสมัยที่ตากอากาศกัน

ลูกหลานที่ว่าง และเวลาโรงเรียนปิดต่างไปตากอากาศ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องหัดเป็นคนเดินอาหารที่บาร์ไป ตาม ๆ กัน ข้าพเจ้าเคยต่อว่า เธอควรจะพักผ่อน เพราะตลอดชีวิตเหน็ดเหนื่อยมามากแล้ว เธอกลับตอบ ว่าก็พักผ่อนในตัวแล้ว นี่ทำเพื่อเป็นตัวอย่าง และหัดให้เด็ก ๆ มีความขยัน อดทน เติบโตจะได้หากินได้ การหากินทางสุจริตไม่ควรวิตกว่าต้องอับอายขายหน้า แม้แต่คนใช้ในบ้านล้วนแต่ลูกหลานเหลนของคน เก่าแก่ที่เป็นทหารครึ่งเสด็จพระองค์เจ้าคำรบก็มาอยู่กับเรอนับเป็นสิบ ๆ เธอก็อดทนเลี้ยงดูและหาการ งานให้อาชีพตามแต่วัย เพื่อนฝูงที่สนิทคุ้นเคยกับเธอมาที่บ้านย่อมเห็นประจักษ์ ทั้ง ๆ ที่ผู้คนนับเป็นสิบ ๆ เธอจะใช้ทำกิจการงาน เช่น ปลูกต้นไม้ ทำสะอาด หรือกิจการอื่นในบ้านเธอต้องลงมือทำด้วย หาเพียง สิ่งหรือนั่งชู้นี้ไม่ เอาใจใส่ดูแลการกิน การป่วยเจ็บ ตลอดทั่วทุกตัวคน

เท่าที่ข้าพเจ้าเล่าสู่ท่านผู้อ่านเพียงย่อ ๆ มาก็นับว่าเป็นแนวทางที่ผู้อ่านจะพลอยเห็นความเหน็ด เหนื่อยของเธอกับข้าพเจ้าด้วยไม่น้อย

ส่วนในแง่ที่เธอไม่ดี ไซ้ไม่มีเสียทีเดียวก็หาไม่ ความไม่ดีก็แยกการอนามัยน้อยมาก ข้าพเจ้า เตือนแล้วเตือนอีก ขอให้แบ่งเวลาเพื่อการอนามัยตามวัยของอายุบ้าง แต่กว่าจะเข้าหาทางอนามัยแสนจะ ลำบากลำบากน เออะอะก็ว่า ไม่มีเวลาว่าง จนกระทั่งมา ๒ ปีนี้เองเธอก็ค่อยเพล่า และสนใจการอนามัยขึ้นบ้าง แต่ก็เป็นบางเวลา นับว่ายังไม่สมบูรณ์ จะต้องพยายามต่อไป

อย่างไรก็ดี ท่านผู้ที่ได้อ่านหนังสือนี้ ส่วนมากก็คงเห็นพ้องกับข้าพเจ้าว่า เธอเป็นผู้ที่สามารถใน หน้าที่ภริยาที่ดีของสามี จนข้าพเจ้าต้องยกเธอเป็นศรีภริยา ทั้งยังเป็นศรีของครอบครัว โดยที่ข้าพเจ้าไม่ กระทบปากเลย และเป็นที่พักพิงของบริวารตลอดจนคนเก่าแก่แต่ครั้งพระบิดาของเธอ

ประจวบเหมาะที่ข้าพเจ้ารับมาจัดการทำบุญอายุเธอนั้น ข้าพเจ้าใครจะทำอะไรเป็นที่ระลึกล โดยที่ ข้าพเจ้าเองต้องเหน็ดเหนื่อยให้สมค่ากับคุณงามความดีของเธอ พอตีนี้ก็ได้ว่าตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดมายังไม่ เคยทำการงานอะไรประสบความสำเร็จเหน็ดเหนื่อยทั้งกายและใจเท่าที่ข้าพเจ้ามีส่วนดำเนินการสอบสวนคดี ของล้านเกล้าล้านกระหม่อมในรัชกาลที่ ๘ ข้าพเจ้าจึงประมวลเหตุผลของการสอบสวน ตลอดจนคำพิพากษา ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา (ศาลชั้นต้นเคยพิมพ์แล้ว) มารวมเป็นเล่ม เพื่อเป็นการสนองท่านที่เคารพและ ญาติมิตรที่มาร่วมงานในวันเกิดของเธอ ข้าพเจ้าขอวิงวอนแก่ท่านช่วยกันภาวนาให้เธอจงประสบแต่ ความสุข มีโอกาสทำบุญอายุ ๖ รอบ ๗ รอบเป็นลำดับไปเกิด และในขณะเดียวกัน ขอท่านผู้อ่านจงประ สบแต่ความสุขความเจริญทุก ๆ ท่านด้วย ขอท่านผู้รับหนังสือนี้ จงรับความเคารพจากข้าพเจ้าและภริยา ด้วยเกิด

พล.ต.ท. พระพิณิจชนคดี

บ้านมงคลชัย

๑๐ มกราคม ๒๔๘๘

ในวันแต่งงานเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

ถ่ายร่วมกับ พล.ต.อ. พระพิณิจนคดี

ถ่ายร่วมกับ พลตำรวจเอก พระพิณจหนักดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงฉายร่วมกับ พล.ต.อ. พระพิณิจชนคดี ม.ร.ว. บัญรักษ์ พระพิณิจชนคดี
และคณะที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

นายกสมาคมนักเรียนเก่าราชินี

ถ่ายที่ประเทศญี่ปุ่น

ไปเที่ยวต่างประเทศ

รับเสด็จที่โรงเรียนราชินี เมื่อดำรงตำแหน่ง
เป็นนายกสมาคมนักเรียนเก่าราชินี

ถ่ายร่วมกับ เสด็จกรมหลวง ทิพยรัตนาภิรทกุลินี
พลตำรวจเอก พระพิณิจชนคดี
เมื่ออายุ ๖๐ ปี

ถ่ายร่วมกับ พลตำรวจเอก พระพิณิจชนคดี
เมื่ออายุ ๖๐ ปี

ถ่ายร่วมกับ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทราธิป พงศ์ประพันธ์
เมื่ออายุ ๖๐ ปี

งานทำบุญอายุ ๗๒ ปี

ร้อยมาลัยในยามว่าง

งานทำบุญอายุครบ ๘๔ ปี

ถ่ายเมื่ออายุ ๘๔ ปี

มอบเครื่องกระตุ้นหัวใจให้โรงพยาบาลตำรวจ เมื่อครบรอบ ๘๔ ปี

งานทำบุญอายุครบ ๘๔ ปี

คำไว้อาลัยของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

คุณที่บุญรับ ซึ่งในบ้านเราเรียกกันว่าคุณใหญ่ หรือคุณหญิงใหญ่ เพราะท่านเป็นธิดาหัวปี ลีนไปเมื่อเดือนธันวาคมปีก่อน ภายใน ๗ วันหลังจากนั้น ม.ร.ว. ถ้วนเท่านั้น น้องชายถัดจากผมไปก็ตายตามไปอีกคนหนึ่ง เหมือนกับจะนัดกันอย่างไรไม่ทราบ พี่น้อง ๕ คนเรานี้ รู้สึกว่าจะเป็นประชาธิปไตยโดยสันดาน เพราะชอบขัดขอบเถียง ไม่ค่อยจะพร้อมเพรียงกันนัก แต่ทำไมมาพร้อมเพรียงนัดกันตาย ผมก็ยังคงอยู่ อาจเป็นเพราะชอบขัดขอบเถียงเป็นสันดาน ผมเองจึงนึกว่าจะอยู่ไปก่อน เพราะมีงานอดิเรกคือการวาดภาพและแต่งเพลงที่จะต้องทำอีกไม่น้อย ซึ่งตลอดชีวิตมาจนอีก ๓ ปีจะ ๘๐ ไม่มีโอกาสจะทำเนื่องจากมีงานของคนอื่นขัดขวางอยู่

คุณถ้วนนั้นเด็กฤทธิ์ไม่แพ้น้องชาย มีหลาน ๑ อยู่กลุ่มหนึ่งที่เชียงใหม่ เป็นบุตร ม.ร.ว. วิโรจน์ ปราโมช ลูกลุง ซึ่งตายไปก่อนนานแล้ว ในหลานกลุ่มนี้คนหนึ่งมาเล่าให้ฟังว่า เมื่อทราบข่าวทางหนังสือพิมพ์ว่าคุณอาตาย กำหนดวันเผา ตนเองและพี่น้องติดธุระทำมาหากิน ทั้งค่าเดินทางก็แพง จึงคิดว่าจะไม่ลงมาเผา คุณถ้วนไปเข้าฝันว่า อาจะมีแต่ญาติที่จะช่วยกันเผา เพื่อนฝูงไม่ค่อยมี พวกแกต้องมาเผาอา ตกใจตื่นขึ้นแล้วให้พี่น้องฟัง ทั้งกลุ่ม ๔-๕ คนจึงมาเผา หลานคนนี้ไม่เคยพบอาถ้วนมาก่อน ครั้นมาเห็นภาพถ่ายหน้าศพเข้า ก็ร้องอืด เพราะเหมือนกับอาถ้วนที่ไปเข้าฝันนั่นเอง คุณเด็กฤทธิ์นั้น เด็กจริงระหว่างชีวิต แต่คุณถ้วนรอไปเด็กเขาเมื่อตาย ตลอดชีวิตเป็นคนเจียบ ๆ ขริม ๆ

ผมเองก็เกือบจะโดนเข้าเหมือนกัน ก่อนอื่น แม่จะมีลูก ๓ หลาน ๑๐ ผมชอบนอนคนเดียว เมื่อแม่ตายผมไปนอนคนเดียวแต่งตำรานิติกรรมและหนี้ มีคนเขาพูดกันว่า พ่อแม่ตายใหม่ ๆ บางทีมาหาลูกหลานฟังแล้วผมไม่เชื่อ แม่ตายได้ ๓ วัน สวด ๗ วันแล้ว ผมกลับบ้านไปเขียนตำราอยู่จนดึก ง่วงจึงเข้านอนทันใดนั้นหมิ่นกลินศพคลุ้งไปหมด ไม่ได้นึกถึงเรื่องที่เขาเล่าให้ฟัง จึงเที่ยวค้นหาว่าหนูหรืออะไรมาตายในห้องคั่นจนทั่วไม่พบสัตว์ตาย จึงนึกขึ้นได้ว่าแม่มาหา กลัวก็กลัว แต่อยากดูว่าจะมาอย่างไร เปิดไฟอยู่ไม่มา มีแต่กลิ่นแรงขึ้น จึงเข้ามุงปิดไฟ ตาลอดโปงคอยดู ทันใดนั้นกลินหายไปเฉย ๆ

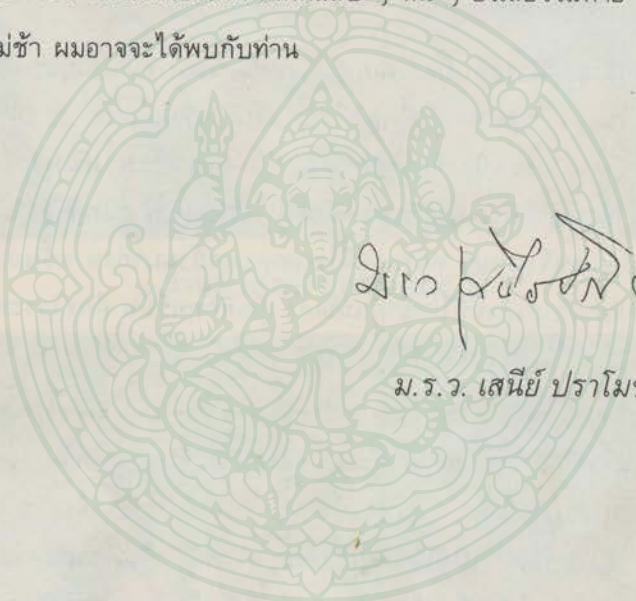
ผมว่าเกือบไปก็เพราะคุณถ้วนทำท่าจะเอาอีก ทุกวันนี้ผมนอนหัวค่ำตื่นดึก ๆ ตี ๓ ตี ๔ ตื่นแล้วคุณถ้วนตายไปไม่กี่วัน ดึกตี ๔ คืนหนึ่ง ผมนั่งฝึกวาดภาพเหมือนอยู่ในห้องนอน มีเสียงกุกกัก ๆ เหมือนคนเดิน โดยที่มีประสพการณ์มาก่อน ผมจึงดูเอาว่าคุณถ้วน อายามาเล่นอุตริกับพี่ เพราะไม่ช้าพี่ก็จะไปที่แกไป วันไหนไปถึง พี่จะไปหลอกให้แกกลัวผิงจนต้องหนีไปเกิดใหม่ เสียงจึงเจียบ

เขียนเรื่องเหล่านี้ คนคงคิดว่าอีตาคอนี้แก่หง่าเหวือก พุดจาละอะเอะ ใครคิดอย่างนั้นก็ตีเหมือนกัน เพราะจะได้รู้ไว้ว่าตัวเองแก่ลง มันอาจละอะเอะได้เท่า ๆ กับผม

แต่คุณพี่ใหญ่เจียบกริบ ผมจึงได้แต่จะนึกถึงท่านอยู่เสมอ ๆ ตัวผมเองนี้เชื่อว่ากันว่าเป็นคนขยัน แต่พี่ใหญ่ของผมขยันมากกว่ามาก เมื่อยังสาวไม่อยู่เฉย ทำครัวแทนแม่ สวนครัวนั้นท่านเริ่มปลูกก่อน จอมพลแปลกมาแะ จำพวกพริก ใบมะกรูด โหระพา ฯลฯ ไม่ต้องซื้อเขากิน กล้วยก็ปลูก ผมและคุณถ้วน พยายามขโมยกิน แต่ไม่สำเร็จ เพราะท่านเก็บของท่านแต่ยังเขียว และนับลูกในเครือไว้ด้วย หายไป ใบ ๒ ใบ เป็นเอาเรื่อง ผมคนหนึ่งไม่กล้าไปยุ่งกับท่าน เพราะนอกจากแม่แล้ว มีพี่ใหญ่คนเดียวเท่านั้น ที่ลงไม้เรียวผมได้ แม้แต่เมื่อออกไปมีเรือนแล้ว เป็นนายธนาคารเงินใหญ่ พี่ผมคนนี้ยังเลี้ยงไก่ ไม่ต้องซื้อเขากิน วางมือ ถอนขนไก่เอาไปทำไม้ขัดฝุ่นชาย

ผมคิดถึงคุณพี่บุญรับ นอกจากพ่อแม่ ผมเป็นหนี้บุญคุณพี่หญิงคนนี้ เพราะจะให้โตท่านหาให้กิน จะให้ตี ท่านตีด้วยกิ่งยี่โถ ไม้เรียวนั้นศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ ทางซุ้มมีแยะที่ผมจะทำได้ แต่แก่จนจวนจะเข้าโลง แล้ว ดูเหมือนยังไม่เคยทำชั่ว นึกถึงกิ่งยี่โถโดนที่กันแสบ ๆ คัน ๆ ยังเสียวไม่หาย

ผมคิดว่า คงไม่ช้า ผมอาจจะได้พบกับท่าน

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

อาทุเนยยบุคคลของลูก ๆ

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ นั้น พวกเราได้เป็นลูกกำพร้าแม่มาได้ปีเศษ ๆ กำลังมีชีวิตอยู่อย่าง Carefree เพราะคุณพ่อท่านเป็นคนที่รักและตามใจลูกมาก วันหนึ่งเมื่อคุณพ่อท่านเรียกลูก ๆ มาบอกว่าท่านจะแต่งงานใหม่กับคุณแม่ ม.ร.ว. บุญริบ ๆ ลูก ๆ ก็ดีใจเพราะได้เคยรู้จักท่านมาก่อนแล้วในฐานะญาติผู้ใหญ่ คราวนี้จะได้มีแม่มาดูแลพวกเราเสียที

เมื่อคุณแม่ได้เข้ามาเป็นแม่บ้านปกครองดูแลพวกเราเข้าจริง ๆ ลูก ๆ รุ่นโตก็ชักจะรู้สึกอึดอัดใจกันมาก (ยกเว้นน้อยกับพาน้องเล็กซึ่งกำพร้าแม่และจำแม่ไม่ได้ คุณแม่ได้ให้ความอุปการะทั้งสองคนดังลูกของท่าน) เพราะท่านได้เข้ามาปฏิบัติระบบชีวิตของพวกเราไปเสียเกือบทุกอย่าง เช่น เมื่อก่อนเสื้อและกระโปรงนักเรียนของเราเคยเป็นผ้าม่วง หรือตัดด้วยแพรฝรั่งเศษ ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนมาเป็นผ้า เมื่อก่อนเราเคยนั่งรถยนต์ไปโรงเรียนทุกวันและพอถึงโรงเรียนก็มีคนใช้ถือปิ่นโตตามเข้าไปส่งถึงห้องเรียน บัดนี้บางวันคุณแม่ท่านก็บอกให้ลองเดินไปโรงเรียนเสียบ้าง เพราะโรงเรียนคอนแวนต์มันก็ใกล้ทีเดียว หน้าซ้ายยังให้ถือปิ่นโตไปเองอีกด้วย เมื่อเสื้อผ้าเกิดขาดนิดหน่อย ซึ่งเมื่อก่อนเคยโยนทิ้งหรือไล่ให้คนใช้ไป ท่านก็สอนให้ปะให้ซุนใช้กันต่อไป อาหารการกินซึ่งเมื่อก่อนเคยรับประทานกันอย่างฟุ่มเฟือยชนิดกินทิ้งกินขว้าง ท่านก็บังคับมิให้ทำอย่างนั้นอีก ขณะนั้นลูก ๆ พวกกันผิวดหวังที่นึกว่าจะได้แม่ใหม่ที่ใจดีมาตามใจเราเหมือนแต่ก่อน แต่กลับมาได้คุณแม่ที่เข้มงวดและบีบคั้นเราจนเกือบจะทนกันไม่ได้

เมื่อพวกเราโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่มีความรับผิดชอบแล้ว จึงได้นึกขอบพระคุณที่คุณแม่ได้มาปรับปรุงระบบชีวิตพวกเราเช่นนั้น เพราะท่านสอนให้เรารู้จักประหยัด อดทน รู้จักเห็นใจผู้อื่นและลดการเอาแต่ความสบายลงเสียบ้าง ทำให้ต่อมาลูก ๆ สามารถเผชิญกับชีวิตซึ่งมิได้สวยงามอย่างดอกกุหลาบได้ และพวกเราเริ่มเข้าใจแล้วว่า ที่คุณแม่ได้ปฏิรูประบบภายในบ้านทั้งหมดนี้ ก็เพื่อจุดประสงค์ที่จะเสริมสร้างฐานะและหลักฐานอย่างมั่นคงให้แก่วงศ์ตระกูลของเรานั้นเอง เพราะลำพังแต่รายได้จากเงินเดือนข้าราชการของคุณพ่อหากใช้กันอย่างไม่ระมัดระวัง ก็เพียงพอที่จะใช้กันไปแต่ละเดือนเท่านั้น ดังนั้นหลังจากที่คุณแม่เข้ามาบริหารบ้านเราเพียงปีเดียว คุณแม่ก็สามารถประหยัดและออมเงินเดือนของคุณพ่อได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อรวมกับทุนทรัพย์ส่วนหนึ่งของคุณแม่เองแล้วก็พอที่จะลงทุนค้าขายกันได้

หลังจากที่ได้มองดูช่องทางและปรึกษากับคุณพ่อแล้ว ท่านก็เริ่มค้าเกลือโดยการเอ็กสพอร์ตเกลือเม็ดออกไปขายที่เมืองจีน ฮ่องกง และสิงคโปร์ รายละเอียดเรื่องค้าเกลือนี้คุณพ่อท่านเล่าไว้ละเอียดแล้วในประวัติของคุณแม่ ลูก ๆ จึงจะไม่พูดซ้ำ นอกจากว่าจนบัดนี้ลูก ๆ ก็ยังไม่เข้าใจว่า กุลสตรีอย่างคุณแม่ ซึ่งตั้งแต่เล็กก็เคยอยู่แต่ในรั้วในวังไม่เคยได้ร่ำเรียนวิชาธุรกิจหรือการบัญชีอย่างสมัยเราเดี๋ยวนี้ จะสามารถบริหารงานเอ็กสพอร์ตท่ามกลางอุปสรรคและการแข่งขันจากคู่แข่งที่มีอิทธิพลได้สำเร็จอย่างงดงามได้

อย่างไร แต่ท่านค้าเกลือได้ ๒-๓ ปีก็ต้องเลิก เพราะรัฐบาลได้ตั้งบริษัทเกลือไทยซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจขึ้นมาผูกขาดค้าเกลือเสีย หลังจากเลิกค้าเกลือท่านก็ตั้งโรงงานทอเสื้อยืดและถุงเท้า ซึ่งทำกำไรให้มากในระหว่างสงคราม พอตอนสงครามจบจะเลิกท่านก็ร่วมกับญาติและมิตรก่อตั้งธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชยการ จำกัดขึ้น ธนาคารนี้นับว่าเป็นธุรกิจและสถาบันหลักของท่าน เพราะท่านเป็นกรรมการ และต่อมาเป็นประธานกรรมการอยู่ จนสิ้นชีวิต เมื่อสงครามยุติลงแล้วท่านก็ริเริ่มตั้งโรงงานเย็บถุงกระดาษ และโรงงานทำสินค้าอย่าง พร้อมกับตั้งโรงเรียนเลี้ยงไก่ซึ่งมีแม่ไก่นับพัน ๆ ตัว นับว่าเป็นโรงเรียนไก่ขนาดใหญ่มากแห่งหนึ่งในเวลานั้น ต่อมาท่านก็ร่วมกับเพื่อนผู้ก่อตั้งบริษัทเสริมสุขที่ผลิตเปปซี่ บริษัทอุตสาหกรรมวิวัฒน์ที่ผลิตน้ำมันพืชยี่ห้อ “ทิพ” และโรงแรมอินทรา

ถึงแม้ว่าคุณแม่จะเป็นคนฉลาด มีความเพียร อดทน และละเอียดถี่ถ้วน เมื่อท่านขยายวงการธุรกิจออกไปมาก ๆ ท่านก็หนีกฎแห่งการบริหารไปไม่พ้น คือท่านไม่สามารถควบคุมได้ทั่วถึง ดังนั้นธุรกิจบางอย่างของท่าน เช่น โรงเรียนไก่ โรงงานเย็บถุงกระดาษ และโรงงานสินค้าอย่างจึงเริ่มประสบการขาดทุน ท่านจึงรีบเลิกและขายกิจการเหล่านี้ไปอย่างถูกจังหวะ แต่เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ทุกคนที่รู้จักท่านต้องยอมรับว่าคุณแม่เป็นนักธุรกิจและนักอุตสาหกรรมที่หาตัวจับยากคนหนึ่ง

ในฐานะแม่บ้าน นอกจากจะเป็นนักปฏิรูปดังกล่าวแล้ว ท่านยังเป็นนักปกครองอย่างเฉียบขาด บ้านชอยสวนพลูของเรานั้น ความจริงควรจะเรียกเป็นหมู่บ้านมากกว่า เพราะเมื่อลูกหลานโตขึ้นจนมีเหย้ามีเรือนไปแล้ว ท่านก็ยังไม่อยากให้เขาแยกบ้านออกไป ยังถือธรรมเนียมโบราณคือสวดกษेत्रและสะไก่ไว้ในบริเวณบ้านเดียวกันต่อไปอีกนับเป็นสิบ ๆ ปี นอกจากคุณแม่จะชอบให้ลูกหลานและครอบครัวอยู่ “พะงงสี” กับท่านแล้ว ท่านยังชอบเลี้ยงบริวารไว้เป็นครอบครัว ๆ อีกด้วย อันโดชนของคุณแม่ นั้นคราวหนึ่งลูก ๆ เคยนับดูปรากฏว่ามีกว่าร้อยคน ความจริงบริวารเหล่านี้ท่านได้อาศัยใช้สอยจริง ๆ ก็ไม่ก็คน แต่ท่านก็เต็มใจและมีความสุขที่ได้เลี้ยงคนเหล่านั้น ตลอดจนส่งเสียลูกหลานของเขาให้เข้าโรงเรียนทุกคน เพราะท่านว่า “มันเป็นลูกหลานของข้าเก่าของเสด็จ ฯ”

คุณแม่เป็นคนที่ยืนยันชนิดที่เรียกว่า “ซูปเปอร์ยัน” ก็ได้ เพราะวันหนึ่ง ๆ ไม่เคยเห็นท่านหยุดนิ่ง ต้องทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ตลอดเวลา สมัยหนึ่งท่านไปเหมาเศษผ้าและเศษผ้าจากโรงทอผ้ามาเย็บเป็นพรหมไว้แจกบ้างขายบ้าง สมัยที่เลี้ยงไก่ท่านก็ให้เก็บขนไก่ที่ร่วง ๆ มาทำเป็นไม้กวาดขนไก่ขาย ถ้าเกิดว่างขึ้นมาท่านจะไปตลาดเหมาซื้อลูกตะลิงปลิงมาทำแซ่ส้มขายอีก ท่านไม่เคยใช้เวลาให้หมดไปโดยเปล่าประโยชน์เช่นเล่นไพ่ ส่วนดูหนังดูละครถ้าไม่ถูกชวนแบบบังคับท่านก็ไม่ไป แม้กระทั่งการไปตากอากาศในฤดูร้อน ท่านก็ยังอุตสาหะไปเปิดร้านอาหารขึ้นที่หน้าบ้านชายทะเล ตัวท่านลงมือเอง เป็นผู้อำนวยความสะดวกโดยมีลูกสะไก่ใหญ่เป็นผู้ช่วย และให้พวกหลานเล็ก ๆ เป็นคนเดินโต๊ะและเก็บเงิน เมื่อลูก ๆ พวกกันบ่นว่า นี่คุณแม่จะมาตากอากาศหรือจะมาขายอาหารกันแน่ ท่านก็ตัดบทว่า “พวกแกไม่ต้องยุ่ง ฉันจะสอนหลาน ๆ ฉันให้มันรู้จักค้าขาย”

คุณแม่เป็นคนมีฝีมือในเรื่องอาหาร เพราะท่านสนใจและได้รับการฝึกมาจากในวัง โดยเฉพาะจากตำหนักสมเด็จพระวิมาดา ๕ วันดีคืนดีท่านจะระดมลูกหลานและบริวารมาทำอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งทีหากินได้ยาก เพื่อไปถวายพระและแจกพี่น้องลูกหลานของท่าน สำหรับข้าวแช่และขนมจีนน้ำพริกสองอย่างนี้ ลูก ๆ ยังไม่เห็นที่ไหนทำได้อร่อยเท่าคุณแม่สักแห่งเดียว ถึงแม้ว่าคุณแม่จะเป็นคนทำอาหารเก่งแต่ตัวท่านเองชอบทานอาหารเปปะและพื้ ๆ โดยไม่ค่อยคำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการเท่าใดนัก แต่ก็นำประหลาดที่ท่านกลับเป็นคนแข็งแรง ทั้ง ๆ ที่ท่านทำงานทั้งวัน และกลางวันก็ไม่ยอมนอนพัก ตั้งแต่สาวจนแก่ ลูก ๆ ยังไม่เคยเห็นท่านเจ็บไข้ถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อ จนกระทั่งอายุท่านย่างเข้าเลข ๗ สังขารท่านจึงเริ่มเสื่อมถึงขั้นซำรูด คือดวงตาเป็นต้อกระจก แต่เมื่อได้รับการผ่าตัดแล้วก็กลับมองเห็นได้อีกหลายปี พออายุท่านย่างเข้าเลข ๘ สังขารที่ ๒ คือสมองของท่านก็ซำรูด คือท่านเริ่มจำอะไรได้เป็นพัก ๆ แล้วต่อมาก็จำได้น้อยลงทุกที พร้อมกับรับประทานอาหารน้อยลงมากอีกด้วย แต่อวัยวะอื่น ๆ ของท่าน เช่น หัวใจ ปอด ตับ และไต ยังทำงานเป็นปกติ จนถึงเดือนธันวาคม ๒๕๒๔ ท่านเกิดมีอาการอ่อนเพลียมาก นายแพทย์วินิจฉัยว่าท่านขาดอาหารจำพวกโปรตีน ลูก ๆ จึงเห็นพ้องกันว่าควรนำท่านเข้าโรงพยาบาลเพื่อจะได้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดของแพทย์และพยาบาล หลังจากที่อยู่โรงพยาบาลได้ ๒-๓ วัน ไตของท่านเริ่มไม่ทำงาน เปลวเพลิงแห่งชีวิตของคุณแม่จึงค่อย ๆ หริ่งตามลำดับ จนกระทั่งหมดเชื้อและดับสนิท เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ เวลาประมาณ ๙.๓๐ น. ในวันนั้นคุณแม่มีอายุได้ ๘๗ ปี ขาดไปเพียง ๒๐ วัน

คุณแม่เป็นผู้ที่เกิดในราชสกุล ขณะที่มีชีวิตได้ประกอบคุณความดีและบุญกุศลไว้มาก ในด้านสาธารณกุศลคุณแม่ได้อุทิศที่ดินและทรัพย์สินสร้างโรงเรียนให้แก่อนุชนได้เล่าเรียนตลอดจนให้ทุนการศึกษา นอกจากนี้ท่านได้ร่วมกับคุณพ่อสร้างตึกกายภาพบำบัดและชื่ออุปกรณ์การแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลตำรวจอีกด้วย ในด้านศาสนาคุณแม่ได้รับเป็นผู้อุปฐากภิกษุและสามเณรหลายรูป อุทิศเงินในการสร้างโบสถ์และเสนาสนะสงฆ์ และใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านได้ถวายเงินอีก ๑ ล้านบาท แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศลในการซ่อมอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ดังนั้นลูก ๆ จึงแน่ใจว่า อาณาภาพแห่งคุณความดีและบุญกุศลที่คุณแม่ได้ทำไว้แก่พี่น้อง ลูกหลาน ญาติมิตรและสังคมนั้น จะต้องเป็นพลวบัจจัยให้ดวงจิตของคุณแม่ เมื่อได้ละสังขารจากโลกนี้ไปแล้ว ไปอุบัติยังภพอันเป็นสุคติ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “โชติโชติปรายโน” คือเป็นผู้ที่สว่างมาสว่างไปอย่างแน่นอน

ด้วยความรักและความรู้สึกในพระคุณเป็นล้นพ้น ที่คุณแม่ได้อบรมสั่งสอน ให้การศึกษาและอุ้มชูลูกหลาน จนได้มีอาชีพและหลักฐานเป็นฝั่งเป็นฝากันทุกคน ลูก ๆ ขอร่าบเท้าว่าจะร่วมกันรักษาและเชิดชูวงศ์ตระกูลและทรัพย์สินสมบัติที่คุณแม่มอบให้ ตลอดจนธุรกิจต่าง ๆ ที่คุณแม่และคุณพ่อได้ร่วมกันสร้างขึ้นไว้เพื่อลูกหลาน ให้เจริญสถาพรสมดังปณิธานของคุณแม่ตลอดไป

จากความรู้สึกในใจของลูกน้อยและลูกพาดิ

วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นวันสูญเสียครั้งสำคัญของลูก ๆ และหลาน ๆ นับเป็นวาระที่สอง หลังจากการสูญเสียคุณพ่อเมื่อ ๑๒ ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นไปอย่างไม่คาดฝัน ถึงแม้ว่าลูก ๆ จะรู้แก่ใจดีแล้วว่าความตายเป็นของไม่เที่ยงแท้ที่ทุกคนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ แต่การจากไปอย่างกะทันหันของคุณแม่นี้ ได้ยังความเศร้าโศกอาลัยรักและความว่าเหวให้แก่อูก ๆ สุดที่จะหาคำใดมารำพันได้ และไม่สามารถที่จะพรรณนาคุณงามความดีของคุณแม่ให้สมกับความนึกคิดของลูก ๆ และหลาน ๆ ได้ หลังจากสิ้นบุญคุณพ่อแล้ว คุณแม่ก็เป็นหลักชัยเครื่องยึดเหนี่ยวของลูก ๆ และหลาน ๆ การจากไปของคุณแม่ในครั้งนี้จึงยังความเศร้าเสียใจอย่างใหญ่หลวงให้แก่ น้อง ๆ ลูก ๆ และหลาน ๆ ซึ่งยังมีได้มีโอกาสสนองพระคุณครั้งสุดท้ายในชีวิตของคุณแม่มากนัก คุณแม่ได้จากลูก ๆ และหลาน ๆ ไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ คงเหลือแต่ชื่อและความดีเท่านั้นที่อยู่ในความทรงจำของเราเหล่าลูกหลาน

แม่จ๋า มีอะไรอีกหลาย ๆ อย่างที่ลูกอยากเขียนและบรรยาย แต่ลูกก็จะขอจบไว้แต่เพียง กำนั เพราะลูกรู้ว่า ถึงแม้ว่าลูกจะตั้งใจเขียนคำไว้อาลัยนี้มากสักเพียงใด ก็ไม่สามารถที่จะบรรยายความรู้สึกของลูกที่มีต่อแม่ได้ครบถ้วน บางทีความรักและความรู้สึกของลูกทั้งสองที่มีต่อแม่นั้น อาจจะมีเพียงลูกน้อยและลูกพาดิเท่านั้นที่เข้าใจกัน

สุดท้ายนี้ขอให้กุศลผลบุญและคุณงามความดีที่คุณแม่ได้กระทำมา และกุศลผลบุญที่พี่น้องลูกหลานและญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ที่รักและเคารพยิ่งจงไปสู่สุคติเกิด

อาลัยถึงคุณย่า^(๑)

กราบเท้าคุณย่าที่เคารพรัก

คุณย่าผู้มีพระคุณสูงสุดของหลาน ๆ ทุกคนได้จากไป เปรียบประดุจการโค่นล้มของต้นไม้ใหญ่ที่ให้ที่พิงพิงอาศัยร่มเงาแก่ฝูงนกน้อยใหญ่มานานปี ซึ่งนับแต่บัดนี้ต่อไปก็จะเหลือแต่ความทรงจำว่า ครั้งหนึ่งในเยาว์วัยพวกหลาน ๆ นั้นมีผู้ปกป้องคุ้มภัย และศูนย์รวมใจอันอบอุ่นจะเป็นอดีตที่ผ่านมาไป โดยที่หลาน ๆ มีอาจเรียกกลับคืนมาได้อีก

คุณย่าเป็นผู้ที่ให้การศึกษอบรมหลานทุกคนแต่เล็กจนโตมีครอบครัวออกไป พวกหลานยังจำได้ถึงในสมัยเด็ก ๆ ที่ท่านจะต้องเซ็นชื่อในสมุดพก รายงานความประพฤติทางบ้าน ถ้าใครสอบได้คะแนนไม่ดีก็ต้องนั่งฟังท่านอบรมนานเป็นพิเศษ ท่านเป็นผู้สอน ก. ไข่ จากหนังสือ “มูลบทบรรพกิจ” ให้กับหลาน ๆ เองเกือบทุกคน เมื่ออ่านได้จบบทแล้วท่านก็จะให้รางวัลเป็นเงิน ๑ บาทบ้าง หรือเป็นขนมบ้าง ทุกครั้งไป ท่านดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่พวกหลานทุกคน เช่น ในฤดูหนาวท่านจะให้เสื้อผ้าสักกะหลาดสีเขียวไ้ก่มาทั้งพับเพื่อตัดเสื้อหนาวแจกหลานทุกคนใส่ไปโรงเรียนเหมือนกันหมด ในวันเสาร์-อาทิตย์ ท่านจะสอนให้หลาน ๆ ทำงานบ้าน ร้อยดอกไม้ สอนให้ทำกับข้าว ซึ่งท่านมีฝีมือยิ่งนักโดยเฉพาะ “ข้าวแช่” หลาน ๆ ผู้หญิงจะต้องหัดตั้งแต่บั้นกะปิให้เท่ากันตลอดจนถึงการแกะสลักผักที่จะใช้รับประทาน ท่านเป็นผู้ไม่อยู่นิ่งเฉย มักจะมีอะไรให้หลาน ๆ ทำอยู่เสมอ ตอนเช้าทำกับข้าว พอบ่ายก็เก็บดอกไม้ร้อยมาลัยเป็นกิจวัตร ในตอนเย็นเมื่อหลาน ๆ กลับจากโรงเรียน ท่านก็ต้องมีขนมแจกให้ทุกครั้งไป

นอกจากท่านจะเก่งในการทำดอกไม้และทำกับข้าวแล้ว ท่านยังมีฝีมือในเชิงกรวีอีกด้วย เมื่อหลาน ๆ อยู่พร้อมหน้ากันท่านจะท่องโคลงกลอนพระราชนิพนธ์เก่า ๆ ที่ท่านจำได้อย่างแม่นยำให้หลาน ๆ ฟัง ในงานแซยิดของคุณปู่เมื่ออายุห้ารอบ คุณย่าก็ยังแต่งกลอนโคลง เป็นบทร้องให้หลาน ๆ ซึ่งแต่งตัวเป็นลูกกระต่าย (คุณปู่เกิดปีเถาะ) รำให้แขกชม กลอนและโคลงที่ท่านแต่งคราวนั้นหลาน ๆ ยังจำได้ดังนี้

“จืดเดช” หลานคุณปู่ดูสง่า
นี่ “พอตา” พอดูได้แมนไม่สวย
“จัตตุรงค์” ทำแก่เหล่าสำรวย
ดิฉันด้วย “พิมพา” มาพื่อนรำ
“อัจฉรา” หลานคุณตาเป็น “ปราโมช”
แมนชอบโกรธเสียงดังก็ยิ่งขำ
ผม “เกริกเกียรติ ขาลีจันทร์” ท่านจงจำ
ถึงตัวดำเหมือนฟอกก็หลานตา

(๑) หลานคุณยายได้เรียกว่า “คุณย่า” ตามพวกพี่ ๆ รุ่นโตด้วย

หกลานกรานกราน้อม	อวยชัย
ขอปูชนียน์ไป	นับร้อย
คุณตาจุงเจริญใน	ลากยศ
บ้องปกปวงเด็กน้อย	ลูกหลาน ^(๑) ทุกคน

ท่านเป็นผู้มองเห็นการณ์ไกลในการอบรมลูกหลานให้มีความอดทน หนักเอาเบาสู้ เพื่อจะได้ดำรงชีวิตอยู่ได้ในภายภาคหน้า โดยการที่ท่านเปิดร้านอาหารขึ้นในช่วงฤดูร้อนโรงเรียนปิดเทอม ใช้ชื่อว่า "บาร์ซอนสบาย" ที่บางแสน โดยที่มีหลาน ๆ เป็นพนักงานเสิร์ฟ เก็บโต๊ะ และล้างชามเอง แม้แต่ขนมที่ใส่ขวดโหลวางขายก็เป็นฝีมือของพวกหลาน ๆ ที่หัดทำในเวลาว่างโดยที่ท่านเป็นผู้ฝึกสอน การที่หลาน ๆ ต้องทำงานทุกอย่างในร้านเอง ทำให้ได้เรียนรู้อะไรต่าง ๆ มากมายนัก เพราะท่านต้องการสอนให้หลาน ๆ รู้จักทำมาหากินและพึ่งตัวเอง ไม่ปล่อยเวลาให้เปล่าประโยชน์ ปัจจุบันนี้ แม้เมื่อหลานมีครอบครัวกันไป ก็ไม่มีใครรังเกียจที่จะทำงานบ้านเอง ทั้งยังสอนคนรับใช้ได้ มิใช่เป็นเพียงแต่นายที่คอยชี้หน้าอย่างเดียว

พระคุณของท่านนั้นมีมากมายถ้าจะให้บรรยายก็ไม่อาจหมดได้ในสิบหน้ากระดาษ ความเมตตากรุณาของท่านที่มีแก่พวกหลานทุกคนนั้นมากมายเกินกว่าที่หลาน ๆ จะตอบแทนท่านได้ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ของมีค่าใด ๆ ได้ หลานทุกคนในสกุล อินทรทูต ชาลีจันทร์ ปราโมช และติศกุล จึงขอตั้งปณิธานอันแน่วแน่ที่จะทดแทนพระคุณของคุณย่าโดยการที่จะประพฤติ ปฏิบัติตนมิให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่วงศ์สกุล ทั้งจะรักษาสิ่งที่บรรพบุรุษได้มอบหมายให้ครอบครอง จากหน้าพักหน้าแรงความเหนื่อยยากของท่านไว้ จนสุดความสามารถของพวกหลาน ๆ ทุกคน นอกจากนี้หลานชาย ๔ คนของคุณย่าก็ได้อุปสมบทเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แล้ว

ด้วยความรักและเคารพยิ่ง

จากหลาน ๆ แห่งสกุล อินทรทูต ชาลีจันทร์ ปราโมช และ ติศกุล

(๑) อาจคลาดเคลื่อนจากที่คุณย่าแต่งไว้

สาธนาญ

หน้า

๑. ลำดับปฐมวงศ์

๑

๒. พระราชโอรสและพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑

ประสูติก่อนเสด็จปราบดาภิเษก

๖

ประสูติเมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว

๗

๓. พระราชโอรสและพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร

๑๕

ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

๒๒

ประสูติเมื่อ

๒๓

ราชสกุลวงศ์

๔. พระราชโอรสและพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)

๒๗

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

๓๔

๕. พระราชโอรสและพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก

๓๗

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

๓๘

๖. พระราชโอรสและพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก

๕๗

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

๕๘

๗. พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ประสูติก่อนสวรรคตหนึ่งวัน

๗๗

๘. รัชกาลที่ ๗-๘

ไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดา

๗๘

สารบัญ

	หน้า
๑. ลำดับปฐมวงศ์	๑
๒. พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ประสูติก่อนเสด็จปราบดาภิเษก	๖
ประสูติเมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว	๘
๓. พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร	๑๔
ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวร ๙	๒๒
ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว	๒๓
๔. พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก	๒๘
ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว	๓๔
๕. พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก	๓๗
ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว	๓๗
๖. พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก	๕๘
ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว	๕๘
๗. พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ประสูติก่อนสวรรคตหนึ่งวัน	๗๘
๘. รัชกาลที่ ๗—๘ ไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดา	๗๘

๙. พระราชโอรสและพระราชธิดา
 ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน
 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๗๙
๑๐. พระราชโอรสธิดา
 ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
 (กรมพระราชวังบวร ๙ ในรัชกาลที่ ๑)
 ประสูติก่อนอุปราชากิเชก ๘๑
 ประสูติเมื่ออุปราชากิเชกแล้ว ๘๒
๑๑. พระราชโอรสธิดา
 ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์
 (กรมพระราชวังบวร ๙ ในรัชกาลที่ ๒)
 ประสูติก่อนอุปราชากิเชก ๘๖
 ประสูติเมื่อเป็นพระบัณฑูรน้อย ๘๘
 ประสูติเมื่ออุปราชากิเชกแล้ว ๘๙
๑๒. พระราชโอรสธิดา
 ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ
 (กรมพระราชวังบวร ๙ ในรัชกาลที่ ๓)
 ประสูติก่อนอุปราชากิเชก ๙๒
 ประสูติเมื่ออุปราชากิเชกแล้ว ๙๔
๑๓. พระราชโอรสธิดา
 ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔)
 ประสูติก่อนบวรราชากิเชก ๙๖
 ประสูติเมื่อบวรราชากิเชกแล้ว ๑๐๐
๑๔. พระโอรสธิดา
 ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (รัชกาลที่ ๕)
 ประสูติก่อนอุปราชากิเชก ๑๐๔
 ประสูติเมื่ออุปราชากิเชกแล้ว ๑๐๔
๑๕. พระองค์เจ้าโอรสธิดาในกรมพระราชวังหลัง ๑๐๙
๑๖. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๑ ๑๑๑
๑๗. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๒ ๑๑๒
๑๘. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๓ ๑๑๕

๑๙. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๔	๑๑๙
๒๐. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๕	๑๒๗
๒๑. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลปัจจุบัน	๑๓๓
๒๒. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ รัชกาลที่ ๑	๑๓๓
๒๓. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑	๑๓๔
๒๔. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๒	๑๓๔
๒๕. พระองค์เจ้าหลานเธอ ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ รัชกาลที่ ๕	๑๓๕
๒๖. เจ้านายที่มีได้เป็นเชื้อสายในปฐมวงศ์มี ๓ พระองค์	๑๓๕

ภาคผนวก

๑. ประกาศ คำนำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายหน้า	๑๓๖
ฝ่ายใน	๑๓๖
๒. ประกาศ ยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ	๑๓๗
๓. ประกาศ คำนำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์	๑๓๘
๔. ประกาศ ตั้งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า	๑๓๙
๕. ประกาศ คำนำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์	๑๔๐
๖. พระนามพระราชโอรสและพระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๔ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕	๑๔๑
๗. พระนามพระราชโอรสและพระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๙	
— พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี	๑๔๙
— พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิชราลงกรณ	๑๕๑
— ประกาศ สถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร	๑๕๓
— พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินทรเทพรัตนสุตา ๗	๑๕๕
— ประกาศ สถาปนาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ๗ สยามบรมราชกุมารี	๑๕๖
— พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์	๑๕๘
๘. รายนามราชสกุลวงศ์	๑๕๙
๙. สารบาญ ค้นพระนามและนามเจ้านาย เจ้าจอมมารดา จอมมารดา	๑๖๗

ลำดับปฐมวงศ์

สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระองค์ผู้เป็นต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ พระนามเดิมว่า ทองดี พระอัครชายา พระนามเดิมว่า หยก^(๑) มีพระโอรสธิดา ๗ พระองค์ นับเป็นชั้นที่ ๑ ในปฐมวงศ์ คือ.—

ที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง กรมพระยาเทพสุดาวดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี) พระนามเดิมว่า สา^(๒) เสด็จอยู่มากจนรัชกาลที่ ๑ สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ ตรงกับวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๔๒ พระชันษา ๗๐ เศษ

ที่ ๒ พระเจ้าธามณธรงค์ (ขุนรามณรงค์) พระนามเดิมหาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ว่าเป็นที่ขุนรามณรงค์ สิ้นพระชนม์เสียแต่ครั้งกรุงเก่า^(๓)

ที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง กรมพระศรีสุดารักษ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระศรีสุดารักษ์) พระนามเดิมว่า แก้ว^(๔) เสด็จอยู่มากจนรัชกาลที่ ๑ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ ตรงกับวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๒ พระชันษา ๖๐ เศษ

ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระธามาธิบดี ๖ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระนามเดิมว่า ดั่ง พระราชสมภพในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ เมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๗๙

เมื่อพระชันษา ๔๖ พรรษา เสด็จผ่านพิภพปราบดาภิเษก เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีชลาจัตวาศก จ.ศ. ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ดำรงสิริราชสมบัติอยู่ ๒๘ พรรษา

สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ ตรงกับวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ พระชนมพรรษา ๗๓ พรรษา

(๑) พระนามว่า หยก หนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๗ ว่า “ดาวเรือง”

(๒) บางแห่งเรียกว่า “เจ้าคุณพระตำหนักใหญ่” (ดูประชุมพงศาวดาร ภาค ๘ หน้า ๕๔)

(๓) มีพระธิดาพระองค์หนึ่ง คนทั้งหลายเรียกว่า เจ้าครอกสี สิ้นพระชนม์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีพระนามปรากฏภายหลังว่า พระสัณห์วงค์เธอ กรมขุนรามมินทรสุดา

(๔) บางแห่งเรียกว่า “เจ้าคุณพระตำหนักแดง” (ดูประชุมพงศาวดาร ภาค ๘ หน้า ๕๔)

ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระราชวรวงศ์มหาสุรสิงหนาท (สมเด็จพระบวรราชเจ้า^(๑) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) พระนามเดิมว่า บุญมา ประสูติในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ^(๒) เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๐๕ พ.ศ. ๒๒๘๖

พระชนมายุ ๔๐^(๒) พรรษา ได้อุปราชภิเษกเป็นพระมหากุปราช เมื่อปีชกาล พ.ศ. ๒๓๒๕ สวรรคตในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ ตรงกับวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๔๖ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา

ทั้ง ๕ พระองค์ซึ่งออกพระนามมานี้ พระอัครชายาเดิมเป็นพระชนนีร่วมกัน

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงกุ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี) คนทั้งหลายเรียกว่า "เจ้าครอกวัดโพธิ์" เพราะเสด็จอยู่วังวัดพระเชตุพน ๕ มีพระชนม์อยู่มาจนรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๗๐ ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็น กรมหลวงนรินทรเทวี เป็นต้นสกุล *นรินทรกุล*

พระชนนีเป็นพระน้องนางของพระอัครชายาเดิม

ที่ ๗ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา^(๓) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงจักรเจษฎา) พระนามเดิมว่า ลา ประสูติเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๐๓ เป็นพระโอรสพระองค์น้อย เมื่อกรุงเก่าเสียได้ตามติดพระองค์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ไปกับเจ้าจอมมารดามา ขึ้นไปอยู่เมืองพิษณุโลก ครั้นเสด็จสวรรคต ได้ปลงพระศพแล้วเชิญพระอัฐิมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงสถาปนาเป็น เจ้าฟ้ากรมหลวง ๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อเดือน ๗ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ ตรงกับวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๕๐ เป็นต้นสกุล *เจษฎาภานุ*

พระโอรสธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระภราดาชั้นที่ ๑ ในปฐมวงศ์ทั้ง ๗ พระองค์ที่กล่าวมาเป็นชั้นที่ ๒ มีลำดับดังนี้ คือ.-

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี พระภักดา ทรงนามว่า หม่อมเสม เป็นที่พระอินทรรักษา เจ้ากรมพระตำรวจฝ่ายพระราชวังบวร ๕ สิ้นพระชนม์เสียแต่ครั้งกรุงเก่า มีพระโอรสธิดาด้วยกัน ๔ พระองค์ คือ.-

(๑) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบัญญัติให้เรียกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ว่ากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ และกรมพระราชวังบวรมหาดัศพลเสพ ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนคำ "กรมพระราชวังบวร" ที่นำพระนามเป็น "สมเด็จพระบวรราชเจ้า" (ดูประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๑๙)

(๒) หนังสือเทศนาบวรราชประวัติ หน้า ๑๓๖ ว่าพระชนมายุ ๓๘ พรรษา

(๓) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๐ ว่า "จักรเจษฎา"

๑. **เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์** (กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข) แล้วเลื่อนเป็นกรมพระราชวังหลัง^(๑) พระนามเดิมว่า ทองอิน ประสูติในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๒ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๒๘๙^(๒) ทิวศคในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๖๘ ตรงกับวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๙ พระชันษา ๖๑ พรรษา^(๓)

๒. **เจ้าฟ้ากรมหลวงธิดาเบศรบดินทร**^(๔) (พระสัมพันธวงศ์เธอ^(๕) เจ้าฟ้า กรมหลวงธิดาเบศรบดินทร) พระนามเดิมว่า บุญเมือง ประสูติเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๒๙๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ อุตตราศก ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๒๘

๓. **เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทร์ธนเรศ**^(๖) (พระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงนรินทร์ธนเรศ) พระนามเดิมว่า ทองจีน ประสูติเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๐๐^(๗) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๑๕๙ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๐ พระชันษา ๔๑ ปี เป็นต้นสกุล **นรินทร์วงกูร**

๔. **เจ้าฟ้าหญิงทองคำ** (พระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าทองคำ) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๐๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

พระเจ้าอาณนรงค์ (ขุนรามณรงค์) มีพระธิดาพระองค์หนึ่ง คนทั้งหลายเรียกว่า เจ้าครอกซี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็นกรมขุนรามมินทรสุดา เมื่อในรัชกาลที่ ๔^(๘)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ พระภักดาทรงพระนามว่า เจ้าขรัวเงิน เป็นสกุลเศรษฐี อยู่มาสิ้นพระชนม์ในสมัยกรุงธนบุรี มีพระโอรสธิดาด้วยกัน ๖ พระองค์ คือ—

(๑) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ เป็นกรมพระราชวังหลัง หรือกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ นับเป็นกรมพระราชวังหลังพระองค์ที่ ๒ (กรมพระราชวังหลังพระองค์แรก คือ นายจบบ คชประสิทธิ์ ซึ่งเป็นหลานพระเพทราชา) ดูทำเนียบข้าราชการวังหลัง อธิบายเบื้องต้นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(๒) สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระยาสุริยอภัย (อุพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๘๐ หน้า ๑๕)

(๓) หนังสือพระราชวิจารณ์ เรื่องจดหมายเหตุทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เลขหัวข้อเรื่อง ๒๐๔ ว่า “กรมพระราชวังหลัง ทิวศค วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ”

(๔) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๐ ว่า “กรมหลวงธิดาเบศรบดินทร”

(๕) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบัญญัติให้ใช้คำว่า “พระสัมพันธวงศ์เธอ” เป็นคำนำพระนามพระโอรสพระธิดา ในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข และพระราชโอรสพระราชธิดา ในสมเด็จพระที่นั่งเธอในรัชกาลที่ ๑ (สุธานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๔ หน้า ๔๙)

(๖) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๐ ว่า “กรมหลวงนรินทร์ธนเรศ”

(๗) สมัยกรุงธนบุรีเป็นหลวงฤทธิชัยเวรมหาดเล็ก

(๘) ดูจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๙๑ และ ๑๙๓

๑. **เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์** (พระสัหมันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพหริรักษ์) พระนามเดิมว่า ตัน ประสูติเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๐๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ตรงกับวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ พระชันษา ๔๗ ปี สกุล เทพหัสดิน สีบมาแต่พระองค์นี้

๒. **เจ้าฟ้าหญิงนิม** (พระสัหมันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมขุนอนันคนารี) ประสูติเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๐๕ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็น เจ้าฟ้า กรมขุนอนันคนารี เมื่อในรัชกาลที่ ๔

๓. **เจ้าฟ้าชาย** (พระสัหมันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) สิ้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์

๔. **สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี** (เจ้าฟ้าหญิงบุญรอด) พระนามเดิมว่า บุญรอด ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกุน จ.ศ. ๑๑๒๕ ตรงกับวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ คนทั้งหลายเรียกว่า สมเด็จพระพันวษา สวรรคตในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๙ พระชันษา ๗๐ ปี ทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อในรัชกาลที่ ๔^(๑)

๕. **เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี** (พระสัหมันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงพิทักษมนตรี) พระนามเดิมว่า จุ้ย ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชาล ตรงกับวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๑๓ ในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงกำกับกรมวัง และกรมมหาดไทย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ พระชันษา ๕๓ ปี เป็นต้นสกุล **มนตรีกุล**

๖. **เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณุก์** (พระสัหมันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมขุนอิศราณุก์) พระนามเดิมว่า เกศ^(๒) ประสูติครั้งกรุงธนบุรี เมื่อวันที่พุธ เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖ ในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงกำกับกรมมหาดไทย ต่อจากเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันที่ศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชาล โทศก จ.ศ. ๑๑๙๒ ตรงกับวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๓ พระชันษา ๕๘ ปี เป็นต้นสกุล **อิศรางกูร**

พระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รวม ๔๒ พระองค์ พระนามและพระองค์ใดเป็นต้นสกุลใด แจงอยู่ในบัญชีต่อไปข้างหน้า

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนการออกชานพระนามาภิไธยใหม่เป็น "สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี" (ดูประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๑๙)

(๒) ในหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๑๐ ว่า "เกศ"

พระโอรสธิดา สมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ๔๓ พระองค์ พระนามและพระองค์ใดเป็นต้นสกุลใด แจ้งอยู่ในบัญชีต่อไปข้างหน้า

กรมหลวงนรินทร์เทวี พระองค์เจ้ากุ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทร์เทวี) ต้นสกุล **นรินทร์กุล** พระภักดา พระนามเดิมว่า หม่อมมุก บุตรเจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนรินทร์พิทักษ์^(๑) สิ้นชีพิตักษัย เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ (ในรัชกาลที่ ๒) มีพระโอรสด้วยกัน ๒ พระองค์

๑. พระองค์เจ้าชาย นิม (พระสั้มพันธุวงศ์เธอ กรมหมื่นนรินทร์เทพ) ประสูติเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนรินทร์เทพ ในรัชกาลที่ ๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๒. พระองค์เจ้าชาย เจ่ง (พระสั้มพันธุวงศ์เธอ กรมหมื่นนเรนทร์บริรักษ์) ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนเรนทร์บริรักษ์^(๒) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ สิงหาคม ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๒๙ ในรัชกาลที่ ๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีเถาะ^(๓) พ.ศ. ๒๓๗๔ พระชันษา ๔๖ ปี

เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงจักรเจษฎา) ต้นสกุล **เจษฎางกูร** มีหม่อมเจ้าในกรมหลายพระองค์ หากทราบพระนามหมดไม่

เจ้านายในรัชกาลหลัง ๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ มา ทั้งฝ่ายวังหลวงและวังหน้า ล้วนสืบลำดับปฐมวงศ์ลงมาแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทุกพระองค์

แสดงลำดับปฐมวงศ์ไว้ในเบื้องต้น เพื่อให้ปรากฏสกุลอันเนื่องในพระราชวงศ์ให้บริบูรณ์ สิ้นเนื้อความเพียงนี้

(๑) เป็นเจ้านายที่ได้เป็นเชื้อสายในปฐมวงศ์ ซึ่งมี ๓ พระองค์ด้วยกันคือ กรมหมื่นนรินทร์พิทักษ์ พระองค์เจ้าขุนเณร และ กรมขุนสุนทรภูษคร

(๒) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๗ ว่า "นเรนทร์บริรักษ์"

(๓) สอดกับปฏิทินแล้ว เป็นปีชวด ตรงกับวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๓ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๔๙)

พระยาไฮสและพระยาชิตา
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
รัชกาลที่ ๑
ประสูติก่อนเสด็จปราบดาภิเษก

ที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ไม่ปรากฏพระนาม สิ้นพระชนม์แต่ครั้งกรุงเก่ายังไม่เสีย

ที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ไม่ปรากฏพระนาม สิ้นพระชนม์แต่ครั้งกรุงเก่ายังไม่เสีย

ที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฉิมใหญ่) พระนามเดิมว่า ฉิมใหญ่^(๑) คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๑ ซึ่งเป็นพระราชชายาพระเจ้ากรุงธนบุรี^(๒) และเป็นพระมารดาของเจ้าฟ้าสุพันธุ์วงษ์^(๓) ซึ่งเป็นกรมขุนกระษัตราธิบดี ในรัชกาลที่ ๑ สิ้นพระชนม์เสียแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๒๒

ที่ ๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) พระนามเดิมว่า ฉิมพระราชสมภพเมื่อวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จปราบดาภิเษก ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงอิศรสุนทร ต่อมาถึงปีชกาล พ.ศ. ๒๓๔๙ พระราชทานอุปราชภิเษกเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๒ เสด็จดำรงสิริราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี สวรรคตเมื่อวันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ปีวอก ๓๓๖๖ จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา

---

(๑) กล่าวกันอีกนัยหนึ่งว่า พระนามเดิมว่า หวาน แต่จารึกที่พระโกศพระอัฐิว่า "เจ้าครอกฉิมใหญ่"

(๒) คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ให้ถวายพระนามว่า "สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช"

(๓) เจ้าฟ้าพระองค์นี้ ลางแห่งออกพระนามว่า เจ้าฟ้าเหม็น ลางแห่งว่า "เจ้าฟ้าอภิเบศร์" (ดูพระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เล่มหัวข้อเรื่อง ๒๑๙)

ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ) พระนามเดิมว่า แจ่ม^(๑) ประสูติเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๓๑๓ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙^(๒) แรม ๑ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ พระชันษา ๓๘ ปี

ที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) พระนามไม่ปรากฏ สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ที่ ๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย (สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์) พระนามเดิมว่า จ้อย ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๑๕ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ ต่อมาถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐ โปรดให้เลื่อนเป็นกรมหลวง ๕ แล้วเป็นพระบิณฑูรน้อย ถึงรัชกาลที่ ๒ พระราชทานอุปราชภิเชกเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ เสด็จดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราชอยู่ ๘ ปี สวรรคตเมื่อวันพุธ เดือน ๘ อุดรสาฬห ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ พระชนมายุ ๔๕ พรรษา

ที่ ๘ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) พระนามไม่ปรากฏ สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ที่ ๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าประไพวดี กรมหลวงเทพวดี) พระนามเดิมว่า เอื้อง ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๐ ในรัชกาลที่ ๑ พระราชทานนามว่า เจ้าฟ้าประไพวดี^(๓) ครั้นถึงปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงเทพวดี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ ตรงกับวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ พระชันษา ๔๗ ปี

สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ พระองค์นี้^(๔) สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ๕^(๕) เป็นพระมารดาทั้งนั้น

(๑) สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงแจ่ม นี้ ลางแห่งออกพระนามว่า เจ้าฟ้าหญิงแจ่มกระจำฟ้า (ดูชุมนุมพระบรมราชธิบายในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๑๐)

(๒) น่าจะเป็นเดือน ๗ เพราะเดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ จะตรงกับวันพุธ มิใช่วันอาทิตย์ ถ้าวันอาทิตย์ แรม ๑ ค่ำ จะตรงกับเดือน ๗ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๐ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๒๖)

(๓) เจ้าฟ้าประไพวดี ลางที่ออกพระนามว่า "ประภาวดี" (ดูชุมนุมพระบรมราชธิบาย ในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๗ หน้า ๑๐)

(๔) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องปฐมวงศ์ว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้า ซึ่งเป็นที่ ๖ และที่ ๘ ในบัญชี จะลำดับอย่างไร และในระหว่างพระองค์ใดไม่แน่ ด้วยสิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์ทั้ง ๒ พระองค์

(๕) สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระนามเดิมว่า นาง พระชนกชื่อนอง และสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์ มหามานารี เดิมชื่อสั้น เป็นพระชนนี (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๐ และอธิบายราชินิกุล บางช่วง หน้า ๑) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ มีนาคม ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๒๘๐ สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๔

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าชาย กล้าย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากล้าย) ประสูติในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา ภิรมสวาน

ประสูติเมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิง นุ่ม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านุ่ม) ประสูติเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๒๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาปุย

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชาย ทับทิม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอินทรพิพิธ) ประสูติเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๒๖ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอินทรพิพิธ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้ว่ากรม ช่างแสงใหญ่และกรมพระคชบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ ตรงกับวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๓ พระชันษา ๓๘ ปี เป็นต้นสกุล อินทราวงศ์ เจ้าจอมมารดาจันทา

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ไม่ปรากฏพระนาม ประสูติเมื่อ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๒๗ สิ้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์ ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาดวง

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิง ฆะอบ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฆะอบ) ประสูติเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๒๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาภิรมสวาน

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าหญิง พลับ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพลับ) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๙ พระชันษา ๘๒ ปี เจ้าจอมมารดาคุ้ม

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าชายอภัยทัต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทพพลภักดิ์) เมื่อทรงพระ- เยาว์เรียกกันว่า “พระองค์เสื่อ” ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๓ สิงหาคม ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐ ในรัชกาลที่ ๒ ได้ว่ากรมพระคชบาล ถึงรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ สิ้นพระชนม์ใน รัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๑๙๙ ตรงกับวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๐ พระชันษา ๕๒ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว^(๑)

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายอรุโณทัย (สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ) เมื่อทรงพระเยาว์เรียกกันว่า “พระองค์ข้าง” ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ เมื่อปีเถาะ

(๑) เจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว ธิดาพระยาจักรีเมืองนครศรีธรรมราช (ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๑๐๔)

พ.ศ. ๒๓๕๐ ในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้กำกับราชการกรมพระกลาโหม ถึงรัชกาลที่ ๓ พระราชทานอุป-
ราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล^(๑) เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๗ เสด็จอยู่ในตำแหน่งพระมหากุปราช ๘ ปี สวรรคตเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑ พฤษภาคม ปีมะโรง
จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๙๔ พ.ศ. ๒๓๗๕ พระชนมายุ ๔๗ พรรษา เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่^(๒)

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายทับ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจิตรภักดี) ประสูติเมื่อวันศุกร์
เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๒๙ ในรัชกาล
ที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นจิตรภักดี เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้กำกับกรมช่างสิบหมู่ กรมช่างหล่อ
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ ตรงกับวันที่
๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘ พระชันษา ๓๙ ปี เป็นต้นสกุล ท้าวพะกุล ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อย

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงธิดา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธิดา) ประสูติเมื่อปีมะแม
พ.ศ. ๒๓๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑ พระชันษา ๕๒ ปี
เจ้าจอมมารดาเอม

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชายคันธธล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์) ประสูติเมื่อวัน
พฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๑๔๙ พ.ศ. ๒๓๓๐ ใน
รัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นศรีสุเรนทร์^(๓) เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
ที่ ๒ เมื่อวันอังคาร เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ ตรงกับวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๙
พระชันษา ๓๐ ปี เจ้าจอมมารดาพุ่ม^(๔)

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าหญิงจงกล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจงกล) ประสูติเมื่อปีวอก^(๕)
พ.ศ. ๒๓๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตานี^(๖)

(๑) สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาดัศลินเสพ ทรงมีฐานะเป็นพระบิดา (คือพระเจ้าอา) ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในจารึกพระสุพรรณบัฏเมื่อครั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล นั้น โปรดให้เขียนค่านำพระนามว่า "สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ" แทน ที่เป็นเช่นนี้เพราะแต่ก่อนถือว่า การใช้ค่านำพระนามที่แสดงว่าเป็นพระราชวงศ์ที่มีพระชนมายุสูงกว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นการอาจเอื้อม (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๒๔-๒๕)

(๒) เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ ธิดาเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์) ต้นสกุล ณ นคร (ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์)

(๓) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๔ ว่า "ศรีสุเรนทร์"

(๔) เจ้าจอมมารดาพุ่ม ธิดาพระยาวิเศษสุนทร (นาค นกเล็ก) และคุณหญิงสั้น คุณคำดับสกุล แผ่น ๒ ซึ่งพิมพ์รวมอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑

(๕) มีดวงชะตาในสมุดของพระยาทิพโกษา (สอน โลหนันท์) ว่า ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ แรมค่ำ ๑ จ.ศ. ๑๑๕๑ (ปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒) หากจะเป็นจริงตามนี้ ก็คงยิ่งแก่กว่ากรมพระวรมอัคร

(๖) เจ้าจอมมารดาตานี ธิดาเจ้าพระยามหาเสนา (ขุนนาค) ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชายสุริยา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระรามอิศเรศ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ พฤศจิกายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นรามอิศเรศ^(๑) (เข้าใจว่า) เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ ได้ว่าความรับสั่งและความฎีกาบ้าง ถึงรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมขุนรามอิศเรศ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ ถึงรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมพระรามอิศเรศ สรรพเชษฐบรมวงศ์ ปฐมพงศ์ภูวนาถ วรราชศักดิ์สมมุติ วิสุทธิเกียรติคุณ วิบุลยเดชบดีนรินทร์ นรินทรพิตร เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชลา ธศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๗ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นสกุล สุริยกุล ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเพ็งใหญ่

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิงเกสร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสร) ประสูติเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาประทุมมา

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิงมณฑา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา) ประสูติเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ อุตตราสาฒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๗๒ ปี เจ้าจอมมารดานิม

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงมณี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณี) ประสูติเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาอุ^(๒)

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าหญิงดวงสุดา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงสุดา) ประสูติเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน้อย

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าหญิงจกษจัน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจกษจัน) ประสูติเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาอ้อม ภายหลังเป็นท้าววรจันทร์^(๓)

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าชายวาศุกี (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๑๕๒ พ.ศ. ๒๓๓๓ ทรงผนวชเป็นสามเณร (พร้อมกับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ คราวกรมพระราชวังหลัง ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ) เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ประทับอยู่วัดพระเชตุพน ๗ จนทรงผนวชพระในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นพระราชาคณะ และเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ สถิตอยู่วัดพระเชตุพน ๗ ถึงรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เป็นเจ้า

(๑) เดิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๕ ว่า "รามอิศเรศ"

(๒) เจ้าจอมมารดาอุ ธิดาพระยาพิชัยบุรี (บุญรอด) หล้าคักราชินีนกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๙๐

(๓) เจ้าจอมมารดาอ้อม ธิดาเจ้าพระยาวิเศษบุรี (กุน) ต้นสกุล รัตนกุล (ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์)

ขณะกลาง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ทรงรับมหาสมณุตตมาภิเษก เป็น
กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีวิสุทธิไตรวิมล ศรีสุทนต์ขัตติยวงศ์ บรมพงศาธิบดี จักรบรมนาถ ปฐมพันธุมหาราช
วรัญกูร พรเมทรนเรนสุริย์สัมมานาภิศักดิ์กาโรดม สถานอริยสมศีลาจารย์พิเศษมหาวิมล มงคลธรรมเจดีย์
ยุตมุตตมาที่สุวิรมนุญ อุดลยคุณคณาธารมโหฬารเมตยาภิรยาศรัย ไตรปฏิภกกลาโกศล เบญจปดลเศวต-
ฉัตร สิริรัตนโนปลักษณ์มหาสมณุตตมาภิเษกาภิษิต ปรมุกกฤษฎสมณศักดิ์ธำรง มหาสงฆปริณายก
พุทธศาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ ไวยัติญาณมหากระวี พุทธาทิศิริรัตนตรัยคุณา
รักษ เอกอรรคมหาอนาคาวิรัตน์ สยามาทีโลกยประดิพัทธพุทธบริษัทยเนตร สมณเถกนทรราชิเบศรสกล
พุทธจักรโปการกิจสุภวิศุภการ มหาปาโมกษประธานาโรดม บรมนาถบพิตร สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
ที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมฤกษ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖
พระชนมายุ ๖๔ พรรษา ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีระกา ตรีศก
จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔^(๑) เจ้าจอมมารดาจ้อย ต่อมาเป็นท้าวทรงกันดาล^(๒)

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าชายฉัตร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์) ประสูติเมื่อวัน
อังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๑๕๒ พ.ศ. ๒๓๓๓ ในรัชกาล
ที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙ และโปรดให้ทรงกำกับกรมพระนครบาล
ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงกำกับกรมท่า และกรมมหาดไทย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร เดือน
๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๑๙๒ ตรงกับวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๓ พระชันษา ๔๐ ปี เป็น
ต้นสกุล ฉัตรกุล ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตานี

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าชายสุริยวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิสุขวัฒนวิไชย)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ.
๒๓๓๔ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสวัสดิวิไชย^(๔) เมื่อปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๑๙๑ พ.ศ.
๒๓๗๒ ถึงรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิสุขวัฒนวิไชย เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓
พ.ศ. ๒๓๙๔^(๕) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย แรม ๒ ค่ำ ปีมฤกษ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕
ตรงกับวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ พระชันษา ๖๓ ปี เจ้าจอมมารดานวล

(๑) คูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๐

(๒) คูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๘ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๑๐

(๓) เจ้าจอมมารดาจ้อย ธิดาพระราชอาเศวตฐี (คู่ประทุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๑๐๕)

(๔) คูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๗ ว่า "สวัสดิวิชัย"

(๕) คูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๓ ว่า ไม่พบประกาศ

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าหญิงอุบล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาทอง

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าหญิงนิมพิล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิมพิล) ประสูติเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐ พระชันษา ๖๗ ปี เจ้าจอมมารดาจิว

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าชายโกสธ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษัรณเรศ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ ธันวาคม ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นรักษัรณเรศ^(๑) และโปรดให้ทรงกำกับกรมสังฆการี ครั้นรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงกำกับกรมวังและเลื่อนเป็นกรมหลวงรักษัรณเรศ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันพุธ เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ปิวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ พระชันษา ๕๘ ปี เป็นต้นสกุล พึ่งบุญ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าชายดาฮาธ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเทพ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓๐ มิถุนายน ปีชวด พ.ศ. ๒๓๓๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นศรีสุเทพ โปรดให้ทรงกำกับกรมช่างสิบหมู่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๘๑ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุล ดาราภร ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเพ็งใหญ่

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าชายดวงจักร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นณรงค์หริรักษ์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ กรกฎาคม ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นณรงค์หริรักษ์^(๒) โปรดให้ทรงกำกับกรมช่างหล่อ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๐๘ ตรงกับวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๘ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล ดวงจักร เจ้าจอมมารดาปาน

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าหญิงศศิธร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศศิธร) ประสูติเมื่อปีชวด นศก จ.ศ. ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาฉิมแมว^(๓)

(๑) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๕ ว่า "รักษัรณเรศ" แต่หน้า ๓๗ ว่า "รักษัรณเรศ"

(๒) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๖ ว่า "ณรงค์หริรักษ์"

(๓) เจ้าจอมมารดาฉิมแมว ธิดาท้าววรจันทร์ (แจ่ม) ตูลาดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๓ หน้า ๒๔

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าหญิงเฮไล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเรไร) ประสูติเมื่อปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาป้อม^(๑)

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าหญิงกระษัตริ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากระษัตริ) ประสูติเมื่อ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ พระชันษา ๒๐ ปี เจ้าจอมมารดานวม

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าหญิงจันทบุษี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี) ประสูติเมื่อ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ แล้วทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี เพราะเป็น นัดดาของพระเจ้านครเวียงจันทน์ ในรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นพระราชชายานารี มีเจ้าฟ้า ๔ พระองค์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะแม สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๑ พระชันษา ๔๑ ปี เจ้าจอมมารดาทองสุก^(๒)

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าชายสุทัศน์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไกรสรวิจิต) เมื่อทรงพระเยาว์ เรียกกันว่า “พระองค์โต” ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘ ปุรพาสาฬ ขึ้นค่ำ ๑ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นไกรสรวิจิต เมื่อ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๑๙๑ พ.ศ. ๒๓๗๒ โปรดให้ทรงกำกับกรมสังฆการี กรมธรรมการ และได้ว่ากรม อลักษณ์และคลังเสื่อหมวก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๐๙ ตรงกับวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๐ พระชันษา ๔๙ ปี เป็นต้นสกุล สุทัศน์ เจ้าจอมมารดากลิ่น^(๓)

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าหญิงสุภาวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุภาวดี) ประสูติเมื่อปี มะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาเพ็งเล็ก

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าหญิงสุด (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุด) ประสูติเมื่อปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาฉิมยักษ์

รวมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-
โลก ประสูติเมื่อก่อนเสด็จปราบดาภิเษก ๑๐ พระองค์ ประสูติเมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว ๓๒ พระองค์
รวม ๔๒ พระองค์ มีกลอนผูกไว้ดังนี้.—

(๑) เจ้าจอมมารดาป้อม ธิดาพระยารัตนจักร (หงส์ทอง) ตูราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๔ แสดงละครเป็นตัวนางสีดา จนมีฉายาว่า “ป้อมสีดา”

(๒) เจ้าจอมมารดาทองสุก (เจ้านางทองสุก) ราชธิดาพระเจ้าอินทวงศ์ คือ พระชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ ดุลาดับราชวงศ์กษัตริย์แห่งประเทศลาว ใน
นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๓ นัยหนึ่งว่าเป็นพระธิดาเจ้านันทเสน (ดูพระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี
เลขหัวข้อเรื่อง ๑๔๔)

(๓) เจ้าจอมมารดากลิ่น ธิดาพระยาพิทลุง (ขุน) ดุหนึ่งสี่ตำนานพระอารามและทำเนียบสมณศักดิ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๗

อรุโณทัย อภัยทัต
สุริยวงศ์ สุริยา ดาราการ
สุทัศน์ อุบล มณฑา
ธิดา ภูณทล นิมพลี

ฉัตร ไกรสร
ศศิธร คันทรส วาสุกี
ดวงสุดา ดวงจักร มณีศรี
กระษัตริ์ จงกล สุภาธร^(๑) ๫

**พระราชโอรสและพระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
รัชกาลที่ ๒
ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศ
เป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร**

ที่ ๑ พระองค์เจ้าหญิงจักษุจัน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรจัน) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง
สัปดาห์ จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสี ซึ่งเรียกกันว่า
เจ้าคุณพี่^(๒)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีมะแม นพศก จ.ศ.
๑๑๔๙ พ.ศ. ๒๓๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๓ พระองค์เจ้าชายทับ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวัน
จันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๑๔๙ ตรงกับวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐

(๑) สมุดประวัติราชสกุลวงศ์ที่เป็นสมบัติของกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี มีบันทึกไว้ว่า "พระนามเหล่านี้ สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน ๫
เป็นผู้ตั้งถวาย"

(๒) เจ้าจอมมารดาสี ธิดาเจ้าพระยาศรีธรรมราช (บุญรอด) ต้นสกุล บุญรัตพันธุ์ (ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์)

ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ ตรงกับวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้ทรงกำกับราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจว่าความฎีกา และรับราชการต่าง ๆ ต่างพระเนตรพระกรรณ เสด็จผ่านพิภพเมื่อวันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ สวรรคตเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ พระชนมพรรษา ๖๔ พรรษา ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเรียม ซึ่งทรงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรีสุลาลัย^(๑) ในรัชกาลที่ ๓

ที่ ๔ พระองค์เจ้าหญิงจำนง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนกัลยาสุนทร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนกัลยาสุนทร เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๙๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ ได้ว่าราชการฝ่ายในหลายอย่าง และได้ทรงรักษาคุณแจพระราชวังชั้นใน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ^(๒) ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๐๘ ตรงกับวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๙ พระชันษา ๕๘ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงทับทิม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทับทิม) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาแจ่มใหญ่

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงยี่สุ่น (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายี่สุ่น) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะแม ยังเป็นเอกศก ตรงกับวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ ตรงกับวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๒ พระชันษา ๘๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเหมใหญ่

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิงป้อม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าป้อม) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ^(๓) ปีมะแม โทศก จ.ศ. ๑๑๕๒ พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระชันษา ๔ ปี ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีสุลาลัย

---

(๑) สมเด็จพระศรีสุลาลัย พระชนกชื่อจัน (เป็นพระยานนทบุรี) และพระชนนีชื่อเพ็ง (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๗) แต่ในหนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ เขียนว่า "ศรีสุราไลย"
(๒) พงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ ว่า เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๙
(๓) น่าจะเป็นเดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ เพราะถ้าขึ้น ๗ ค่ำ จะเป็นวันพฤหัสบดี (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๔)

ที่ ๘ พระองค์เจ้าชายกล้วยไม้ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุนทรธิปไตย) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสุนทรธิปไตย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๗๔^(๑) พระชันษา ๔๑ ปี เป็นต้นสกุล กล้วยไม้ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิงบุษมา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษมา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ พระชันษา ๓๑ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสี (เจ้าคุณพี่)

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวงศ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสีลา^(๒)

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิงบุก (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุก) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓๑ ตุลาคม ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๔^(๓) พระชันษา ๘๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสีน

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชายดำ^(๔) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดำ) ประสูติเมื่อเดือน ๔ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระชันษา ๑ ปี ที่ ๓ ในสมเด็จพระศรีสุลาลัย

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าชายกุสุมา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเสพสุนทร) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๕^(๕) ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเสพสุนทร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล กุสุมา เจ้าจอมมารดากรุด

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อเดือน ๖ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาม่วงใหญ่

(๑) วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๓ มิใช่ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๔๙)

(๒) เจ้าจอมมารดาสีลา ธิดาท่านขวัญยัยพิททอง (ลำดับราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๗)

(๓) ปีระกา ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๑๖ มิใช่ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุก มีพระชันษา ๘๑ ปี น่าจะสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ เพราะถ้าสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ จะมีพระชันษา ๗๙ ปีเท่านั้น

(๔) ราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ หน้า ๓๙ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๒๐ และฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๑๙ ว่า "ดำ" ราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๑๒ ว่า "หนูดำ" แต่ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๖ ว่า "หนูดำ"

(๕) เทียบปฏิทินแล้ว วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๕ ยังเป็นปีชวด จัตวาศก (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๑)

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายมั่ง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ปีฉลู เบญจจก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเดชอดิศร ในรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมขุนเดชอดิศร เมื่อเดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร^(๑) เทพนิกร ปิยานุรักษ์บรรดาศักดิ์พิเศษ บรมเชษฐวราธิวงศพงศานุพงศ์ประดิษฐา สุนทรปรีชานุภาพ สุขภาพยปฏิบัติ สดุดีไพศาลอรรถธรรมศาสตร์ ธรรมมิกนาถบพิตร เจ้ากรมเป็นพระยา เมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔^(๒) ได้ทรงกำกับกรมพระอาลักษณ์ ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๒ จนตลอดพระชนมายุ ได้กำกับกรมนาในรัชกาลที่ ๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๐๒ พระชันษา ๖๗ ปี เป็นต้นสกุล เดชาดิวงศ ในเจ้าจอมมารดาณี^(๓)

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าหญิงส้มจีน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าส้มจีน) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ อุตตราสาฬห ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒ กรกฎาคม^(๔) ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาเกด

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายพนมวัน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๘ ตุลาคม ปีชลา พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ ในรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมขุนพิพิธภูเบนทร์ เมื่อเดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาจก จ.ศ. ๑๑๙๔ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร นเรนทรสุริยวงศ อิศวรพงศพรพิพัฒน์ ศักดิรัตนธำรง คุณนาลงกฎเกียรติวิบูลยอดุลยเดชบพิตร เจ้ากรมเป็นพระยา^(๕) เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔^(๖) ได้ทรงกำกับกรมพระนครบาลมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ว่ากรมพระนครบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันจันทร์^(๗) เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ปีมะโรง อัฐจก จ.ศ. ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๙๙ พระชันษา ๖๒ ปี เป็นต้นสกุล พนมวัน ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาศิลา

(๑) พระยศ “กรมสมเด็จพระ” นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิก แล้วทรงบัญญัติให้มีพระยศ “กรมพระยา” ขึ้นมาแทน ผู้ที่ได้รับการสถาปนาพระยศขึ้นเป็น “กรมพระยา” นี้ ทรงศักดิ์สูงกว่าเจ้านายต่างกรมชั้นอื่น เช่น พระองค์เจ้าชั้นลูกหลวง เมื่อทรงกรมชั้นอื่น ๆ ศักดินา ๑๕๐๐๐ แต่ถ้าเป็นกรมพระยาแล้ว ทรงศักดิ์ ๓๕๐๐๐ เกือบเท่าศักดิ์นาเจ้าฟ้าต่างกรม คำนำพระนามก็ใช้เหมือนคำนำพระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้า เช่นท่านเป็นพระราชวงศ์ชั้นบรมวงศ์ ก็ใช้คำนำพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ” (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๖๖-๖๗)

(๒) ดูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๒

(๓) เจ้าจอมมารดาณี ธิดาเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

(๔) ที่ถูกน่าจะเป็น ๑๒ กรกฎาคม (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๒)

(๕) เจ้ากรมเป็นพระยา เฉพาะเจ้ากรมแก้ว เพราะเป็นราชินิกุล สายบางช้าง (ดูประชุมพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ด หน้า ๑๓)

(๖) ดูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๓

(๗) สอดกับปฏิทินแล้ว ตรงกับวันอาทิตย์ มิใช่วันจันทร์ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๗๕)

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าหญิงอรุณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงโย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโย) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๖๘ ปี เจ้าจอมมารดาอิน

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อเดือนอ้าย ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเหมเล็ก

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าหญิงพลับ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพลับ) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๓๔๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชายกุญชร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๘ เมษายน ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ ถึงรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ นรศรราชรวังศ์ อิศวรพงศ์พิพัฒนศักดิ์ อุดมธรรวรายศ วงศประนตนาถนเรนทร์ พาหนทรบพิตร เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔^(๑) ในรัชกาลที่ ๓ ได้ว่ากรมม้า ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมพระคชบาลอีกกรมหนึ่ง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๖๕ ปี เป็นต้นสกุล *กุญชร* ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาติลา

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิงสังวาล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสังวาล) ประสูติเมื่อเดือน ๘ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าชายเนตร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนตร) (บางฉบับว่า นก หรือนุช) ประสูติเมื่อเดือน ๙ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาปราง ต่อมาเป็นท้าววรจันทร์^(๒)

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าชายโคมเพชร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโคมเพชร) ประสูติเมื่อเดือน ๖ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเหมเล็ก

(๑) คู่มือพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๓

(๒) เจ้าจอมมารดาปราง รัตทานชรัยวาทองอิน และคุณตาบุญเกิด (สู่ล้าต๋บราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๐)

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าชายเฮมู (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเรณู) ประสูติเมื่อเดือน ๘ ปี
มะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล เรณูนันท เจ้าจอม
มารดาขุนนาง

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าชายอำไพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอำไพ) ประสูติเมื่อเดือน ๙ ปี
มะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ ทรงผนวชอยู่วัดอรุณ จนจะได้เป็นพระราชอาคันตุกะจึงลาผนวช สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาทองอยู่

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าชายอัมพร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพร) ประสูติเมื่อเดือน ๙ ปี
มะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาม่วงขอ

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าหญิงสุกสม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุกรม) ประสูติเมื่อวันศุกร์
เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๗ กันยายน ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสิ้น

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าชายเนียม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนียม) ประสูติเมื่อวันเสาร์
เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน ปีวอก ยังเป็นเอกศก พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
ที่ ๒ เมื่อเดือน ๖ ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชันษา ๒๖ ปี เป็นต้นสกุล นิยมิศร ที่ ๒ ใน
เจ้าจอมมารดาเหมใหญ่

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อเดือน ๖ ปีวอก โทศก
จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาอัน

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าหญิงน้อย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าน้อย) ประสูติเมื่อเดือน ๑๒
ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าหญิงประภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภา) ประสูติเมื่อเดือน
อ้าย ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาบุญมา ต่อมาเป็น
ท้าวทรงกันดาล

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าชายขัตติยวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขัตติยวงศ์) ประสูติเมื่อ
ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาน้อย

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าชายทินกษ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้ว่ากรมพระนครบาลอยู่ขณะหนึ่ง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๙ พระชันษา ๕๖ ปี เป็นต้นสกุล ทินกร ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาศิลา

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าหญิงธลคนธ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารสคนธ์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย^(๑) ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๓๗ เจ้าฟ้าชาย (ฮาขกุมาส) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนยี่ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ในรัชกาลที่ ๑ เป็นเจ้าฟ้า ที่ ๑ ในสมเด็จพระพันวษา ซึ่งทรงเฉลิมพระนามาภิไธยในรัชกาลที่ ๔ เป็นกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์^(๒)

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าชายไพฑูรย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสนธิทนเรนทร์) ประสูติเมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสนธิทนเรนทร์^(๓) เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ ปวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๑๙๘ ตรงกับวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๙๑ พระชันษา ๔๗ ปี เป็นต้นสกุล ไพฑูรย์ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทิม^(๔)

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ พระชันษา ๒ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเหมเล็ก

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อยระนาด

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าชายโต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงมหิศวรินทรากรมเรศ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๗ กันยายน ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ ใน

(๑) อีกบัญชีหนึ่งว่า ประสูติเมื่อเดือน ๓ ค่ำ ๓๗

(๒) ต่อมาเป็น "สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี"

(๓) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๓๔ และลำดับราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๖ ว่า "สนธิทนเรนทร์"

(๔) เจ้าจอมมารดาทิม ธิดาคุณตาแอม (ลำดับราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๕)

รัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอินทรมรุต ถึงรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมหลวงมหิศวรินทรา
มรุต^(๑) เมื่อปีกุน ตรีกจ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ได้ว่ากรมแสงป็นต้นมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือน ๘ อุตตราศก ขึ้น ๓ ค่ำ ปีระกา ตรีกจ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๐
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล **มหากุล** ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเลี้ยง

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าหญิงอินทนิล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทนิล) ประสูติเมื่อวัน
พุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ ตุลาคม ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๘๗ สิ้นพระชนม์ใน
รัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๕ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาศิลา

ที่ ๔๓ เจ้าฟ้าชายมงกุฎ^(๒) สมมุติเทววงศ์ พงศาอิสวกรวัชตรีย์ชัตติยราชกุมาร (พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีชวด ฉศก
จ.ศ. ๑๑๖๖ ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๗ ในรัชกาลที่ ๒ เป็นอธิบดีกรมมหาดเล็ก ทรงผนวชอยู่
๒๗ พรรษา เป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ปรากฏในพงศาวดารว่าได้เป็นเปรียญ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นพระ
ราชาคณะ สมณศักดิ์เท่าเจ้าคณะรอง เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑
ปีกุน ยังเป็นโศก ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ
ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา
ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์^(๓)

ที่ ๔๔ พระองค์เจ้าชายกลาง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์) ประสูติเมื่อวัน
เสาร์ เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๑๖๗ พ.ศ. ๒๓๘๘ ใน
รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์^(๔) เมื่อปีกุน ตรีกจ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ใน
รัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ สุรบดินทรเทวราชวิลาสธารง บรมวงศ์สรรพเชษฐวิเศษ
ศักดิ์ อเนกัญญลักษณ์บุญวารฤทธิ มหิศวรพงศ์พิพัฒน์ สุพรรณรัตนจิตราลังการโกศล สุวิมลปรีชาภณา

(๑) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๔ ว่า "มหิศวรินทรากรมรุต"

(๒) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าแต่ประสูติ เพราะทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย (เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอิศรสุนทร) และสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี (เมื่อครั้งยัง
ดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด) ดังนั้นเมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๔ ในพระปรมาภิไธย จึงมีคำว่า
"อุกโท สุชาติ" ซึ่งหมายความว่าทรงมีพระราชสมภพอันประเสริฐทั้งสองฝ่าย (คือเมื่อตอนที่ประสูตินั้น ทั้งพระราชบิดาและมารดาทรง
ดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้า)

(๓) สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี

(๔) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๔ ว่า "เทเวศร์วัชรินทร์"

ลงกรรม วรเกียรติคุณวิบูลย์ศักดิ์ดา อุดลยเดชานุกาพพิตร เมื่อปีจอ ฤกษ์ จ.ศ. ๑๒๓๖ พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ทรง
กำกับกรมช่างทองมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่าความศาลราชตระกูล ตลอดจนงานสิ้นพระ-
ชนม์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่
๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๗๓ ปี เป็นต้นสกุล วัชรวิงศ์ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหน้ายระนาด

ที่ ๔๕ พระองค์เจ้าชายชุมแสง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพพิลปรีชา) ประสูติ
เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชลา ยังเป็นสัปตศก ตรงกับวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ ในรัชกาลที่
๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนสรรพพิลปรีชา เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ.
๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงสรรพพิลปรีชา^(๑) ในปีนั้น ได้ทรง
กำกับกรมหมอนวด สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ บูรพาสาฒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปะระกา
ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๕๖ ปี เป็นต้นสกุล ชุมแสง ที่ ๒
ในเจ้าจอมมารดาทิม

ที่ ๔๖ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีชลา อัฐศก จ.ศ.
๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๔๙ ประสูติได้ ๓ วัน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาปรางใหญ่^(๒)

ที่ ๔๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีชลา อัฐศก จ.ศ.
๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๔๙ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพะวา^(๓)

ประสูติเมื่อเสด็จท่าของพระยศเป็นกรมพระชายวังบวร ฯ

ที่ ๔๘ พระองค์เจ้าหญิงสายสมร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสมร) ประสูติเมื่อวัน
เสาร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ กรกฎาคม ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระชันษา ๖๔ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอม
มารดาเลี้ยง

ที่ ๔๙ พระองค์เจ้าชายนวน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) ประสูติเมื่อวัน
เสาร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ กรกฎาคม ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ใน
รัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวงศาสนิท เมื่อปีชลา จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ใน
รัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาล

(๑) เถลิงพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๕ ว่า "สรรพพิลปรีชา"

(๒) เจ้าจอมมารดาปรางใหญ่ วิชาท่านขวัญทองอิน (คู่ลำดับราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๒) ในหนังสือลำดับราชินิกุล
บางช้าง เขียนว่า "เจ้าจอมมารดาปราง" ไม่มีคำว่า ใหญ่ แต่ในราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๒ เป็น "เจ้าจอมมารดา
ปรางใหญ่"

(๓) เจ้าจอมมารดาพะวา วิชาท่านขวัญทองลิ้ม และพระสาครบุรี (คู่ลำดับราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๗๗)

ที่ ๓ ได้ทรงกำกับกรมหมอ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงกำกับราชการมหาดไทย ว่าพระคลังสินค้า และเป็นที
ปรีกษาราชการแผ่นดิน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ.
๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ พระชันษา ๖๓ ปี เป็นต้นสกุล *สนิทวงศ์* ที่ ๒ ในเจ้าจอม
มารดาปรางใหญ่

ที่ ๕๐ **เจ้าฟ้าชายจุฑามณี** (พระบาทสมเด็จพระ ๔ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวัน
อาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ใน
รัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปี
มะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๙๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ว่ากรมทหาร
ปืนใหญ่ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานบรรดาศาภิเชกเป็นสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระบวรราช
โองการ สวรรคตในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๑๒๗ ตรงกับ
วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา ที่ ๓ ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์^(๑)

ที่ ๕๑ **พระองค์เจ้าชายมอญ** (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสทิตยสถานพร) ประสูติเมื่อวันพุธ
เดือน ๖ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนสทิตย
สถานพร^(๒) เมื่อปีกุน ตรีกก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมช่างทหารในญวน สิ้น
พระชนม์ในรัชกาล ที่ ๔ เป็นต้นสกุล *มรกต* เจ้าจอมมารดาทองดี^(๓)

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเชกแล้ว

ที่ ๕๒ **พระองค์เจ้าชายขัตติยา** (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นถาวรรวยศ) ประสูติเมื่อวัน
เสาร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ ตุลาคม ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ ในรัชกาล
ที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นถาวรรวยศ เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมฝีพายและ
ช่างเลหารางปืน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา
๖๕ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาพะวา

ที่ ๕๓ **พระองค์เจ้าหญิงดวงจันทร์** (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจันทร์) ประสูติเมื่อ
ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาเกล้า

ที่ ๕๔ **พระองค์เจ้าหญิงนิ่มนวล** (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิ่มนวล) ประสูติเมื่อ
ปีมะแม ตรีกก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาลูกจันทน์ใหญ่^(๔)

(๑) สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี

(๒) กรมขุนสทิตยสถานพร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๗ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๕ หน้า ๗๖๑)

(๓) เจ้าจอมมารดาทองดี ธิดาเจ้าพระยาธรรมา ๔ (สด) ผู้เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

(๔) ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๔ หน้า ๕๕๕ ว่า เจ้าจอมมารดาลูกจันทน์ (ไม่มีคำว่าใหญ่)

ที่ ๕๕ พระองค์เจ้าหญิงแฝด (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฝด) ประสูติเมื่อปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ประสูติได้ ๖ วัน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาหนูจีน

ที่ ๕๖ พระองค์เจ้าหญิงแฝด (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฝด) ประสูติเมื่อปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ประสูติได้ ๗ วัน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหนูจีน

ที่ ๕๗ พระองค์เจ้าชายนิลธัติน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอลงกฎกิจปริษา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๒ สิงหาคม ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอลงกฎกิจปริษา เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมแสงปิ่นตัน กรมแสง หอกดาบ และได้กำกับช่างเงินโรงษาปณ์ ทำเงินเหรียญ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุล นิลธัติน เจ้าจอมมารดาหมิม

ที่ ๕๘ พระองค์เจ้าชายอรุณวงศ์^(๑) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาล ๕) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวรศักดิ์ดาพิศาล เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาล สู่พัฒนาการสวัสดิ^(๒) เมื่อปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชกาลที่ ๕ ได้ว่ากรมกองแก้วจินดา และกรมช่างหล่อ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ อุตตราศก แรม ๔ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ พระชันษา ๗๖ ปี เป็นต้นสกุล อรุณวงศ์ เจ้าจอมมารดาเอม^(๓)

ที่ ๕๙ พระองค์เจ้าชายกบิตดา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน ปีจอ ยังเป็นเบญจจก พ.ศ. ๒๓๕๗ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้ว่ากรมพระอลักษณ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๐ ปี เป็นต้นสกุล กบิตดา ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา^(๔)

(๑) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๕๘ ว่า "อรุณวงศ์"

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๘ หน้า ๕๕๗ ว่า "กรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาล สุภาธิการรังษฤษดิ์"

(๓) เจ้าจอมมารดาเอม ธิดาพระยารัตนจักร (หงส์ทอง) สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๒๓

(๔) เจ้าจอมมารดาอัมพา ธิดาพระอินทราวาร สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๔๒

ที่ ๖๐ เจ้าฟ้าชายอาภรณ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๙ เมษายน ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงช่วยกำกับกรมพระคชบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๙๑ พระชันษา ๓๓ ปี เป็นต้นสกุล *อาภรณ์กุล* ที่ ๑ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

ที่ ๖๑ พระองค์เจ้าชายปอดาโมช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ มีนาคม ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๔ เลื่อนเป็นกรมขุน เมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๐ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ ตรงกับวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๐ ในรัชกาลที่ ๔ ได้กำกับกรมพระนครบาล และได้ว่ากรมหม่อม กรมช่างเคลือบ ช่างหุงกระຈก กรมฉนวนหก ได้ชำระความรับสั่ง ได้ว่ากรมท่า สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ บูรพาสาฒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุล *ปอดาโมช* ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา

ที่ ๖๒ พระองค์เจ้าหญิงพันแสง^(๑) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพันแสง) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดา นวล

ที่ ๖๓ พระองค์เจ้าชายเนา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนา) ประสูติเมื่อเดือน ๑๒ ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาพุ่ม

ที่ ๖๔ พระองค์เจ้าชายเกยูธ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกยูธ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ปีชลา สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา

ที่ ๖๕ เจ้าฟ้าชายกลาง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหมามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๔ เมษายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒

ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามว่า เจ้าฟ้าหมามาลา และทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ เลื่อนเป็นกรมขุนบำราบปรปักษ์ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ หน้า ๕๕๙ และราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ ว่า "พระองค์เจ้าหญิงกรแสง"

ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมพระ
 บำราบปรบักษ์ มหิศวรศักดิ์สุนทรวิวงศ์ บรมพงศ์บริพัตร วิวัฒน์ยโสธม สรรพศิลป์ปกมอดุมกิจ พิฆ
 เนศวรประสิทธิ์ชกรกรมศาสตร ไทรกลานุวาทกภาพยปฏิภาณ สฤษฏีสรพรศุภการสกลรัชฎาธิกกิจ
 ปรีชาตโยพาร์ ยุติธรรมาชาวยาศราย ไตรศรีรัตนธาดา มหันตเดชานุกาพพิตร เมื่อวันจันทร์ เดือน ๖
 ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะจอก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๗ เลื่อนเป็นสมเด็จพระยา
 บำราบปรบักษ์ มหิศวรศักดิ์สุนทรวิวงศ์ บรมพงศ์บริพัตร วิวัฒน์ยโสธม สรรพศิลป์ปกมอดุมกิจ พิฆ
 เนศวรประสิทธิ์ชกรกรมศาสตร ไทรกลานุวาทกภาพยปฏิภาณ สฤษฏีศุภการสกลรัชฎาธิกกิจ ปรีชาต
 โยพารสมบูรณคุณสารสุจริตจริยาภิรมย์ ราชพงศานุกรมมุขประดิษฐาสกลนราภิมาณิต นริศราชิปดินทร์
 ประมิมทรมหาราชวโรประการ ปรีชาชามเยตติธมวมาชาวยาศราย ศรีรัตนตรัยสรณคุณารักษ์ บรม
 อรรถมหาบุรุษยรัตน์สุขุมालกระษัตริย์วิสุทธิชาติ ธรรมิกนาถบพิตร เมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๖ ค่ำ
 ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๘^(๑) ในรัชกาลที่ ๓ รับราชการใน
 กรมวัง ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมวัง กรมพระคชบาล และกรมสังฆการีธรรมการ ในรัชกาลที่ ๕ ที่
 ประชุมพระราชวงศานวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ พร้อมกันสมมติให้เป็นผู้สำเร็จราชการในพระราช
 สำนัก และว่าพระคลังทั้งปวง ต่อมาได้เป็นผู้สำเร็จราชการกรมมหาดไทย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
 เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะจอก จ.ศ. ๑๑๔๘ ตรงกับวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษา
 ๖๗ ปี เป็นต้นสกุล มาลากุล ที่ ๒ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

ที่ ๖๖ พระองค์เจ้าหญิงโสภกา^(๒) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสภกา) ประสูติเมื่อวัน
 อังคาร เดือน ๙ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก
 จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ พระชันษา ๒ ปี ในเจ้าจอมมารดาลูกจันทน์

ที่ ๖๗ เจ้าฟ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ตรง
 กับวันที่ ๒๑ มีนาคม ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ในพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

ที่ ๖๘ พระองค์เจ้าหญิงกัณฐา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัณฐา) ประสูติเมื่อวัน
 อาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ^(๓) ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ
 ปีมะจอก โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๙๓ พระชันษา ๓๐ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา

(๑) ดูเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๖๕-๑๗๐

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ หน้า ๕๖๑ และราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ว่า "โสภกา"
 และ "โสภกา"

(๓) น่าจะเป็นเดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ หรือมีฉะนั้นก็เป็นเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ จึงจะตรงกับวันอาทิตย์ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ กระทรวงธรรมการ ฉบับ
 พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๔๐)

ที่ ๖๙ เจ้าฟ้าชายปิ๋ว (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิ๋ว) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ เมษายน ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๐๒ พ.ศ. ๒๓๘๓ พระชันษา ๑๙ ปี ที่ ๔ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

ที่ ๗๐ พระองค์เจ้าหญิงมาชยาทร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามาชยาทร) ประสูติเมื่อ วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาแย้ม^(๑)

ที่ ๗๑ พระองค์เจ้าหญิงกัลยาณี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณี) ประสูติเมื่อ วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ พระชันษา ๒ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา

ที่ ๗๒ พระองค์เจ้าหญิงแม่แน่นเขียน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแม่แน่นเขียน) ประสูติ เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๕ ธันวาคม ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๘ กันยายน ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๙๐ ปี ในเจ้าจอมมารดาลูกจันทน์เล็ก^(๒)

ที่ ๗๓ พระองค์เจ้าหญิงกนิษฐน้อยนารี^(๓) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนิษฐน้อยนารี) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๒ มกราคม ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓^(๔) ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา

พระราชโอรสพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ๔๗ พระองค์ ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ๔ พระองค์ ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว ๒๒ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๗๓ พระองค์

(๑) เจ้าจอมมารดาแย้ม วิชาพระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (ทองดี) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ (จ.ศ. ๑๒๓๙) หน้า ๑๕๐

(๒) เจ้าจอมมารดาลูกจันทน์เล็ก วิชาเจ้าสุก ชาวหลวงพระบาง ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ (จ.ศ. ๑๒๔๐) หน้า ๔๒๑

(๓) พระองค์เจ้าหญิงกนิษฐน้อยนารี ลางแห่งออกพระนามว่า ขนิษฐน้อยนารี (ดูพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒)

(๔) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ หน้า ๕๖๓ และราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ ว่าสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

**พระราชโอรสและพระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓^(๑)
ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก**

ที่ ๑ พระองค์เจ้าชายกระวีวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากระวีวงศ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๓^(๒) พระชันษา ๑๐ ปี เจ้าจอมมารดาหิม

ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงใหญ่ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าใหญ่) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ ตุลาคม ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒^(๓) เมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ปะระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ พระชันษา ๑๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อยเมือง

ที่ ๓ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอับสรสูดาเทพ) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอับสรสูดาเทพ เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ พระชันษา ๓๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาบาง

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายดำ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดำ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๔ พระชันษา ๖ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเฟื่อง

ที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงดวงเดือน^(๔) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงเดือน) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระชันษา ๖๒ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสุตใหญ่

(๑) เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงบัญญัติค่านำพระนามพระราชโอรสพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ" และได้ใช้ค่านำพระนามนี้มาจนถึงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนเป็น "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" แทน

(๒) พ.ศ. ๒๓๖๓ ตรงกับปีมะโรง มีไชยปีมะเส็ง (คูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๓๙)

(๓) น่าจะเป็นสมัยรัชกาลที่ ๓ เพราะรัชกาลที่ ๓ เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗

(๔) ในหนังสือค่านำนวังเก่า ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ หน้า (๓)-(๔) ว่า "พระองค์เจ้าดวงเดือน"

ที่ ๖ พระองค์เจ้าชายศิริวงศ์ (สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ พ.ศ. ๒๓๘๑ พระองค์เป็นพระบิดาสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๐๑ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ พระชันษา ๒๘ ปี ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาพระอัฐิขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เป็นต้นสกุล ศิริวงศ์ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์^(๑)

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ สิ้นพระชนม์เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ พระชันษา ๑๐ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาจาด

ที่ ๘ พระองค์เจ้าชายดึกขณานุกุล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุกุล) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนยี่ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๐ มกราคม ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ พระชันษา ๒๔ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาบาง

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิงกมุท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากมุท) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ พระชันษา ๙ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาอ้อม

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงมาลี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามาลี) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ มิถุนายน ปีจอ ฤศก จ.ศ. ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ พระชันษา ๔๔ ปี เจ้าจอมมารดาแย้ม

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าชายโกเมน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ พฤษภาคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๔๖ ปี เป็นต้นสกุล โกเมน ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเฟื่อง

(๑) เจ้าจอมมารดาทรัพย์ ธิดาพระอัครสมบัติน (หม่อมทับ) และท่านผ่อง (สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๓ หน้า ๒๐ และ ๒๖)

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชายคเนจร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ พฤษภาคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ พ.ศ. ๒๓๕๘^(๑) ได้ทรงกำกับกรมช่างมุก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๑ พระชันษา ๖๔ ปี เป็นต้นสกุล คเนจร ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน้อยเมือง

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ บุรพาสาย ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ มิถุนายน ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ พระชันษา ๗ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อยลาว^(๒)

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าชายขอนธ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขอนรด) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๙๓ พระชันษา ๓๖ ปี เป็นต้นสกุล ขอนรด ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาจาด

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายลดาวัลย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๔ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี โปรดให้ทรงกำกับกรมช่างสิบหมู่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ บุรพาสาย ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๖๐ ปี เป็นต้นสกุล ลดาวัลย์ เจ้าจอมมารดาเอมน้อย^(๓)

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าหญิงเงินยวง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเงินยวง) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๑ พระชันษา ๖๔ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเย็น

(๑) มีคำจารึกพระนามในพระสุพรรณบัฏว่า "พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นอมเรนทรบดินทร คุรุฑาม" (ดูจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ หน้า ๑๐๒) นับเป็นครั้งแรกที่มีคำบัญญัติค่านำพระนามพระราชโอรสขึ้นใหม่ เพราะแต่ก่อนตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงต้นรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ค่านำพระนามพระราชโอรสและพระราชธิดาใช้เหมือนกันว่า "สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ" และ "พระเจ้าลูกเธอ" หลังจากได้มีคำจารึกพระนามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร ในครั้งนั้นแล้ว จึงได้แยกการใช้ค่านำพระนามพระราชโอรสอย่างหนึ่ง และพระราชธิดาอย่างหนึ่งครบถ้วนทุกวันนี้ (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๔๒)

(๒) เจ้าจอมมารดาน้อยลาว ธิดาเจ้าอุปราชเวียงจันทน์ (ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ฯ หน้า ๑๒๓)

(๓) เจ้าจอมมารดาเอมน้อย บรรพบุรุษมาแต่ข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๑ มาถึงจางวางแสงและท้าวมังสี (คุ้ม) ดุราชินกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๑๔

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าหญิงเสด็จม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสงี่ยม) ประสูติเมื่อเดือน ๔ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่พุธ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ ตรงกับวันที่ ๒๒ มกราคม ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๗๕ ปี เจ้าจอมมารดาจัน

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าหญิงพงา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพงา) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๘ มิถุนายน ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่เสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ พระชันษา ๔๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเขียว ธิดากรมขุนสุนทรภูเบศร์

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงแสงจันทร์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแสงจันทร์) ประสูติเมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีชลา สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๑ พระชันษา ๖๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสุดใหญ่

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าหญิงนิเวศน์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิเวศน์) ประสูติเมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระชันษา ๘๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาอ้อม

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าชายชุมสาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๒ มีนาคม ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชสีหวิกรม แล้วทรงเลื่อนเป็นกรมขุนราชสีหวิกรม เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดให้ทรงกำกับกรมช่างศิลป์และกรมช่างสิบหมู่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๙ ค่ำ^(๑) ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชันษา ๕๓ ปี เป็นต้นสกุล ชุมสาย เจ้าจอมมารดาเอมใหญ่^(๒)

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในปีฉลูนั้น ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาน้อยเมือง

(๑) จดหมายเหตุไทรว่า สิ้นพระชนม์วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๙ ค่ำ (ดูประชุมพงศาวดาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๓๕) เทียบปฏิทินแล้วเป็นวันศุกร์ มิใช่วันพฤหัสบดี ตรงกับวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ดูปฏิทินกรมวังราชการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๘๗)

(๒) เจ้าจอมมารดาเอมใหญ่ ธิดาหลวงอนุชิตพิทักษ์ (วันรัตน ทองอยู่ วัตรงัง) ดุสิตมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๔ หน้า ๑๒๕

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิงสุขบงกช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขบงกช) ประสูติเมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตีรศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ พระชันษา ๖๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา น้อยลาว

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ พระ ชันษา ๒ ปี เจ้าจอมมารดาถูกจันทน์

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงเลขา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเลขา) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ สิ้นพระชนม์ใน รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๓๒ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าหญิงฉม่อม (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุदारัตนราชประยูร) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๘ ธันวาคม ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ กรมพระสุदारัตนราชประยูร เมื่อปี มะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระยาสุदारัตนราชประยูร เมื่อปี ระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖^(๑) เพราะเหตุที่ร่วมเจ้าจอมมารดากับสมเด็จพระบรมราช มาตามหยิกเธอ และได้ทรงทำนุบำรุงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ยังทรงพระเยาว์ สวรรคต^(๒) เมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ ตรงกับวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ พระชันษา ๗๙ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้ายายเปี้ยก (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปี้ยก) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ พฤษภาคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ใน รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ^(๓) ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ พระชันษา ๓๗ ปี เป็นต้นสกุล ปิยากร เจ้าจอมมารดาเหม็น

(๑) มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบรมมไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุदारัตนราชประยูร” (ดูจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรม วงศานวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๒๑๗) ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ เปลี่ยนเป็น “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุदारัตนราชประยูร”

(๒) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกย่องกิตติคุณพระเกียรติยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระยาสุदारัตนราชประยูร เสมอด้วย สมเด็จพระบรมราชชนนี พันปีหลวง ดังนั้น จึงโปรดให้เรียกการสิ้นพระชนม์ว่า เสด็จสวรรคต ถวาย พระโกศทองใหญ่ทรงพระบรมศพ และถวายเศวตฉัตร ๗ ชั้น เป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศด้วย (ดูจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศาค นวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๓๕๔)

(๓) น่าจะเป็นแรม ๔ ค่ำ หรือขึ้น ๔ ค่ำ ซึ่งตรงกับวันจันทร์พอดี (ดูปฏิทินกรมวชิรญาณวชิรญาณ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๗๔)

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าหญิงเกศนี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกศนี) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ กันยายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๓๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพึง

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าชายอุไร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ ตุลาคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ได้ทรงกำกับกรมแสงและกรมช่างศิลา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล อุไรวงศ์ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเขียว

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าหญิงกนิษฐิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนิษฐิ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ ตุลาคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน ปีมะเมีย ฤศก จ.ศ. ๑๒๕๖ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระชันษา ๗๖ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาฉิม^(๑)

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนยี่ แรม ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๒ มกราคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ พระชันษาขวบหนึ่ง เจ้าจอมมารดาอ่อน

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าชายอรุณพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอรุณมรัตนราช) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ ตุลาคม ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอรุณมรัตนราช ได้ทรงกำกับกรมสังฆการีและธรรมการ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ แรม ๖ ค่ำ ปีชวด ฤศก จ.ศ. ๑๒๒๘ ตรงกับวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๙ พระชันษา ๔๗ ปี เป็นต้นสกุล อรุณพ^(๒) ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาพึง

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าหญิงเล็ก (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเล็ก) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง ตริศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีวอก ฤศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชันษา ๓ ขวบ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าหญิงพวงแก้ว (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงแก้ว) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง ตริศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๒๙ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเย็น

(๑) เจ้าจอมมารดาฉิม ธิดาพระยาสิทธิราช (เมือง) ตูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๔ หน้า ๑๒๘

(๒) นามราชสกุล "อรุณพ" นี้ หนังสือลำดับราชสกุล ซึ่งกระทรวงวังจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ พิมพ์ไว้ว่า "อรุณพ"

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าหญิงประไพพักตร์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพพักตร์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๘ มกราคม ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่เสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีกอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๕๔ ปี ในเจ้าจอมมารดาเล็ก

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าหญิงฉวีวรรณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉวีวรรณ) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีกอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ ตรงกับวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๖๕ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาฉิม

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาจันทร์โถม^(๑)

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ ปวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชันษา ๒ ขวบ เจ้าจอมมารดาสาตใหญ่

ประสูติเมื่อบอมราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าชายลำยอง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลำยอง) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม ปวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล ลำยอง ในเจ้าจอมมารดาวัน

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าหญิงกัลยาณี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณี) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๔ มิถุนายน ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน ยังเป็นปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๘ พระชันษา ๕๑ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาฉิม

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าหญิงนลลักษณ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านลลักษณ์) ประสูติเมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ พระชันษา ๓๘ ปี เจ้าจอมมารดาน้อยพระแสง

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าชายเฉลิมวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์) ประสูติเมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๒๕ ปี เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่^(๒)

(๑) เจ้าจอมมารดาจันทร์โถม ธิดาเจ้าอนุวงศ์จันทร์ (ตุสมุคประวัติราชสกุลวงศ์ ๕ หน้า ๑๒๙)

(๒) เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ ธิดาเจ้าพระยานคร (น้อย-ณ นคร) มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระยานครน้อยคันทน์เมือง กับท่านหญิงอิน (ลู่อั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์)

ที่ ๔๓ พระองค์เจ้าหญิงจามรีย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจามรี) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๒ กันยายน ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๖๔ ปี เจ้าจอมมารดาปลูก^(๑)

ที่ ๔๔ พระองค์เจ้าหญิงกฤษณา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษณา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด ฅศก จ.ศ. ๑๒๒๖ พ.ศ. ๒๔๐๗ พระชันษา ๓๙ ปี เจ้าจอมมารดาหุ่น

ที่ ๔๕ พระองค์เจ้าชายอมฤตย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบติราชหฤทัย) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ สิงหาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูบติราชหฤทัย โปรดให้ทรงกำกับกรมอักษรพิมพการ ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ทรงกำกับกรมหมอนวดหมอยา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรมค่ำ ๑ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ พระชันษา ๔๔ ปี เจ้าจอมมารดาแก้ว^(๒)

ที่ ๔๖ พระองค์เจ้าชายสุบรรณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบดี) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๗ ตุลาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบดี เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ พ.ศ. ๒๔๐๓ โปรดให้ทรงกำกับช่างทำการบ้าง ครั้นรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบดี เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีวอก ฅศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๗ พระชันษา ๕๙ ปี เป็นต้นสกุล สุบรรณ เจ้าจอมมารดาข้า^(๓)

ที่ ๔๗ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ สิ้นพระชนม์ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๙๐ พ.ศ. ๒๓๗๑ พระชันษา ๒ ขวบ เจ้าจอมมารดาเจ็ก

ที่ ๔๘ พระองค์เจ้าชายสิงหสา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ๕) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ เมื่อปีขาล อัฐศก จ.ศ. ๑๒๒๘ พ.ศ.

(๑) เจ้าจอมมารดาปลูก ธิดาเจ้าพระยารัตนาพิพิธ (สน) ต้นสกุล สมนิวัติน

(๒) เจ้าจอมมารดาแก้ว ธิดาเจ้าพระยาศรีธรรมราช (บุญรอด) ต้นสกุล บุญยรัตพันธุ์

(๓) เจ้าจอมมารดาข้า ธิดาเจ้าพระยาธรรม ๕ (สค)

ทั้ง ๓ นี้ คู่เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

๒๔๐๙ โปรดให้ทรงกำกับกรมพระอาลักษณ์ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็นกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๙ โปรดให้ทรงกำกับกรมอักษรพิมพการ และกำกับศาลรับสั่งชำระความราชตระกูล แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ที่ขนมัมเชษฐประยูร^(๑) เมื่อปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ เดือนแปด ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ กรกฎาคม ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๕ พ.ศ. ๒๔๔๖ พระชันษา ๗๗ ปี เป็นต้นสกุล สิงหราช เจ้าจอมมารดาคล้าย

ที่ ๔๙ พระองค์เจ้าชายชมพูนุท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๘ สิงหาคม ปีภูน นพศก จ.ศ. ๑๑๘๙ พ.ศ. ๒๓๗๐ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ เมื่อปีชลา อัฐศก จ.ศ. ๑๒๒๘ พ.ศ. ๒๔๐๙ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงเลื่อนเป็นกรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ เมื่อปีชลา สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ พ.ศ. ๒๔๒๑ โปรดให้ทรงกำกับมหาดเล็กข้างกระดาศ ข้างเขียนผู้หญิง และคลังพินาศอากาศ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๖๗ ปี เป็นต้นสกุล ชมพูนุท เจ้าจอมมารดาสัมฤทธิ์

ที่ ๕๐ พระองค์เจ้าชายจินดา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจินดา) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ ตุลาคม ปีภูน นพศก จ.ศ. ๑๑๘๙ พ.ศ. ๒๓๗๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๒๓ ปี เจ้าจอมมารดาพลับ^(๒)

ที่ ๕๑ พระองค์เจ้าหญิงบุตรี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสวตรสุดา) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ บูรพาสาฒ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๗ มิถุนายน ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๙๐ พ.ศ. ๒๓๗๑ ได้ทรงอุปการะสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี มาแต่ยังทรงพระเยาว์ ในรัชกาลที่ ๕ จึงทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสวตรสุดา เมื่อปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑ ธันวาคม ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๘๐ ปี เจ้าจอมมารดาอึ้ง เป็นท้าวสมศักดิ์ในรัชกาลที่ ๕^(๓)

รวมพระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ประสูติเมื่อก่อนบรมราชาภิเษก ๓๘ พระองค์ ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว ๑๓ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๕๑ พระองค์

(๑) เดิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๒๕๖ ว่า "กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ที่ขนมัมเชษฐประยูร"

(๒) เจ้าจอมมารดาพลับ ธิดาพระยาอินทราทิศ (จับ) ตูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ (จ.ศ. ๑๒๓๙) หน้า ๑๕๔

(๓) เจ้าจอมมารดาอึ้ง ธิดาเจ้าพระยาอินทรมิตร (โต) ต้นสกุล กัลยาณมิตร (ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์)

**พระราชโอรสและพระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔
ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก**

ที่ ๑ พระองค์เจ้ายานนพงศ์ วรองค์เอกอรรคมหาภักฏ ปรมุตมราไชรส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส) ประสูติในรัชกาลที่ ๒ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้ทรงกำกับกรมล้อมพระราชวัง และเมื่อกรมหมื่นวิษณุภาณินภาธรสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ทรงกำกับกรมพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ ตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ พระชันษา ๔๖ ปี เป็นต้นสกุล นพวงศ์ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อย^(๑)

ที่ ๒ พระองค์เจ้ายานนอุปประดิษฐ วรฤทธิราชมหาภักฏ บุรุษยรัตนราชวโรรส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิษณุภาณินภาธร) ประสูติในรัชกาลที่ ๒ เมื่อวันที่พุธ เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ ตรงกับวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวิษณุภาณินภาธร เมื่อปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๙๙ ได้ทรงกำกับกรมพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมจ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ พระชันษา ๓๘ ปี เป็นต้นสกุล สุประดิษฐ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน้อย

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๓ พระองค์เจ้าหญิงยิ่งเยาวลักษณ์ อธธคชาขลุตา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชขลุตา) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนยี่ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๓๖ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาแพ^(๒)

(๑) เจ้าจอมมารดาน้อย ธิดาพระอินทรอำไพ หรืออินทรอกัย คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ มหาราชโอรสสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกรมบริจักษ์กิติศรีสุดารักษ์ (เจ้าหญิงฉิม) คูลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๗ และ ๑๗

(๒) เจ้าจอมมารดาแพ ธิดาพระสักรายุทธภัย (อ้าว ธรรมสโรช) คูลำดับสกุล ธรรมสโรช (เป็นเอกสารเก็บอยู่ที่หอสมุดตำราพระราชานุญาต) และราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗ (ร.ศ. ๑๐๙) หน้า ๔๕๓

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายทักษิณาวุธ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทักษิณาวุธ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖ พระชันษาได้ปี ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพืง^(๑)

ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายโสมนัส (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าโสมนัส) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ สมเด็จพระนางโซมนัสวัฒนาวดี^(๒) เป็นพระมารดา

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงทักษิณชา นธาธิราชบุตธี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทักษิณชา) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ กันยายน ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระชันษา ๕๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาจันทร์^(๓)

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดี ศิริธิดนธราชธิดา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๕ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ เมื่อปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๖ ในรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงรักษาอุฎฐ์แห่งพระบรมมหาราชวังขึ้นใน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันอังคาร เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๙๓ พ.ศ. ๒๔๗๔ พระชันษา ๗๙ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง^(๔)

ที่ ๘ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ พระชันษาได้ ๕ วัน ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตลับ^(๕)

ที่ ๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหามกุฏ บุรุษยรัตนราชรวังศ์ วรุตมพงศบริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ทรงสถาปนา

(๑) เจ้าจอมมารดาพืง ธิดาพระยาราชสงคราม (อิน อินทรวิมล) ดุลำดับสกุล ธรรมสโรช (เป็นเอกสารเก็บอยู่ที่หอสมุดตำรงราชานุภาพ) และราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗ (ร.ศ. ๑๐๙) หน้า ๔๕๓

(๒) สมเด็จพระนางโซมนัสวัฒนาวดี ดูพระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เล่มที่ ๔ หน้า ๑๑๗

(๓) เจ้าจอมมารดาจันทร์ ธิดาพระยาพิพิธสมบัติ (สุข สุขสถิต) ดูประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ หน้า ๑๑๔

(๔) เจ้าจอมมารดาเที่ยง ธิดาพระยาอภัยพันศรคามาศย์ (ดิศ โรจนดิศ) ดูความทรงจำ พระนิพนธ์สมเด็จพระบรมมหาราชวังราชานุภาพ

(๕) เจ้าจอมมารดาตลับ ธิดาเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

เป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔ เลื่อนเป็นกรมขุนพินิจ
ประชานาถ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระ
คลังมหาสมบัติ และกรมทหารบกวังหน้า เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕
ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้เสด็จประพาสประเทศอิน-
เดีย เมื่อปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ ประพาสยุโรป เมื่อปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ.
๒๔๔๐ ครั้งหนึ่ง เมื่อปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ อีกครั้งหนึ่ง เสด็จดำรงราชสมบัติอยู่ ๔๒
ปี รัชกาลยังยืนยันยิ่งกว่าบรรดาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม อันปรากฏในพระราชพงศาวดารแต่ก่อนมา
ทุกพระองค์ เสด็จสวรรคต เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีมะแม โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ ตรงกับวันที่ ๒๒
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา ที่ ๑ ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี^(๑)

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงศรีพัฒนา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีพัฒนา) ประสูติเมื่อ
วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๖ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๒๑ ปี ในเจ้าจอม
มารดาเอี่ยม^(๒)

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าชายเสวตรวรลาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสวตรวรลาภ) ประ-
สูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะแม จศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๖ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่
๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าหญิงประภัสสร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัสสร) ประสูติเมื่อวัน
พฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะแม จศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันอังคาร เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ มิถุนายน ปีชวด อัฐศก จ.ศ.
๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ พระชันษา ๗๓ ปี ในเจ้าจอมมารดาเกศ

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิงพัทตรีพิมลพรรณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพัทตรีพิมล
พรรณ) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม จศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ.
๒๓๙๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม ปี
มะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระชันษา ๕๒ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาแพ

(๑) สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ดูพระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๒ หน้า ๑๑๕

(๒) เจ้าจอมมารดาเอี่ยม หลานพระยานครราชสีมา (อัน) ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๖ หน้า ๑๔๐

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิงมณฑยาภาธร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑยาภาธร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวด ฤกษ์ จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๘^(๑) พระชันษา ๓๒ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาจันทร์

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชาย (แดง) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า แแดง) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีเถาะ^(๒) ตรงกับวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ พระชันษา ๓ เดือน ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสำลี^(๓) ซึ่งทรงสถาปนาเป็นเจ้าคุณจอมมารดา ในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๑๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล โสภณภควดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล ๗ กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์)^(๔) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๙ ปี ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์^(๕) เมื่อปีวอก ฤกษ์ จ.ศ. ๑๒๔๖ พ.ศ. ๒๔๒๗ ที่ ๒ ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายกฤษดาภินิหาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนเรศวรวรฤทธิ์ เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ พ.ศ. ๒๔๑๘ เลื่อนเป็นกรมหลวง ๗ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๘ ตรงกับปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้เป็นราชทูตประจำ ณ กรุงลอนดอน และอเมริกา เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาลและกระทรวงโยธาธิการ ในรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ มหิศวรราชรังวิวงศ์ สิทธิประสงค์กฤษดาธิการ^(๕) สุทรสันดานสีตลหุทัย มโหศวริยราชินิดิชาดา สุปรีชาสรวรพิกจโกศล วิมลสุจริตจริยานวัตร^(๕) พุทธาภิรตนสรณารักษ์ อุดมศักดิ์พิตร เมื่อปีกุน ตรีกศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นสมุหมนตรี เสนาบดีกระทรวงมรุทธาร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ สิงหาคม

(๑) จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน รัชกาลที่ ๕ ภาค ๑๗ หน้า ๒๑ ว่า สิ้นพระชนม์วันพุธ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๔๕ (พ.ศ. ๒๔๒๖) ตรวจดูปฏิทินแล้ว ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๐๒-๑๐๓)

(๒) ในปฏิทินเป็นปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๗ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๗๓)

(๓) เจ้าจอมมารดาสำลี ธิดาสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) คู่เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

(๔) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๖๖ และจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๒๖๖ ว่า "กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์"

(๕) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน้า ๒๕ และจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๔๙๒ ว่า "กฤษดาธิการ" และ "จริยานวัตร"

ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชันษา ๗๑ ปี เป็นต้นสกุล กฤดากร เจ้าจอมมารดากลิ่น^(๑)

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายเฉลิมลักษณะเลิศ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมลักษณะเลิศ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ บูรพาสาฒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ พระชันษา ๒ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาบัว^(๒)

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงศรีนาคสวาทิ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ อุตตราสาฒ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคม ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๕๙ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชายคัคณางศุขคต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร)^(๓) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๙ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้เป็นอธิบดีศาลรับสั่ง ข้าราชการฎีกา แล้วเป็นข้าหลวงต่างพระองค์ประจํามณฑลอีสาน และเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ มีนาคม ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล คัคณางค์ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าหญิงอรณิกานแก้ว (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนชัตติยภักยา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษา ๒๘ ปี ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนชัตติยภักยา^(๔) เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ในปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ พ.ศ. ๒๔๒๕ และทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้า เมื่อปีกุนนพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่ ๑ ในหม่อมเจ้าพรรณราย ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าในรัชกาลที่ ๕^(๕)

(๑) เจ้าจอมมารดากลิ่น ธิดาพระยาตำราวงษ์ราชพลชั้นร์ (จุ้ย คชเสนี) คู่ลำดับสกุล คชเสนี กับโบราณคดีมอญ หน้า ๔๖

(๒) เจ้าจอมมารดาบัว ธิดาเจ้าพระยานคร (น้อย ณ นคร) คู่เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

(๓) พระประวัติโดยละเอียดของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีในหนังสือพระนิพนธ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร รวบรวมเฉพาะที่เป็นบทกลอนและคำจารุจา ม.จ. อากาศพรณี ม.จ. ฉวีวิไลย์ หม่อมสุนัน ฌบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ (ร.ศ. ๑๓๑) และประชุมพระนิพนธ์ของกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระองค์เจ้าหญิงอากาศพรณี พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๗๐ ของหม่อมสุนัน คัคณางค์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๒

(๔) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๙๖ เป็น "กรมขุนชัตติยภักยา"

(๕) พระองค์เจ้าพรรณราย ดู พระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๕ หน้า ๑๑๖

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนยี่
แรม ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๓๘ อยู่ได้วันหนึ่งสิ้นพระ-
ชนม์ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดามาไล^(๑)

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าชายสุขสวัสดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช) ประสูติเมื่อ
วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๘ ในรัช-
กาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๙ เป็นนาย
พลตรีราชองครักษ์ ตำแหน่งปลัดทัพบก ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง ๙ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ.
๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นนายพลโท ราชองครักษ์ ผู้บัญชาการกองพล แล้วเลื่อนเป็นจเรพาหนะทหารบก
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ เมษายน ปีฉลู สัปตศก
จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชันษา ๗๑ ปี เป็นต้นสกุล สุขสวัสดิ์ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาจันทร์

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าชายทวีถวัลยลาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.
๒๓๓๘ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์^(๒) เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘
พ.ศ. ๒๔๑๙ เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ
ตรงกับวันที่ ๘ ธันวาคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระชันษา ๔๒ ปี เป็นต้นสกุล ทวีวงศ์
ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตลับ

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าชายทองกองก้อนใหญ่ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๙
ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ.
๒๔๒๔ เป็นนายพลตรี บังคับการกรมทหารรักษาพระราชวัง ได้เป็นแม่ทัพปราบฮ่อ ทางแดนมณฑล
อุดร และเป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอุดร เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง กระทรวงกลาโหม
เลื่อนเป็นกรมหลวง ๙ เมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ สิ้นพระ-
ชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ มกราคม ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖
พ.ศ. ๒๔๖๗ พระชันษา ๖๙ ปี เป็นต้นสกุล ทองใหญ่ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสังวาลย์^(๓)

(๑) เจ้าจอมมารดามาไล หลานพระยาราชรองเมือง (ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๙ หน้า ๑๔๓)

(๒) เดิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๓๗ ว่า "ภูเรศ"

(๓) เจ้าจอมมารดาสังวาลย์ ธิดานายคัลยวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) ดูจดหมายเหตุนครราชสีมา หน้า ๗๘

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าชายเกษมสันต์โสภาคย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นกรรมการศาลฎีกา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ มกราคม ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ พระชันษา ๖๙ ปี เป็นต้นสกุล เกษมสันต์ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาแพ

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าชายกมลลาสเลิศสรศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้ทรงกำกับช่างทองหลวง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๙๓ พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้นสกุล กมลลาสณี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๒๘ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์ธศัมิ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์) ศรีสมมติเทวราชรวีวงศ์ วโรภย์พงศ์พิสุทธ มกุฎราชวรานุกรม มหาสุรยารหาราชกุมาร ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๙ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรพรรดิพงษ์ เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ พ.ศ. ๒๔๑๘ เลื่อนเป็นเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์ ดำรงชัตติยศักดิ์อัครวรยศ รัตนสมมติบุริสาขานาย สีดลหฤทัยธรรมสุจจริต เอนกราชกิจสิทธิวิจิตรณมโหฬารคุณสมบัติ พุทธาทิรัตนสรณาคม อุดมเดชานุภาพพิตร เมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้ทรงบัญชาการกรมพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓ พระชันษา ๔๔ ปี เป็นต้นสกุล จักรพันธ์ ที่ ๓ ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าชายอุณากรธนนันทนอไชย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรธนนันทนอไชย) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นนายร้อยตรีทหารมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีจอ^(๑) ตรงกับวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๑๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ซึ่งทรงสถาปนาเป็นเจ้าคุณจอมมารดา ในรัชกาลที่ ๕ และเป็นสมเด็จพระปิยมมาตี ศรีพัชรินทรมาตา ในรัชกาลที่ ๖^(๒)

(๑) ในปฏิทินยังเป็นปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ (ดูปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๙๒)

(๒) สมเด็จพระปิยมมาตี ฯ พระธิดาท่าน้าวสุจจริตธำรง (นาค สุจจริตกุล) และหลวงอาสาสำแดง (แดง) ดูลำดับสกุล สุจจริตกุล

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าชายเกษมศิสฺสโยค (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวดี) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวดี เมื่อปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงกำกับกรมช่างมุก ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชันษา ๕๙ ปี เป็นต้นสกุล เกษมศรี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาจันทร์

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าหญิง (เขียว) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เขียว) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ล้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ ทรงพระชนม์วันเดียว ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสำลี

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าหญิงเสมอสมัยหรรษา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสมอสมัยหรรษา) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดามาไล

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าชายศิสฺสพิทยไชย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิริวิรัชสังกาศ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสิริวิรัชสังกาศ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ เลื่อนเป็นกรมขุนสิริวิรัชสังกาศ เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง เป็นอธิบดีศาลฎีกา เป็นราชเลขาญการฝ่ายกฎหมาย ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ มีนาคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชันษา ๕๔ ปี เป็นต้นสกุล ศรีวัช ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าชายทองแถมถวัลยวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ เลื่อนเป็นกรมขุน ฯ เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นนายพันเอก ราชองครักษ์ ทรงบังคับการกรมช่างมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันพุธ เดือน ๕ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ เมษายน ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๘๑ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๖๓ ปี เป็นต้นสกุล ทองแถม ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสังวาลย์

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าหญิงอนงค์นพคุณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ พระชันษา ๒๖ ปี ในเจ้าจอมมารดาเอม^(๑)

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าหญิงกนกวรรณเลขา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากนกวรรณเลขา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๙ มิถุนายน ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๘๐ พ.ศ. ๒๔๖๑ พระชันษา ๖๒ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าชายชุมพลสมโภช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนยี่ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ เลื่อนเป็นกรมขุน ฯ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสาน เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นสมุหนมนตรีเสนาบดีที่ปรึกษา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ เมษายน ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นสกุล ชุมพล ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเฟิง

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าหญิงอรุณวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนยี่ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ สิงหาคม ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๙๕ พ.ศ. ๒๔๗๖ พระชันษา ๗๖ ปี เจ้าจอมมารดาหรรษา^(๒)

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าหญิงวราณีรัตนกัญญา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวราณีรัตนกัญญา) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๗๘ ปี เจ้าจอมมารดาแก้ว

(๑) เจ้าจอมมารดาเอม รัชกาลหลวงปราณีประชาชน กรมการกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม ดูทำเนียบนาม ภาค ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๗

(๒) เจ้าจอมมารดาหรรษา รัชกาลพระยาภัยพิพิธ (กระต่าย) ผู้เป็นบุตรเจ้าพระยามหาเสนา (บุญมา) ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าหญิงมณฑานพัตน์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑานพัตน์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๒๐ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๔ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโหมด^(๑)

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าชายกาพย์กนกธิด์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาพย์กนกธิด์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๒๐ ตรงกับวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชกาลที่ ๔ เป็นนายพันตรี ราชองครักษ์ ทรงบังคับการกรมทหารมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ พระชันษา ๒๒ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาตลับ

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าชายเทวัญอุไทยวงศ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๒๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙ เป็นราชเลขาธุการ แล้วเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปยุโรป ในรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ขัตติยพินิจสุรบดี ศรีพัชรินทรภราดร สโมสรเอกศาสตราจารย์ เกียรติจัญญไพรัชการ สุขุมอาจารย์สารสมบัติ มัทวเมตตาศาครย ศรีรัตนตรัยคุณานุสร สุนทรธรรมบพิตร เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นสมุหนมนตรี แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ขัตติยพินิจสุรบดี บรมราชินีศรีพัชรินทรภราดร สโมสรเอกนิติปริชา มหาสุมนต์ยานุวัตรวิบูลย์ ไพรัชราชกิจจาดุลย์สุนทรปฏิภาณ นิรุกติญาณวิทยาคุณนาทศาสตร์ โหรกลานูวาทนานาปกรณ เกียรติกำจรจิรกาล บริบูรณ์คุณเสารสมบัติ สุจริตสมาจารย์วัตรมัทวเมตตาศาครย ศรีรัตนตรัยสรณธาดา กัลยาณธรรมิกนาถบพิตร เมื่อปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นมหาอำมาตย์นายก คงในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เป็นสภานายกแห่งสภาการคลัง เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๘ มิถุนายน ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นสกุล เทวกุล ที่ ๒ ในสมเด็จพระปิยมมาดี

ที่ ๔๓ พระองค์เจ้าหญิงอชไทยเทพกัญญา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอชไทยเทพกัญญา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๑๘ กันยายน

(๑) เจ้าจอมมารดาโหมด ธิดาพระยาราชสงคราม (อิน อินทรวิมล) คู่ลำดับสกุลธรรมสโรช (เป็นเอกสารเก็บอยู่ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ)

พ.ศ. ๒๔๐๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ เมษายน ปีมะเมีย
อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระชันษา ๔๗ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๔๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น
๖ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔
เมื่อวันที่ ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ พระชันษาได้ ๘ วัน ที่ ๖ ในเจ้า
จอมมารดาเที่ยง

ที่ ๔๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์^(๑) (จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศา
ภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช) ดำรงราชอิสริยาภรณ์ตรีศิวุธ มหา
มกุฏพงศวโรภยาภินาติ ราชโสมนัสราชธิดินทร^(๒) ทิพศิรินทรพิพัฒน์ สุขุมลรัตนราชกุมาร ประสูติ
เมื่อวันพุธ เดือนยี่ แรม ๔ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๒ ใน
รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ.
๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษขัตติยศักดิ์อรรคม
ชาติ บรมนราธิราชโสมนัสราชธิดินทร สุจริตจรรย์ราชการัญย์ มหันทมहाอุสาหะ พิริยพลดลประสิทธิ์
อเนกพิชิตคุณากร สุนทรธรรมพิทักษ์ อรรคมโหฬารธยาศรัย ศรีรัตนดริยสรณธาดา อุดยเดชาอนุภาพ
บพิตร เมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์ เสนาบดีกระทรวง
ยุทธนาธิการ กระทรวงกลาโหม ได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จประเทศญี่ปุ่นครั้งหนึ่ง ยุโรปครั้งหนึ่ง ถึง
รัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษขัตติยศักดิ์อัครอุดมชาติ
ปรหมินทรมหाराชโสมนัสราชธิดินทร ปรเมนทรมหาวิชาวุธราชปิตุลา มหันทมहाอุสาหะ พิริยพลดล
ประสิทธิ์ สุจริตจรรย์ราชการัญย์ สุรพลชั้นธกณารณ สุนทรธรรมพิทักษ์ อัครมโหฬารธยาศรัย ศรี
รัตนดริยสรณธาดา อุดยเดชาอนุภาพลาส ธรรมิกนาถบพิตร เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ.
๒๔๕๕ เป็นจอมพลทหารบก จอมพลเรือ ราชองครักษ์ และเป็นจเรทหารบก ทหารเรือทั่วไป ถึงรัชกาล
ที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี และทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้า ๙ กรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดช^(๓) เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘^(๔) ทิวกดในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่
๑๓ มิถุนายน ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๙๐ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นสกุล ภาณุพันธุ์ ที่ ๔ ในสมเด็จพระ
พระเทพศิรินทราวา บรมราชินี

(๑) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน้า ๑๗ ว่า "ภาณุรังสี"

(๒) สร้อยพระนามนี้ พระราชทานในรัชกาลที่ ๕

(๓) กำหนดให้ทรงศักดินา ๑๐๐,๐๐๐ เสมอศักดินาพระมหาอุปราชในรัชกาลก่อน แต่มิได้ตั้งเป็นมหาอุปราช (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์
ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๖๘)

(๔) ดูฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๑๓๗

ที่ ๔๖ พระองค์เจ้าหญิงบุษบงเบิกบาน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ ตรงกับวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๑๘ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมจอมมารดาสำลี

ที่ ๔๗ พระองค์เจ้าชายมณฑุชยานาคมานพ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงผนวชแล้ว ทรงแปลพระปริยัติธรรมเป็นเปรียญ ๕ ประโยค ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส สุนทรพรตวิสุทธิพรหมจรรย์ วิมลศีลขันธธรรมวายุค ศรีวิสุทธิคณนุญาท สาสนดิลกธรรมานูวาท บริสัชยานาถบพิตร ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชกณะเจ้าคณะรอง เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกา แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวง ๙ พระนามตอนต้นอย่างเดิม เปลี่ยนสร้อยท้ายพระนามว่า บริสัชยานาถสมณคุณมบรมบพิตร เมื่อปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา^(๑) วชิรญาณวโรรส ศรีสุทธขัตติยพรหมจารี สรรเพชญ์รังสีกัลยาณวากย์ มณฑุชยานคณเฑียรวิวงศ์ บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถประนัปดาห์ มหามกุฏกษัตริยราชวรังกูร จุฬาลงกรณเปรมีนทร์สุทธครุฐานิยาภาดา วชิราวุธมหาราชาธิโตปธยาจารย์ ศุภศีลมหาสารวิมลมงคลธรรมเจดีย์ สุตพุทธมหากวี ตรีปิฎกาภิโกศล เบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตนโปลักษณ์มหาสมณุตมาภิเษกามิษิต วิชิตมารสราพทธรรมเสนาบดี อมรโกสินทรโมลีมหาสงฆปริณายก พุทธศาสนดิลก โลกุตมมหาบัณฑิต สิทธรรณานานิรুক্তิประดิภาณ มโหฬารเมตตาทิรยาศัย พุทธาทิรัตนตรัยคุณารักษ์ เอกอัครมหาอนาคาริยรัตน์ สยามาธิบดีพุทธบริษัทเนตร สมณคณินทราริเบศรสกลพุทธจักรกฤตโยปการ มหาปาโมกข์ประธานสภาวิโรจโรดม บรมนาถบพิตร ทรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาสมณ เป็นประธานสงฆบริษัททั่วพระราชอาณาเขต เมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ ต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระชันษา ๖๒ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาแพ

ที่ ๔๘ พระองค์เจ้าชายเจริญรุ่งเรือง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจริญรุ่งเรือง) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ปวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ พ.ศ. ๒๔๐๗ พระชันษา ๕ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาสังวาลย์

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งพระยศ "กรมพระยา" ขึ้นเป็นทางการ และได้ทรงสถาปนา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมราชาธิราชเจ้า ขึ้นเป็น "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส" เป็นพระองค์แรก (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๖๖-๖๗)

ที่ ๔๘ พระองค์เจ้าชายสวัสดิประวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ ปวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ เมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙ เลื่อนเป็นกรมขุนฯ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นเสนาบดีตำแหน่งราชเลขาธุการและเป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระสมมตอมรพันธุ์ บรมธรรมิกราชวงศ์วิสุทธ วชิราวุธราชปฤจฉานวัณณ์ รัตนบัณฑิตยชาติ สุขุมราชมันตนาธิบดี เมตตาстилหฤทัย พุทธาทิ^(๑) ไตรรัตนคุณาลงกรณ์ ธรรมาทรมพิตร เป็นสมุหมนตรี เป็นเสนาบดีที่ปรึกษา เมื่อปีกุน ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล สวัสดิกุล เจ้าจอมมารดาหุ่น เป็นท้าวทรงกันดาล^(๒) ในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๕๐ พระองค์เจ้าหญิงสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์) พระบรมราชเทวี อัครมเหสีในรัชกาลที่ ๕ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิรินธรบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๗ เดือน ๗ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๒๑ ปี ที่ ๓ ในสมเด็จพระปิยมหาราช

ที่ ๕๑ พระองค์เจ้าชายจันทมหิดลจุฑาธาส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิจิตรวรณเปรีชา) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ ปวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวิจิตรวรณเปรีชา เมื่อปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นอธิบดีกรมพยาบาล ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นมหาอำมาตย์ตรีในกระทรวงยุติธรรม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ปวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระชันษา ๗๒ ปี เป็นต้นสกุล จันทมหิดล ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาโหมด

ที่ ๕๒ พระองค์เจ้าหญิงสุขุมมาลมาศศรี (สมเด็จพระนางเจ้าสุขุมมาลมาศศรี พระอัครราชเทวี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะโรง ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระนางเจ้าพระราชเทวี ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมมาลมาศศรี พระอัครราชเทวี เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ พระชันษา ๖๖ ปี ที่ ๔ ในเจ้าคุณจอมมารดาสำลี

(๑) เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๓ หน้า ๒๕ ว่า "พุทธาไตรรัตน"
(๒) เจ้าจอมมารดาหุ่น หลานเจ้าจอมแก่นแก้ว (คู่สมุคประวดีราชสกุลวงศ์ ๗ หน้า ๑๕๑)

๒๐-
๙๒๙. ๗๙๙๙. ๕๙๓
๕๔๒๘ ๕

ที่ ๕๓ พระองค์เจ้าหญิงนาฮีธัตนา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าনারีรัตนนา) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ มิถุนายน ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชันษา ๖๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาดวงคำ^(๑)

ที่ ๕๔ พระองค์เจ้าชายไชยานุชิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาติศกรมหิป) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพงศาติศกรมหิป เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้เป็นอธิบดีกรมพิพิธภัณฑ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๗๔ ปี เป็นต้นสกุล ชยางกูร ที่ ๗ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๕๕ พระองค์เจ้าหญิงบุญจบเบญจมา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุญจบเบญจมา) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๓๑ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาแพ

ที่ ๕๖ พระองค์เจ้าชายวรวรธนาภ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้เป็นรองเสนาบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มกุฎวงศนฤบดี มหากวินพันธวิจิตร ราชโกษาธิกิจจิรูปการ บรมนฤบาลมหาสวามิภักดิ์ ขัตติยศักดิ์อูลพหลกัลยาณวิตร ศรีรัตนตรัยคุณาลงกรณ์ นรินทรบพิตร เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๙๓ ตรงกับวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ พระชันษา ๗๐ ปี เป็นต้นสกุล วรวรรณ เจ้าจอมมารดาเขียน^(๒)

ที่ ๕๗ พระองค์เจ้าชายดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙ เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นราชทูตพิเศษเสด็จไป

(๑) เจ้าจอมมารดาดวงคำ เป็นหลานปู่เจ้าอนุวงศ์ เป็นหลานตาเจ้าอุปราช ดูพระประวัติพระองค์เจ้าประดิษฐาสารี ในหนังสือพระราชประวัติและพระราชนิพนธ์บางเรื่อง ในพระบาทสมเด็จพระ ๙ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๒) เจ้าจอมมารดาเขียน ธิดาท่านอัน สิริวรรณ บิดา ท่านอ้อม สิริวรรณ มารดา (ม.จ. วิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงสืบประทานมา)

ยุโรปครั้งหนึ่ง เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี
มะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ.
๒๔๔๒ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระดำรงราชานุภาพ อิศริยลาภดินทร สยามวิชิตินทรวโรปการ
มโหฬารราชกฤตยานุสร อาทรประพาสการสวัสดิ์ วรรัตนปัญญาศึกษาวิเศษ นรินทรราชิเบศร์บรมวงศ์
อดิศัย ศรีรัตนตรัยคุณธาดา อุดมเดชาอนุภาพพิตร เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นสภา
นายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร เมื่อปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นกรรมการตรวจ
ชำระกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และเป็นกรรมการสภาการคลัง เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ.
๒๔๖๕ เป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร และเป็นนายพลเอก เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖
ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นนายกราชบัณฑิตยสภา
เมื่อปีชลา อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ อิศริยลาภดินทรสยามวิชิตินทรวโรปการ มโหฬารรัฐประศาสน์ ปิยมหาราชวรานุศิษย์
ไพศาลราชกฤตยการี โบราณคดีปวัตติศาสตร์โกศล คัมภีร์นิพนธ์นฤกติปฏิภาน ราชบัณฑิตวิธานนิติ
ธรรมสมรรถ ศึกษากวีพัฒนียาวาที ขันดิสัตย์ตรีสุจริธาดา วิมลรัตนปัญญาอาชวาศรัย พุทธาภิไธย
สรณาทพิเศษ คุณาภรณ์ธรรมิกนาถพิตร เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ.
๒๔๗๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๓๐๕ พ.ศ. ๒๔๘๖
พระชันษา ๘๑ ปี เป็นต้นสกุล *ติศกุล* เจ้าจอมมารดาชุ่ม^(๑)

ที่ ๕๘ พระองค์เจ้าหญิงนงคชาวุฒุมติ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทรงคราญอุตุมติ)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ปีมะแม จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ.
๒๔๐๕ เจ้าจอมมารดาเพ็ง^(๒) สิ้นพระชนม์วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔

ที่ ๕๙ พระองค์เจ้าชายศ็ีเสาวภางศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางศ์) ประ
สูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ ปีมะแม จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๕
เป็นราชเลขานุการ อธิบดีกรมอักษรพิมพ์การ และอธิบดีกรมพยาบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
วันที่ ๑๑ ตุลาคม ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๒๘ ปี เป็นต้นสกุล *โสภางค์* เจ้าจอม
มารดาเหม เป็นท้าวสุภติการภักดี แล้วเป็นท้าวอินทรสूरียา แล้วเลื่อนเป็นท้าวสมศักดิ์^(๓) ในรัชกาลที่ ๕

(๑) เจ้าจอมมารดาชุ่ม ธิดาพระยาอภัยนริศกรมมาตย์ (ดิศ โรจนดิศ) ดูความทรงจำพระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(๒) เจ้าจอมมารดาเพ็ง ธิดาเจ้ากรมเกาเหลาจีน (ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ฯ หน้า ๑๕๓)

(๓) เจ้าจอมมารดาเหม ธิดาพระอภัยนริศ (พิณ) และช่วยยายแม่ (ม.จ. วิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงสืบประทานมา)

ที่ ๖๐ พระองค์เจ้าหญิงสว่างวัฒนา (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ ปีมะแม จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี คือสมเด็จพระมาตุจฉา ในรัชกาลที่ ๖ เสด็จดำรงตำแหน่งสภานายิกาแห่งสภาภาษาสยาม เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ ในรัชกาลที่ ๘ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ เสด็จสวรรคตในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๓๑๗ พ.ศ. ๒๔๙๘ พระชนมายุ ๙๓ พรรษา ที่ ๔ ในสมเด็จพระปิยมหาราช^(๑)

ที่ ๖๑ พระองค์เจ้าชายโสณบัณฑิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ เลื่อนเป็นกรมขุนฯ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นนายพันเอก ราชองครักษ์ ได้เป็นที่ปรึกษาประจำสถานทูตในประเทศอังกฤษและอเมริกา ต่อมาเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลภาคพายัพ เป็นเสนาบดีกระทรวงมรดก กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงวัง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๕๐ ปี เป็นต้นสกุล โสณกุล เจ้าจอมมารดาवाद เป็นท้าววรจันทร์ในรัชกาลที่ ๕^(๒)

ที่ ๖๒ พระองค์เจ้าชายจิตตเจษฎ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนฯ เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง เมื่อปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เมื่อปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๒๕๖ พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงเพิ่มพระเกียรติยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และเลื่อนเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงฯ เมื่อปี

(๑) คือเจ้าจอมมารดาเปี่ยม

(๒) เจ้าจอมมารดาवाद ธิดานายสมบุญ (บุตรพระศรีสมบัติ) และท่านถั่ว (คู่ประวัติต้าววรจันทร์ และวิจารณ์เรื่องคำมูลนิทานอันเหนียวของไทย)

มะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ มหามกุฏพงศ์นฤบดีนทร์ ประมิมทรานุชาธิเบนทร ประเมนทรราชบิดุลา สวามิภักดิ์สยามวิชิต สรรพศิลป์สิทธิวิทยากร สุรจิตกรรศุภโกศล ประพนธปรีชาชาญโบราณคดี สังคีตวาทิตวิธิวิจารณ์ มโหฬารสีตลัษยาครัย พุทธาทิไตรรัตนสรณานูวัติ ขัตติยเดชานุภาพพิตร เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นนายพลเอก เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นกรรมการสภาการคลัง ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภา เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๙๕ พ.ศ. ๒๔๗๖ ตลอดรัชกาลที่ ๗ จนทรงสละราชสมบัติ ถึงรัชกาลที่ ๘ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มหามกุฏพงศ์นฤบดีนทร์ ประมิมทรานุชาธิเบนทร์ อัฐเมนทรราชอัยยกา สวามิภักดิ์สยามวิชิต สรรพศิลป์สิทธิวิทยากร สุรจิตกรรศุภโกศล ประพนธปรีชาชาญโบราณคดี สังคีตวาทิตวิธิวิจารณ์ มโหฬารสีตลัษยาครัย พุทธาทิไตรรัตนสรณานูวัติ ขัตติยเดชานุภาพพิตร เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ปีจอ จ.ศ. ๑๓๐๗ พ.ศ. ๒๔๘๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๓๐๙ พ.ศ. ๒๔๙๐ พระชันษา ๘๕ ปี เป็นต้นสกุล จิตรพงศ์^(๑) ที่ ๒ ในพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย

ที่ ๖๓ พระองค์เจ้าชายวัฒนานวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์ เมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์ เป็นอัครราชทูตประจำกรุงปารีส แล้วเป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลกรุงเก่า มณฑลปราจีนบุรี ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมขุน ฯ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๑ ปี เป็นต้นสกุล วัฒนวงศ์ ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๖๔ พระองค์เจ้าหญิงกาญจนากษ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจนากร) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระชันษา ๗๐ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาสังวาลย์

(๑) พระโอรส พระธิดา ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้า เพราะประสูติแต่พระมารดาที่มีได้เป็นเจ้า และมีได้เป็นนางห้ามพระราชทาน (ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๔)

ที่ ๖๕ พระองค์เจ้าหญิงบุษบันบัวผัน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๓๐๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ พระชันษา ๗๖ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาห้วง^(๑)

ที่ ๖๖ พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาผ่องศรี (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์เวลาเสด็จประพาสยุโรป เมื่อปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึงรัชกาลที่ ๖ เสด็จพระปรมาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง เสด็จสวรรคตเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๐ ตุลาคม ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๘๑ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชนมายุ ๕๗ พรรษา ที่ ๕ ในสมเด็จพระปิยมหาราช

ที่ ๖๗ พระองค์เจ้าหญิงแย้มไขดวง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแย้มไขดวง) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ พระชันษา ๖๖ ปี ที่ ๘ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๖๘ พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๗ เป็นอธิบดีทรงบัญชาการรักษาภายในพระราชวัง ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๒๐ พ.ศ. ๒๕๐๑ พระชันษา ๙๔ ปี ที่ ๕ ในเจ้าคุณจอมมารดาสำลี

ที่ ๖๙ พระองค์เจ้าชายคำอองฤทธิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำอองฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีขาล อัฐศก จ.ศ. ๑๒๒๘ ตรงกับวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๙ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาบัว

(๑) เจ้าจอมมารดาห้วง วิชาขุนเทพ ๙ และท่านเกษ (ม.จ. วิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงสืบพระทานมา)

ที่ ๗๐ พระองค์เจ้าหญิงประสาธน์ศรีไล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสาธน์ศรีไล) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๒๒๖ ตรงกับวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๕ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๔๔ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์แสง ปาลกะวงศ์^(๑)

ที่ ๗๑ พระองค์เจ้าหญิงประพาฬศรีคม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประพาฬศรีคม) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๕ พ.ศ. ๒๔๔๖ พระชันษา ๓๗ ปี เจ้าจอมมารดาสุน์ ซึ่งเป็นท้าววันดาวิจารินี ในรัชกาลที่ ๕^(๒)

ที่ ๗๒ พระองค์เจ้าชายจรรุญญฤทธิ์เดช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรุญฤทธิ์เดช) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๙ วัน ที่ ๙ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๗๓ พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาคย์พรธณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคพรธณ) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ปีมะเมีย จ.ศ. ๑๒๕๖ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระชันษา ๓๑ ปี เจ้าจอมมารดาหว่า^(๓)

ที่ ๗๔ พระองค์เจ้าหญิงประดิษฐาสารี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ปีชลา จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๒๔ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระชันษา ๙๗ ปี^(๔) ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาดวงคำ

ที่ ๗๕ พระองค์เจ้าชายสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมดลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ในรัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ เสด็จกลับมารับราชการ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นนายพลตรี เป็นเสนาบดี

(๑) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์แสง ธิดาหม่อมเจ้านิม ปาลกะวงศ์ และหม่อมพิก (ดูประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์)

(๒) เจ้าจอมมารดาสุน์ ธิดาพระยาสุรินทราชาเสณี (จัน กุศลจันทร์) ตูราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๐

(๓) เจ้าจอมมารดาหว่า ธิดาปลัดวังทานอ้อม (ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๕ หน้า ๑๕๗)

(๔) เป็นเจ้านายที่มีพระชันษายืนที่สุดในราชวงศ์จักรี และเป็นเจ้านายไทยที่เจ้านายฝ่ายเวียงจันทน์ และคนสำคัญของลาว ให้ความเคารพนับถือนับเนื่องว่าเป็นพระญาติสนิทของราชวงศ์เวียงจันทน์

กระทรวงยุติธรรม และได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จยุโรป ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง ๔ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นอธิบดีศาลฎีกา เลื่อนเป็นกรมพระสวัสดิ์ดิวันวิศิษฎ์ สยามิศร ราชมาตุลาธิบดี ศรีพัชรินทรโสทรานุราชย์ มานวธรรมศาสตร์วิธาน นิรุกติประวัติภานพิทยโกศล โศภน มิตรสุจริตอาร์ชวาศัย ศรีรัตนตรัยสรณภีรัต ชนตฤมิปะกัทธิยมาณมณูญสุนทรธรรมบพิตร เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ ๔^(๑) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ ที่เมืองปิ่นัง เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๗๐ ปี เป็นต้นสกุล *สวัสดิ์ดิวัน* ที่ ๖ ในสมเด็จพระปิยมมาวดี

ที่ ๗๖ พระองค์เจ้าชายไชยันตมงคล (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๒๗ ตรงกับวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นนายพันเอก ราชองครักษ์ เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๔๔ ปี เป็นต้นสกุล *ไชยันต์* ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาห้วง

ที่ ๗๗ พระองค์เจ้าหญิงพวงสร้อยสอาด (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอาด) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ ปีชลา อัฐศก จ.ศ. ๑๒๒๘ ตรงกับวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ปีชลา โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ พระชันษา ๘๔ ปี ที่ ๑๐ ในเจ้าจอมมารดาเที่ยง

ที่ ๗๘ พระองค์เจ้าหญิงประไพศรีสอาด (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ ตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชันษา ๔๔ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาแสง

ที่ ๗๙ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ ตรงกับวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์ในวัน ประสูติ เจ้าจอมมารดาเซย

---

(๑) คำว่า "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ" นั้น เป็นคำนำพระนามเฉพาะ เจ้าฟ้า ถ้าเป็นพระองค์เจ้า ก็ใช้ "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" ในรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงบัญญัติให้ใช้คำว่า "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ" เป็นคำนำพระนามพระองค์เจ้าที่ดำรงพระยศเป็นเจ้าค่างกรมชั้น "กรมพระยา" ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดให้ใช้คำว่า "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ" เป็นคำนำพระนามพระชนกในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ๔ ซึ่งดำรงพระยศเป็นเจ้านายต่างกรมชั้น "กรมพระ" (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๓๖)

ที่ ๘๐ พระองค์เจ้าหญิงพุทธประดิษฐา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพุทธประดิษฐา) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ พ.ศ. ๒๔๑๓ พระชันษา ๔ ปี เจ้าจอมมารดาพุ่ม^(๑)

ที่ ๘๑ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิ้นพระชนม์ในวัน ประสูติ เจ้าจอมมารดาอิม เป็นท้าวโสภานีเวศน์ แล้วเลื่อนเป็นท้าวศรีสัจจา ในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๘๒ พระองค์เจ้าหญิงเจษฎิณทรมลสุขสวัสดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจษฎิณทรมล สุขสวัสดิ์) ประสูติในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง^(๒) ตรงกับวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะจอ จ.ศ. ๑๒๓๖ พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๗ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาห้วง

รวมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกเธอ ในรัชกาลที่ ๔ ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก ๒ พระองค์ ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว ๘๐ พระองค์ รวมทั้งสิ้นเป็น ๘๒ พระองค์

(๑) เจ้าจอมมารดาพุ่ม รัตนายคัลยวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) ดุจดหมายเหตุนครราชสีมา หน้า ๗๘ และ ๙๒ หรือสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๫ หน้า ๑๕๙

(๒) ยังเป็นปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

**พระราชโอรสและพระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕
ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก**

ที่ ๑ พระองค์เจ้าหญิงผ่อง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าผ่อง) ประสูติในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๘๕ พระชันษา ๗๕ ปี เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์แช่ พึ่งบุญ^(๑)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลลักษณ์ สุนทรศักดิ์กัลยาวัตติ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี) ประสูติในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนสุพรรณภาควดี เมื่อปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๕ พ.ศ. ๒๔๔๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ พระชันษา ๓๗ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาแพ ทรงสถาปนาเป็นเจ้าคุณพระประยุรวงศ์^(๒) ในรัชกาลที่ ๖

ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๓ พระองค์เจ้าชายอิศรวรเศรษฐราชกุมาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศรวรเศรษฐราชกุมาร) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๓ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธ เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาแสง^(๓)

ที่ ๔ พระองค์เจ้าหญิงวรสลักษณาวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรสลักษณาวดี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘ ปุรณสาฬห ขึ้น ๗ ค่ำ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ปีชลา อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ พระชันษา ๕๔ ปี เจ้าจอมมารดาสุด^(๔)

(๑) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์แช่ ธิดาหม่อมนก ในหม่อมไกรสร (สุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๑๗)

(๒) เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ ธิดาเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) และท่านผู้หญิงอ้อม (คู่อริบาราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๕๖)

(๓) เจ้าจอมมารดาแสง ธิดาพระยาไชยวิชิต (ช่วง กัลยาณมิตร)

(๔) เจ้าจอมมารดาสุด ธิดาพระยาสุรินทราวาสเสนี (จัน กุศลจันทร์)

ทั้ง ๒ นี้ สุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่หน้า ๑๑๓ ไป

ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ ปฐมสาทร ขึ้น ๘ ค่ำ ปีกอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ในพระองค์เจ้าทักษิณชา^(๑)

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงอัจฉอรพจนินธัยกัญญา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัจฉรพจนินธัยกัญญา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ อุตตราสาทร ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗/๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชันษา ๓๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตลับ^(๒)

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิงจุฑาทันตนาชุกรุมารี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑาทันตนาชุกรุมารี) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๒ ค่ำ ปีกอก ตรงกับวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ พระชันษา ๕๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตลับ^(๓)

ที่ ๘ พระองค์เจ้าหญิงจันทราสรวาทวาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๖ เติมพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรวาทวาร วโรพารลักษณะสมบัติรัตนกุมารี เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ปีมะโรง ฤศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ พระชันษา ๓๓ ปี ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ในปีมะโรง ฤศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ในหม่อมเจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์^(๔)

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิงอภินิหะเพ็ญภาค^(๕) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพินิหะเพ็ญภาค) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์ย้อย อิศรางกูร^(๖)

(๑) พระองค์เจ้าทักษิณชา พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาจันทร์

(๒) เจ้าจอมมารดาตลับ ธิดาพระยาเวียงในนฤบาล (หญิง เกตุทัต)

(๓) เจ้าจอมมารดาตลับ ธิดาเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)

ทั้ง ๓ นี้ ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ แต่หน้า ๑๑๓ ไป

(๔) พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ ดูพระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๑ หน้า ๑๑๗

(๕) ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ หน้า ๑๒๒ ว่า "อรพินิหะเพ็ญภาค"

(๖) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์ย้อย ธิดาหม่อมเจ้าโสภณ อิศรางกูร (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๒)

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงสุวพักตร์วิไลยพรรณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลยพรรณ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปิวอก^(๑) ตรงกับวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๙๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ พระชันษา ๕๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าคุณพระประยุรวงศ์

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิงเยาวมาลย์นฤมล (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมขุนสวรรคโลกลักษณวดี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๖ เสด็จพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล สรรพสนธิ์กัลยาณิเมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนสวรรคโลกลักษณวดี เมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระชันษา ๓๗ ปี ในหม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาถ ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาถ กรมขุนอัครวรราชกัลยา^(๒)

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชายกิติยากรสวัสดิ์ภณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ ปิจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๖๔ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นสมุหมนตรี เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีกุน ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ แล้วเลื่อนเป็นกรมพระจันทบุรีนฤนาถ สุธะเชษฐาธิราชกิติยากร วรลักษณสุนทรวิจิตร สรรพวิชาธิกิจโกศล วิมลรัตนมหาโกศาทิบัติวีรคุณไพฑูริย์ ศุภสมาจารสารสมบัติ มัทวเมตตารยาศย์ ไตรศรีรัตนสรณาคม อุดมศักดิ์พิตร เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๕ คงในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง และเป็นนายกสภาเผยแผ่พาณิชย์ เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ และเป็นกรรมการสภาการคลัง เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นสภานายกแห่งสภาการคลัง เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ ที่ปารีส เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ปีมะแม ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๙๓ พ.ศ. ๒๔๗๔ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุลกิติยากร เจ้าจอมมารดาอ่วม^(๓)

(๑) ในปฏิทินเป็นปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ (ดูปฏิทินกรมวังราชการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๙๒)

(๒) พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาถ กรมขุนอัครวรราชกัลยา ดูพระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๐ หน้า ๑๑๗

(๓) เจ้าจอมมารดาอ่วม รัชดาพระยาพิสดารสมบัติบริบูรณ์ (นิม พิศลยบุตร) ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๔ หน้า ๑๒๓

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าชายนภางคินีพัทพพงศ์(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภางคินีพัทพพงศ์)^(๑) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ อุตตราศก แรม ๑๑ ค่ำ ปีกอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาแสง

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าชายธวัชพัฒนศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีกอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษได้เป็นแบชเลอร์ ออฟ อาร์ต ในมหาวิทยาลัยออกสเฟด ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคม ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ พระชันษา ๔๗ ปี เป็นต้นสกุล รัชนีพัฒน์ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตลับ

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายประวิตรวิมลโนดม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๘ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นปราจิณกิติบดี เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๖๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เป็นราชเลขาธิการฝ่ายต่างประเทศ ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นสมุหมนตรี เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีกุน ตรีกศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นเสนาบดีตำแหน่งราชเลขาธิการ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๘๑ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๔๕ ปี เป็นต้นสกุล ประวิตร เจ้าจอมมารดาเข้ม^(๒)

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าหญิงบัวทองธรรมาโสภาส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบัวทองธรรมาโสภาส) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม^(๓) พ.ศ. ๒๔๑๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม^(๓) ปีเถาะ ตรีกศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๓ ในเจ้าคุณพระประยุรวงศ์

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายจิอประวิตรวเดช (จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๗

(๑) ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๑๘ เขียนว่า "นภางคินีพัทพพงศ์"

(๒) เจ้าจอมมารดาเข้ม ธิดาพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๓

(๓) ราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ หน้า ๘๒ เป็นเดือนพฤศจิกายนทั้งสองแห่ง (ตรวจสอบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๕๔ แล้ว ตรงกับเดือนพฤศจิกายน ไม่ใช่พฤษภาคม)

พฤตจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๙ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ แล้วไปศึกษาวิชาทหารบกในประเทศเดนมาร์ก ได้เป็นราชทูตพิเศษต่างพระองค์ไปในราชการพิเศษบางอย่างแต่เมื่อยังเสด็จอยู่ยุโรป ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เมื่อปีขวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีกุน ตรีกก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ และเป็นจอมพลทหารบกคงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ลิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๓๘ ปี เป็นต้นสกุล จิตรประวัติ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทับทิม^(๑)

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าหญิงปิเอตริศภัทราวุติ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปิเอตริศภัทราวุติ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๔ ค่ำ ปีขวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ ลิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๓๘ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาแสง

ที่ ๑๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยธันน์ สุขุมขัตติยกัลยาวิติ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๒๓๙ ตรงกับวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๐ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร เมื่อปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๕ พ.ศ. ๒๔๔๖ ลิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระชันษา ๔๖ ปี ที่ ๑ ในพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระราชเทวี^(๒)

ที่ ๒๐ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ อติศรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรสมมติเทพวรานุสร บรมมกุฏนเรนทรสุริยขัตติยสันตติวงศ์ อุกฤษฐพงศ์วโรภโตสุชาติ รัษฎลักษณ์วิลาสวิบุลยสวัสดิ์ สิริวัฒนราชกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๙^(๓) ได้ทรงกำกับกรมมหาดเล็ก สวรรคตในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๒๕๖ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๑ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี^(๔)

(๑) เจ้าจอมมารดาทับทิม รัตพระยาอัมพันดริภิกษมาตย์ (ดิศ โรจนดิศ) กับขรัวยายอ้อม (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๕)

(๒) ดูหน้า ๔๙

(๓) ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓ แผ่นที่ ๔๔ วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ หน้า ๓๗๐

(๔) ดูหน้า ๕๒

ที่ ๒๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์เสวยอัครราชกุมารี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปี ฆาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๗ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๑ ในสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

ที่ ๒๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงพาหุสัตว์มณีมัย ประไพพรรณพิจิตร นริศรราชกุมารี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระเทพนารีรัตน์) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๑๐ ค่ำ ปี ฆาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๐ เดือน ๑๐ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ ตรงกับวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๑๐ ปี ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระเทพนารีรัตน์ เมื่อปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ ที่ ๑ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ^(๑)

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิงเจษฎิสุดิศจิษนมายู (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจษฎิสุดิศจิษนมายู) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชันษา ๓๘ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาแสง

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๒ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ เจ้าจอมมารดาบัว^(๒)

ที่ ๒๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ายายอศิรียาลงกรณ์ บรมนริศรสุมมติเทวราช จุฬาลงกรณ์นางปรมางกูร สมบูรณอุกฤษฐศักดิ์ อุภโตภักษ์วิสุทธิพงศ์ มหามกุฏราชวรวิวงศ์รวาวัตร์ ลักษณะสมบัติขัตติยราชกุมารี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายอศิรียาลงกรณ์) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๒ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ในปีเถาะนั้น ตรงกับวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๒ พระชันษา ๒๑ วัน^(๓) ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๓

(๑) ดูหน้า ๕๔

(๒) เจ้าจอมมารดาบัว เป็นชาวบ้านบางเขน บรรพบุรุษไม่ปรากฏ (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๖)

(๓) รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างพระเมรุหลวงที่วัดเทพศิรินทราวาส เรียกว่า พระเมรุพลับพลา "อศิรียาภรณ์" เพื่ออุทิศถวาย

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าหญิงประเวศวรสมัย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๔ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๒๔๑ ตรงกับวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๓๐๖ พ.ศ. ๒๔๘๗ พระชันษา ๖๕ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทับทิม

ที่ ๒๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้า (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) สิ้นพระชนม์ในพระครรภ์ เมื่อวันที่ ๗ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ที่ ๒ ในสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าชายอากาศเกียรติวงศ์ (พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เมื่อปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เป็นนายพลเรือตรี ราชองครักษ์ ตำแหน่งรองผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นนายพลเรือโท แล้วเป็นนายพลเรือเอก ราชองครักษ์ ตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือ เลื่อนเป็นกรมหลวง ๙ เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๗ เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๔๔ ปี เป็นต้นสกุล *อากาศ* ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาโหมด^(๑)

ที่ ๒๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษย์บรมนราธิราช จุฬาลงกรณ์นาถ ราชวโรรส มหาสมมติขัตติยพิสุทธิ์ บรมมกุฏสุริยสันตติวงศ์ อติศัยพงศัวโรภโตสุชาติ คุณลังกาควิมลรัตน์ ทฤษฎมสนสวัสดิขัตติยราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๓ เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนเทพทวารวดี เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ เสด็จไปทรงศึกษา ในประเทศอังกฤษ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๒๕๖ ตรงกับวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงศึกษาวิชาพลเรือนในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และวิชาทหารบกในโรงเรียนแซนด์เฮิสต์ ประเทศอังกฤษ เสด็จกลับมารับราชการ

(๑) เจ้าจอมมารดาโหมด ธิดาเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) และท่านผู้หญิงอ้อม (คู่อริบายราชินีกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๕๗)

ได้เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์ ตำแหน่งจเรทัพบก และทรงบัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก เสด็จเถลิง-
ถวัลย์ราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗/๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ เสด็จดำรงราชสมบัติ
อยู่ ๑๖ พรรษา เสด็จสวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ปีฉลู
สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนมพรรษา ๔๖ พรรษา^(๑) ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ

ที่ ๓๐ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวิจิตรจิระประภา อุดยาดิเรกรัตน์ ขัตติยราชกุมารี (สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวิจิตรจิระประภา) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก
จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๕ เดือน
แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ พระชันษา ๔ เดือน
ที่ ๓ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๙

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าทนต์ศิริพงษ์ประไพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริพงษ์ประไพ)
ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.
๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระ
ชันษา ๕๓ ปี เจ้าจอมมารดาจันทร์^(๒)

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าทนต์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น
๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔ อยู่ได้วันหนึ่ง สิ้นพระชนม์
เจ้าจอมมารดาสาย^(๓)

ที่ ๓๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายบิณฑลสุโขมพันธ์ ดิลกจันทรินิภาพงศ์ มหามกุฏวงศันราชิราช
จุฬาลงกรณนารถาชาโอรส อุดยอยศอุกโตพงศ์พิสุทธิ์ นรุตมร์ตันขัตติยราชกุมาร (จอมพลเรือ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบิณฑลสุโขมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘
ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระ
เจ้าฟ้า กรมขุนมไหสุริยสงขลา เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้เสด็จไปทรงศึกษาใน
ประเทศอังกฤษแล้วไปศึกษาวิชาทหารบกในประเทศเยอรมนี เสด็จกลับมารับราชการ ทรงเปลี่ยน
พระนามกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เมื่อปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๒ หน้า ๒๗๐๓ "(รัชกาลที่ ๖) เสด็จสวรรคต วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ เวลา ๑ นาฬิกา ๔๕ นาที ก่อนเที่ยง"

(๒) เจ้าจอมมารดาจันทร์ ธิดาพระยาราชสัมภารากร (เทศ)

(๓) เจ้าจอมมารดาสาย ธิดาพระวิสุทธโกษา (นุ้ม)

ทั้ง ๒ ท่านนี้ ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๗-๑๒๘

ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์ ตำแหน่งเสนาธิการทหารบก แล้วเลื่อนเป็นนายพลเรือโท ราชองครักษ์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง ๙ เมื่อปีกุน ตรีก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นนายพลเรือเอก แล้วเป็นจอมพลเรือ ราชองครักษ์ เป็นจอมพลตำแหน่งเสนาธิการทหารบก เป็นอุปนายกแห่งสภาภาษาชาติสยาม เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี และทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้า ๙ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สหัชชะเศรษฐาธิษฐานุมาลภษัตริย์ อภิรัฐมนตรีมหาเสนา นหุขเนาอุททิน จุฬินทรมหาราชวรังกูร สรรพพันธุฐราชประยูรประดิษฐา ประชาธิปกปัฐพินทร ปรมินทรมหาราชวโรปกการ ปรีชาไวทย์โยพารสุรพลประภาพ ปราบตีไตรรัชชยุค ยุคดิธรรมอรรถ ศาสตร์ อุดมอาร์ชวีวริยารชยครัย เมตตามันตภานีสีตลหฤทัย พุทธาทีไตรรัตนนครธาดา มหันตเดชา- นุกาพพิตร เมื่อปีฉลู สัตตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๓๐๖ พ.ศ. ๒๔๘๗ พระชันษา ๖๓ ปี เป็นต้นสกุล *บริพัตร* ที่ ๒ ในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ๙ พระอัครราชเทวี

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าหญิงพิสมัยพิมลสัตย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสมัยพิมลสัตย์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๗๙ พระชันษา ๕๕ ปี เจ้าจอมมารดาเรือน^(๑)

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าชายบุษโณทัยยากร (พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชร อัครโยธิน) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหารช่างในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ทรง สถาปนาเป็นกรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน เมื่อปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้เป็น นายพลตรี ราชองครักษ์ ตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลและเป็นจเรการช่างทหารบก ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อน เป็นนายพลโท ราชองครักษ์ ตำแหน่งแม่ทัพน้อย แล้วเลื่อนเป็นกรมขุน เมื่อปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้วได้ทรงบัญชาการกรมรถไฟหลวง และเลื่อนเป็นนายพลเอกทหารบก เลื่อนเป็นกรม- หลวง ๙ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และ คมนาคม เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นอภิรัฐมนตรี เลื่อนเป็นกรมพระกำแพงเพชร อัครโยธิน ประชาธิปดินทรเจษฎาภาดา ปิยมหาราชวงศวิศิษฐ์ อเนกยন্ত্রวิจิตรกฤตยโกศล วิมลรัตน-

(๑) เจ้าจอมมารดาเรือน ธิดาพระยาสุนทรบุรี (สว่าง สุนทรคารกุล) สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๒๕

มหาโยธาธิบดี ราชครูธรรมาโฆหาร พาณิชยการคมนาคม อุดมรัตน์ตรียสรณธาดา มัททวเมตตาสวาศรัย
: ฉัตรชัยดิลกบพิตร เมื่อปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่
๑๔ กันยายน ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๙๘ พ.ศ. ๒๔๗๙ ที่สิงคโปร์ พระชันษา ๕๕ ปี เป็นต้นสกุล ฉัตรชัย
เจ้าจอมมารดาวาด^(๑)

ที่ ๓๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายตรีเพ็ชร์ธมมธำรง นริศรวรค์เทวราชา โภกโธชาตพิสุทธิ์ รัตนบุรุษย์
จุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยาโรรส อุดลยศวิสุทธิกษัตริย์ ชัตติยราชกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าตรีเพ็ชร์ธมมธำรง) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่
๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน นพศก
จ.ศ. ๑๒๔๙ ตรงกับวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๗ ปี ที่ ๓ ในสมเด็จพระศรี
พัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ที่ ๓๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายสมมตวิวงศ์โรทัย ศตสมัยมงคลเขตร บรมนฤเบศร์จักรีวงศ์ จุฬาลงกรณ์
นางนรินทร์ สยามินทรราชาโรรส อุกฤษฐราชศุภกษัตริย์ วิสุทธีศักดิ์อรรควิมลรัตน์ ชัตติยราช
กุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมตวิวงศ์โรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์) ประสูติ
เมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๕
ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ.
๒๔๓๔ ได้ทรงกำกับกรมมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ มิถุนายน ปีกุน เอกศก
จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระชันษา ๑๘ ปี ที่ ๔ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๙

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าชายเพ็ญพัฒน์พงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม)
ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ.
๒๔๒๕ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิไชยมหิน
ทโรดม เมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้เป็นตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง กระทรวง
เกษตรราธิการ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ.
๒๔๕๒ พระชันษา ๒๘ ปี เป็นต้นสกุล เพ็ญพัฒน์ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาอมรกฎ

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าหญิงอรองค์อรรคยุพา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรรคอรคัยยุพา)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ.
๒๔๒๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔
ตรงกับวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษา ๕ เดือน ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาโหมด

(๑) เจ้าจอมมารดาวาด รัตนายเสถียรรักษา (เที่ยง) ดุพองดาวดารเรารบพม่าครั้งกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๓

ที่ ๔๐ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจอร์จพวงศภูวนาท นริศรราชมหามกุฏวงศ์ จุฬาลงกรณ์นรินทร์ สยามพิชิตินทรวรานุการ สมบูรณพิสุทธิชาติ วิมลโกลาสอุภัยบักษ์ อรรควรรัตน์ ขัตติยราชกุมาร (จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาท กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ แล้วเสด็จไปประทับอยู่ในราชสำนักสมเด็จพระเจ้านิโคลัส ที่ ๒ เอมเปเรอ-รัสเซีย ทรงเล่าเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งเป็นโรงเรียนนายทหารบกด้วยในตัว ในประเทศรัสเซีย สอบได้ชั้นสูงสุด ได้เป็นราชทูตพิเศษเมื่อเสด็จอยู่ในยุโรป เสด็จกลับมารับราชการในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์ ตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดให้ทรงบัญชาการกรมทหารมหาดเล็กแทนพระองค์ แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง ฯ เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ เลื่อนเป็นนายพลโท นายพลเอก และเป็นจอมพลทหารบก ราชองครักษ์ คงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก เสด็จถึงวงศในรัชกาลที่ ๖ ที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ พระชนมายุ ๓๘ ปี ทรงสถาปนาพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช พระราชทานเศวตฉัตร ๕ ชั้น เป็นต้นสกุล จักรพงศ์ ที่ ๔ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าชายยุคลทิฆัมพร บดินทรเทพยนิพัทธ์ ขัตติยราชกุมาร (พลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ เสด็จประยศเป็นเจ้าฟ้า เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเพิ่มพระเกียรติยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ยุคลทิฆัมพร จุฬาลงกรณ์ราชรังษี อุกภัยพงศพิสุทธิ วรุตโมภโตสุชาติ บรมนฤนาถราชกุมาร กรมหมื่นลพบุรีราเมศวร์ เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ได้เป็นแบชเลอร์ ออฟ อาร์ต ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เสด็จกลับมารับราชการ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เมื่อปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นนายพลโท ราชองครักษ์ สมุหนมนตรี ตำแหน่งอุปราชมณฑลบักษ์ได้ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวง ฯ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นอภิรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ล้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นสกุล ยุคลที่ ๑ ในหม่อมเจ้าสาย ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในรัชกาลที่ ๕ และทรงสถาปนาเป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา^(๑) ในรัชกาลที่ ๗

(๑) พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ฯ ดูพระองค์เจ้าหลานเธอ รัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๒ หน้า ๑๑๘

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าชายวุฒิไชยเฉลิมลาภ (พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นนายพลเรือตรี ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือชายทะเล ถึงรัชกาลที่ ๖ เป็นราชองครักษ์ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ เลื่อนเป็นนายพลเรือโท ราชองครักษ์ ตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือ แล้วเป็นจเรทหารเรือ เลื่อนเป็นกรมขุน ฯ เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ แล้วเลื่อนเป็นนายพลเรือเอก เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และทรงสถาปนาเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๙๓ พ.ศ. ๒๔๗๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๓๐๙ พ.ศ. ๒๔๙๐ พระชันษา ๖๔ ปี เป็นต้นสกุล วุฒิชัย ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาทับทิม

ที่ ๔๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี (สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปิวอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ ถึงรัชกาลที่ ๘ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ฯ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๒๔๘๑ พระชันษา ๕๔ ปี ที่ ๕ ในสมเด็จพระศรีสุวรินทิรา บรมราชเทวี ฯ

ที่ ๔๔ พระองค์เจ้าชายดิถกนพรัฐ^(๑) (มหาอำมาตย์ตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ ปิวอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษและเยอรมนี เป็นดอกเตอร์ วิทยาศาสตร์ วิสเซนซ์ฟาร์ท ในมหาวิทยาลัยบูบิงเงิน ในรัชกาลที่ ๕ เป็นอำมาตย์เอก เจ้ากรมพลัมภัง กระทรวงมหาดไทย ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ และเลื่อนเป็นมหาอำมาตย์ตรี คงในตำแหน่งในกระทรวงมหาดไทย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่

(๑) ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๓๑ ว่า "ดิถกนพรัตน์"

๑๒ มกราคม ปีชลา^(๑) พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชันษา ๒๙ ปี เจ้าจอมมารดาเจ้าทิพเกษร^(๒) ชาวเชียงใหม่

ที่ ๕๕ พระองค์เจ้าหญิงนภาพจรจำรัสศรี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาพจรจำรัสศรี) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ เสด็จประยศเป็นเจ้าฟ้า ๕ เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๖ ปี ที่ ๒ ในพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ^(๓)

ที่ ๕๖ พระองค์เจ้าชายสุธิยงประยุดพันธุ์ (มหาเสวกตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นมหาอำมาตย์ตรี ตำแหน่งอธิบดีโรงกษาปณ์ ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส เมื่อปีชลา ฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นมหาเสวกตรี ตำแหน่งผู้ตรวจการกรมศิลปากร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๘๑ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๓๖ ปี เป็นต้นสกุล สุริยง ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาโหมด

ที่ ๕๗ พระองค์เจ้าหญิงเยาวภาพงศ์สนิท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระชันษา ๕๐ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เนื่อง สนิทวงศ์^(๔)

ที่ ๕๘ พระองค์เจ้าหญิงอรประพันธ์อำไพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ ปุรมาศศก แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๙๕ พ.ศ. ๒๔๗๖ พระชันษา ๔๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาอ่อน^(๕)

(๑) ราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ หน้า ๕๓ เป็นปีชวด มิใช่ปีชลา (เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๓๑ แล้ว พ.ศ. ๒๔๕๕ ตรงกับปีชวด)

(๒) เจ้าจอมมารดาเจ้าทิพเกษร ธิดาเจ้าน้อยมหาพรหมและเจ้าอุบลวรรณ (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๓๑)

(๓) ดูหน้า ๖๘

(๔) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เนื่อง สนิทวงศ์ ธิดาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๓๑)

(๕) เจ้าจอมมารดาอ่อน ธิดาเจ้าพระยาสุรพันธุ์พิสุทธ (เทศ นุนนาค) และท่านผู้หญิงอยู่ (ดูอธิบายราชินิกุล บางช้าง ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๔๖)

ที่ ๔๙ พระองค์เจ้าหญิงมาลินีนพดารา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ อุตตราศก แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ เสด็จประยศเป็นเจ้าฟ้า ๕ เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเพิ่มพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา สิรินิภาภรณ์วดี เมื่อปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ พระชันษา ๔๑ ปี โปรด ๕ ให้สถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้า ๕ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วในปีนั้น ที่ ๓ ในพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ^(๑)

ที่ ๕๐ พระองค์เจ้าหญิง (แฝด) ประภาพรธณพิไลย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (แฝด) ประภาพรธณพิไลย) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะโรง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๑๐ พ.ศ. ๒๔๙๑ พระชันษา ๖๓ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพร้อม^(๒)

ที่ ๕๑ พระองค์เจ้าหญิง (แฝด) ประไพพรรณพิลาส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (แฝด) ประไพพรรณพิลาส) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะโรง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๒ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีมะจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๒ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาพร้อม

ที่ ๕๒ พระองค์เจ้าชายอภัยพิตรประยูรศักดิ์ (พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะโรง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษและเยอรมนี ในมหาวิทยาลัยไฮเดิลแบร์ก ในรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นชัยนาทนเรนทร เมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นมหาอำมาตย์โท ตำแหน่งอธิบดีกรมสาธารณสุข ในกระทรวงมหาดไทย ทรงสถาปนาเป็นกรมขุน ๕ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ ในรัชกาลปัจจุบัน ทรงเป็นประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ ทรงเป็นประธานองคมนตรี เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ เลื่อนเป็นกรมพระชัยนาทนเรนทร จุฬาลงกรณ์ราชวโรรส สยามสุขบทนุรสังการี เมตตาเสถียรหฤทัย อาชชวมัททวิธยาศัยสุจารี วิวิธเมธีวงศาธิราชสนิท นวมนริศรสมันตนิบูล ตีรตณคุณสรณาภิรักษ์ ประยูรศักดิ์ธรรมมิกนาถ

(๑) คู่มือ ๖๘

(๒) เจ้าจอมมารดาพร้อม ธิดาพระยาพิษณุโลกาธิบดี (บัว) สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๓๕

บพิตร เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน
เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ปีเถาะ โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๔ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเลื่อนกรม
เป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร จุฬาลงกรณ์ราชวโรรส สยามสุขบทบุรุษ-
การี เมตตาสถลหฤทัย อาชชวัมภทวชยาศัยสุจารี วิวิธเมธีวงศาธิราชสนธิ นวมนริศรสมันตนบิดลิตรัตน
คุณสรณภิกษั ประยุรศักดิ์ธรรมมิกนาถบพิตร เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ.๑๓๑๔
พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นสกุล **รังสิต** ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เนื่อง สนิทวงศ์

ที่ ๕๓ **สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายสิริธัชกฤตภณ**^(๑) สรรพวิสุทธิมหุดิมงคล อเนกนภดลदारारัตน์
สมันตบริพัตรวโรภาส อติศรราชจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยวโรรส วิสุทธิสมมตวโรภโตภักษ์ อุกฤษฐ
ศักดิ์ อัครวราชกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสิริราชกฤตภณ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน
๑๒ แรม ๖ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคารที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๓ ปี
ที่ ๕ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ที่ ๕๔ **พระองค์เจ้าหญิงนิภานภดล** (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุน
อุ๋ทองเขตขัตติยนารี) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะแม อัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ ตรงกับวันที่ ๔
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๙ เสด็จประยศเป็นเจ้าฟ้า เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเพิ่ม
พระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล วิมลประภาวดี เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ.
๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ ในรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุ๋ทอง
เขตขัตติยนารี เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ ที่ชวา เมื่อวันที่
๒๙ มกราคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๔๙ ปี ที่ ๔ ในพระวิมาดาเธอ กรม
พระสุทธาสินีนาฏ^(๒)

ที่ ๕๕ **พระองค์เจ้าหญิงโกมลเสาวมาล** (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกมลเสาวมาล)
ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ ตรงกับวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ.
๒๔๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระ
ชันษา ๓ ปี เจ้าจอมมารดาวง^(๓)

(๑) ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๑๐ ว่า "ศิริราชกฤตภณ" โรงพยาบาลศิริราชได้ชื่อมาจากพระนามของเจ้าฟ้าพระองค์
นี้

(๒) ดูหน้า ๖๔

(๓) เจ้าจอมมารดาวง ธิดาพระยาอัครราชนาถภักดี (เนตร) ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๓๕ (คำว่า วง เขียนว่า "วงศ์")

ที่ ๕๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน อ้าย แรม ๑๓ ค่ำ ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ ตรงกับวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ สิ้นพระชนม์ในวัน ประสูติ ที่ ๖ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ที่ ๕๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงศิรากษณโสภาณ พิมลธัตตนาถ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ ยุทธราศดข ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเสว สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ ตรงกับวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระชันษา ๑๑ ปี ที่ ๖ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๙

ที่ ๕๘ พระองค์เจ้าชายเชจรจิระประดิษฐ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเชจรจิระ-ประดิษฐ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ยุทธราศดข ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะเสว สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ ตรงกับ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๗ ตุลาคม ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ พระชันษา ๓ เดือน ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเส^(๑)

ที่ ๕๙ พระองค์เจ้าชายลมัยวุฒิวโรดม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลมัยวุฒิวโรดม) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเสว สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ ตรงกับวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๑ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาพร้อม

ที่ ๖๐ พระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์) ประสูติ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ ปีมะเสว สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๒ กันยายน ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เกสร สนิทวงศ์^(๒)

ที่ ๖๑ พระองค์เจ้าหญิงอาทติพยนิภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทติพยนิภา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๒๐ พ.ศ. ๒๕๐๑ พระชันษา ๖๙ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาชุ่ม^(๓)

(๑) เจ้าจอมมารดาเส ริดาพระยาอภัยนันทริกาภคย์ (ดิศ โรจนดิศ) คุณความทรงจำของสมเด็จพระ ๙ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(๒) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เกสร สนิทวงศ์ ริดาหม่อมเจ้าสวดี ในกรมหลวงวงศาธิราชสนิท

(๓) เจ้าจอมมารดาชุ่ม ริดาพระมงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์)

ทั้ง ๒ ท่านนี้ ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๓๗-๑๓๘

ที่ ๖๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายอ็องฆวางค์เดชาวูธ วิสิฏฐวิสุทธิลักษณ์โสภณ อุบัติดลกาลนิยม ปฐม
ปรีวัตรรัตนโกสินทรศก ศตสาธกอ็องฆูตดร สถาพรมงคลสมัย นวราชปิไทรบรมนาถ จุฬาลงกรณ์ราช
วโรรส อุดุลยศอุกฤษฐศักดิ์ อุภโตปักษ์วิสุทธิกษัตริย์ ชัตติยราชกุมาร (พลเรือเอก สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอ็องฆวางค์เดชาวูธ กรมหลวงนครราชสีมา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมขุนนครราชสีมา เมื่อปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศ
อังกฤษ เสด็จกลับมารับราชการทหารบก ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง ฯ เมื่อปี
มะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์ ตำแหน่งผู้บัญชาการกองพล เลื่อน
เป็นนายพลเรือเอก ผู้สำเร็จราชการกระทรวงทหารเรือ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖
เสด็จทิวงคตในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงสถาปนาพระ
อิสริยยศเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช เมื่อทิวงคตแล้ว ที่ ๗ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ที่ ๖๓ พระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพีสี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพีสี)
ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระ
ชันษา ๔ ปี เจ้าดารารัศมี ธิดาพระเจ้านครเชียงใหม่ ต่อมาทรงสถาปนาเป็นพระราชชายา^(๑)

ที่ ๖๔ พระองค์เจ้าหญิงอัมพันตรีปชา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพันตรีปชา)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.
๒๔๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระ
ชันษา ๔๕ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาแล

ที่ ๖๕ พระองค์เจ้าหญิงอดิศจัยสุริยาภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอดิศจัยสุริยาภา)
ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.
๒๔๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๓๒๕ พ.ศ. ๒๕๐๖
พระชันษา ๗๔ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาอ่อน

ที่ ๖๖ พระองค์เจ้าหญิงทิพยาลังการ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ) ประ
สูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระชันษา
๔๒ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาแล

(๑) เจ้าดารารัศมี ธิดาเจ้าอินทรวชิยานนท์ และเจ้าทิพเกษร ณ เชียงใหม่ (สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๑๕)

ที่ ๖๗ พระองค์เจ้าหญิงสุจิตราภรณ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนนี้ แรม ๑๓ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ ตรงกับวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๖๑ พระชันษา ๒๙ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาชุ่ม

ที่ ๖๘ พระองค์เจ้าหญิงวาปีบุษบาภร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษบาภร) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๔ ค่ำ ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๒๕๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๔ ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาพร้อม

ที่ ๖๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมหิตลอดุลยเดช นครบรมหาราชาธิบดีนรินทร์ จุฬาลงกรณ์นรินทร์-วารางกูร สมบูรณ์เบญจพรสิริสวัสดิ์ ขัตติยวโรภโตสุชาติ คุณสังกาศเกียรติประภักษุ ลักษณะวิจิตร พิสิษฐานบุรุษย์ ชนุตมรัตนพัฒนศักดิ์ อัครวรราชกุมาร (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนนี้ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๒๕๓ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมขุนสงขลานครินทร์ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ แล้วไปศึกษาวิชาทหารเรือในประเทศเยอรมนี ได้เป็นนายพันเอกทหารบก และนายนาวาเอกทหารเรือ และเป็นราชองครักษ์พิเศษ ต่อมาเสด็จไปทรงศึกษาวิชาแพทย์ในอเมริกา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ พระชนมายุ ๔๓ พรรษา ต่อมาทรงสถาปนาพระเกียรติยศเป็นกรมหลวง ๕ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ในรัชกาลที่ ๗ ในรัชกาลที่ ๘ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชบิดา ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๕๖ พ.ศ. ๒๔๗๗^(๑) เป็นต้นสกุล มหิดล ที่ ๗ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ๕

ที่ ๗๐ พระองค์เจ้าชายอนุสรสิธิประสาธน์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรสิธิประสาธน์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๒๕๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ พระชันษา ๑๐ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เกษร สนิทวงศ์

ที่ ๗๑ พระองค์เจ้าหญิงลวาทวรวงศ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลวาทวรวงศ์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะโรง ตริศก จ.ศ. ๑๒๕๓ ตรงกับวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

(๑) ในรัชกาลที่ ๘ ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๓ (ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๗ ตอนที่ ๕๒ วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๔๑๓ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๗)

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชันษา ๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเลื่อน^(๑)

ที่ ๗๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑาธุชธราดิลก สยามาธิปกรมินทร์จุฬาลงกรณราชวโรรส อดีตคัยยศอุภัยชาติพิสุทธิ์ ไทวปายนุตมศักดิ์ อุดุลยลักษณะวิลาส มหามกุฏราชพงศานุพัทธ วิวัฒนผลพรพิศิษฐุมหิศรราชกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ ตรงกับวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย เมื่อปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ เป็นแบบซเลอร์ ออฟ อาร์ต ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เสด็จกลับมารับราชการในรัชกาลที่ ๖ เป็นตำแหน่งอาจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ และเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๓๒ ปี เป็นต้นสกุล จุฑาธุช ที่ ๘ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ที่ ๗๓ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษาเดือนเศษ เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์จิว กปิธดา^(๒)

ที่ ๗๔ พระองค์เจ้าหญิงเหมวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๓๔ พ.ศ. ๒๕๑๕ พระชันษา ๗๙ ปี เจ้าจอมมารดาเหม^(๓)

ที่ ๗๕ พระองค์เจ้าชายอุรุพงษ์ธัชสมโภช (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์ธัชสมโภช) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเลื่อน

(๑) เจ้าจอมมารดาเลื่อน ธิดาพระนรินทรภรณ์ (ลอย นียะวานนท์)

(๒) เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์จิว กปิธดา ธิดาหม่อมเจ้าวัฒนา ในกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์

(๓) เจ้าจอมมารดาเหม ธิดาพระยาธรรมสารนิติ (พลับ อมาตยกุล)

ทั้ง ๓ ท่านนี้ ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๔๐-๑๔๑

ที่ ๗๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ายายพระยาธิปกศักราช นเรนทรหาราชธิราช จุฬาลงกรณนาถ
วโรรส อุดมยศอุกฤษฐศักดิ์ อุกฤษฏ์ภักษนาวิไล อสัมภินชาติพิสุทธิ์ มหามกุฏราชพงศบริพัตร บรมชัตติย-
มหารัชฎาภิษิณญจนพรโรทัย มงคลสมัยสมภาร สถาวรวิจิตรยคุณ อุดุลยราชกุมาร (พระบาท
สมเด็จพระ ๙ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชสมภพเมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก
จ.ศ. ๑๒๕๕ ตรงกับวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนสุโขทัย
ธรรมราชา เมื่อปีมะเส็ง สัปดาห์จก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหารบกใน
ประเทศอังกฤษ เสด็จกลับมารับราชการในรัชกาลที่ ๖ เป็นนายพันโท ราชองครักษ์ ตำแหน่งผู้บังคับ
การโรงเรียนนายร้อยทหารบกชั้นปฐม ต่อมาเป็นนายพันเอก ปลัดกรมเสนาธิการทหารบก แล้วเป็นผู้
บัญชาการกองพลทหารบก ที่ ๒ เลื่อนเป็นกรมหลวง ๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ เสด็จเกลี้ยกล่อมลัทธิราชสมบัติเมื่อ
วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ปีฉลู สัปดาห์จก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา มลายูและชวา เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๗๒ แดนญวน เขมร^(๑) และอเมริกา พ.ศ. ๒๔๗๓ พระราชทานรัฐธรรมนุญ เมื่อวันที่ ๒๗
มิถุนายน ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕ เสด็จยุโรป^(๑) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ทรงสละราช-
สมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ ที่ประเทศอังกฤษ เสด็จสวรรคตที่
ประเทศอังกฤษ ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ปีมะเส็ง ตรีกศก จ.ศ. ๑๓๐๓ พ.ศ. ๒๔๘๔ พระ-
ชนมพรรษา ๔๘ ปี ที่ ๙ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ที่ ๗๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน
๑๒ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕ ตรงกับวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ สิ้นพระชนม์เมื่อ
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ปีมะเส็งนั้น พระชันษา ๔ วัน ที่ ๘ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชเทวี ๙

รวมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกเธอ ในรัชกาลที่ ๕ ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก ๒
พระองค์ ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว ๗๕ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๗๗ พระองค์

(๑) แก่ตามใบแทรกแก้ข้อความหนังสือราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ หน้า ๘๐

พระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๖
ประสูติก่อนสวรรคตหนึ่งวัน

---

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพรรณวดี (สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพรรณวดี) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๔^(๑) พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงเปลี่ยนค่านำพระนามเป็นสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ปีขุน สัตตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘^(๒) เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศทหาร ตำแหน่ง พันโทหญิง ผู้บังคับการพิเศษ ในกองพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๕ เจ้าจอมสุวัฒนา ซึ่งทรงสถาปนาเป็น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี^(๓)

รัชกาลที่ ๗-๘

ไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดา

---

(๑) ฉบับที่ล่วงมาแล้ว เป็นวันที่ ๒๕ แต่คลาดเคลื่อน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๒ หน้า ๒๖๒๑ บันทึกไว้ว่า “วันอังคารที่ ๒๔ เวลา ๑๒.๕๕ ล.ท. พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ประสูติพระธิดาโดยสวัสดิภาพ นายแพทย์ตรวจพระอาการ รายงานว่า มีพระอาการดีอยู่ ทั้งพระวรราชเทวีและพระกุมาร”

(๒) ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ แผนกสามัญ ภาค ๑ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๑๑๗๙-๑๑๘๐

(๓) พระนางเจ้าสุวัทนา เป็นธิดาพระยาอภัยภูเบศร์ (เลื่อน อภัยวงศ์)

พระชายาโอสถและพระชายาธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
รัชกาลปัจจุบัน
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระธิดาในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ และหม่อมหลวงหญิงบัว กิติยากร (สนิทวงศ์)^(๑) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแม จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ ตรงกับวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงรัชกาลปัจจุบัน ทรงสถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ต่อมาทรงประกาศสถาปนาเฉลิมพระเกียรติยศเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ภายหลังทรงประกาศเฉลิมพระอภิไธยเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙^(๒)

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ^(๓) (สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีเถาะตรีศก จ.ศ. ๑๓๑๓ ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔

๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร)^(๔) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ ตรงกับวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕^(๕) ได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศกิติ และเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๓๔ ตรงกับวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

(๑) เป็นธิดาของ พลเอก เจ้าพระยาวงศาสุรพันธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) และท้าววนิดาพิจาริณี (นาง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

(๒) ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๓ ตอนที่ ๑๐๓ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๑๖๔๐-๑๖๔๑

(๓) ได้ลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ (ดูภาคผนวก หน้า ๑๕๐)

(๔) ดูหลักฐานการประทานพระนามในวารสารศิลปากร ปีที่ ๘ เล่ม ๒ หน้า ๓-๖

(๕) ดูพระประวัติโดยละเอียดในหนังสือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ และประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ พระประวัติ พระราชจริยาวัตร พระราชนิพนธ์ ภาพฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ตั้งแต่ประสูติจนถึงปัจจุบัน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๐

๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา กิติวัฒนาอุบลโยธายศย์ (สมเด็จพระเทพรัตนราช-
สุตา ๙ สยามบรมราชกุมารี)^(๑) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๓๑๗
ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์ และเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ๙ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง
นพศก จ.ศ. ๑๓๓๙ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี (สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า
จุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี)^(๒) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีระกา นพศก
จ.ศ. ๑๓๑๙ ตรงกับวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

(๑) ดูพระประวัติโดยละเอียดในหนังสือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ๙ สยามบรมราชกุมารี ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๐

(๒) ทรงรับหมั้นเรืออากาศโท วีระยุทธ ดิษยะศริน เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ และทรงอภิเษกสมรส เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๕

พระราชโอรสธิดา

ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

(กรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๑)^(๑)

ประสูติก่อนอุปสาขากิเชก

ที่ ๑ เจ้าฟ้าหญิงพิศุกุลทอง^(๒) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนศรีสุนทร) ประสูติเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๐ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนศรีสุนทร^(๓) เมื่อปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ พระชันษา ๓๔ ปี เจ้าศิริรดา น้องพระเจ้ากาวิละเมืองเชียงใหม่ เป็นพระมารดา^(๔)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าชายลำดวน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลำดวน) ประสูติเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๒๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ พระชันษา ๒๕ ปี เจ้าจอมมารดาชะ

ที่ ๓ พระองค์เจ้าหญิงเกสร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสร) ประสูติเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๒๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาแก้ว

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายอินทปัต (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทปัต) ประสูติเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ พระชันษา ๒๔ ปี เจ้าจอมมารดาตัน

(๑) ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้ค่านำพระนามพระราชโอรสพระราชธิดาในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทว่า "สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ" หรือ "พระเจ้าหลานเธอ" ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ใช้ว่า "พระเจ้าวรวงศ์เธอ" ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนค่านำพระนามพระราชโอรสพระราชธิดาในสมเด็จพระบวรราชเจ้า รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ เป็น "พระเจ้าบวรวงศ์เธอ" ส่วนพระโอรสพระราชธิดาในกรมพระราชวังบวรรัชกาลที่ ๕ ใช้ค่านำพระนามว่า "พระบวรวงศ์เธอ" จนถึงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลิกใช้คำว่า "พระเจ้าบวรวงศ์เธอ" และพระบวรวงศ์เธอ" และใช้คำว่า "พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ" และ "พระราชวรวงศ์เธอ" แทน (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๔๔-๔๕)

(๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงสถาปนาพระธิดาองค์ใหญ่ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ที่ประสูติแต่เจ้าศิริรดา น้องพระเจ้ากาวิละเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็น "เจ้าฟ้า" เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระบวรราชเจ้า ฯ ผู้เป็นพระชนก (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๓)

(๓) ปรากฏหลักฐานในการจารึกพระนามลงในพระสุพรรณบัฏว่า "สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนศรีสุนทร" (จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๖๔)

(๔) ดูประวัติในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ หน้า ๒๓๔

ที่ ๕ พระองค์เจ้าชายก้อนแก้ว (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าก้อนแก้ว) ประสูติเมื่อ
ปีฉลู ตรีศก พ.ศ. ๒๓๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาล่า

ที่ ๖ พระองค์เจ้าชายช้าง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าช้าง) ประสูติเมื่อปีฉลู พ.ศ.
๒๓๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาปุย

ประสูติเมื่ออุปราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิงดวงจันทร์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจันทร์) ประสูติ
เมื่อวันพุธ เดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๓ สิงหาคม ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๒๖
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาฉิม

ที่ ๘ พระองค์เจ้าชายอสุณี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเสนีเทพ) ประสูติเมื่อปีเถาะ
เบญจศก จ.ศ. ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๒๖ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเสนีเทพ เมื่อวันพุธ เดือน
๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล อสุณี
เจ้าจอมมารดาข้า

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิงโกมล (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกมล) ประสูติเมื่อปีเถาะ
เบญจศก จ.ศ. ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๒๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาแก้วศาลาลอย

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงบุณนาค (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุณนาค) ประสูติเมื่อ
ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดามา

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิงดาราวดี^(๑) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดาราวดี) ประสูติ
เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘
เป็นพระชายากรมพระราชวังบวรมหาดัศดุสิตเสพ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
น้อย

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง
สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาสุวรรณา

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิงโกสุม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกสุม) ประสูติเมื่อปี
มะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาฟ่ง

---

(๑) พระองค์เจ้าหญิงดาราวดี ภายหลังมีพระนามว่า เจ้าข้างในบ้าง เสด็จข้างในบ้าง ทูลกระหม่อมข้างในบ้าง (ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘
ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๑๐๙)

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนัตร^(๑) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพูชนัตร) ประสูติเมื่อปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๒๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดานักองคี่^(๒)

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าหญิงปัทมธาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปัทมธาย) ประสูติเมื่อปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๑๔๙ พ.ศ. ๒๓๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาน้อย^(๓)

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๑๔๙ พ.ศ. ๒๓๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาฉิม

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายมั่ง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามั่ง) ประสูติเมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๕๐ พ.ศ. ๒๓๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาเกศ

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายสิงหธาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหธาย) ประสูติเมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๕๐ พ.ศ. ๒๓๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓^(๔) ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาล่า

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงกัลดี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลดี) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดามีใหญ่

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าหญิงฉิมพลี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉิมพลี) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาจิว

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าชายสังกะหัตต์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนนรานุชิต) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๙ เมษายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนรานุชิต ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมขุนฯ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล สังกะหัตต์ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาฉิม

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าหญิงแก้ว (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแก้ว) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาแจ่ม

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีกุน ดรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดานักองคี่^(๕)

(๑) พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนัตร ลางแห่งออกพระนามว่า กัมพูชนัตร (ดูพระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เล่มหัวข้อเรื่อง ๑๔๒)

(๒) เจ้าจอมมารดานักองคี่ พระธิดาสเด็จพระนารายณ์ราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา (ดูพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ หน้า ๓๔)

(๓) เจ้าจอมมารดาน้อย ธิดาเจ้าพระยานคร (พัฒน์ ณ นคร) ดูเรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์

(๔) จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน รัชกาลที่ ๕ ภาค ๑๑ หน้า ๔๗ ว่า วันพุธ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๔๒ (พ.ศ. ๒๔๒๓)

(๕) เจ้าจอมมารดานักองคี่ พระธิดาสเด็จพระนารายณ์ราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา (ดูพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ หน้า ๓๔)

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิงศรีสุตาอับสร^(๑) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีสุตาอับสร) ประสูติเมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาเพ็ง

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงลมุด (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลมุด) ประสูติเมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๘๔ ปี เจ้าจอมมารดาหม้อย

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าชายบัว (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบัว) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ ตรงกับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล ปัทมสิงห์ เจ้าจอมมารดาศรี

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าหญิงบุก (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุก) ประสูติเมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดานักองค์เภา

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าหญิงดุษฎี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดุษฎี) ประสูติเมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ บูรพาสาฒ แรม ๑๐ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๗๑ ปี เจ้าจอมมารดาเสม

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าชายลูก (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลูก) ประสูติเมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาเอม

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าชายเพชรหึง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพชรหึง)^(๒) ประสูติเมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาชู

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าหญิงวงศมาลา^(๓) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวงศมาลา) ประสูติเมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดานักองค์อี

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าหญิงนิลวัตตา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิลวัตตา) ประสูติเมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๖๙ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหม้อย

(๑) พระองค์เจ้าหญิงศรีสุตาอับสร ราชทินนามว่า พระองค์เจ้าหญิงดุสิตาอับสร (ดูหนังสือชุมนุมพระบรมราชธิบายในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๒๗)

(๒) ดูที่ ๑ หน้า ๑๓๔ คำว่า "เพชรหึง" เขียนเป็น "เพ็ชหึง" และในหนังสือลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๓๓๐ ว่า "เพชรหึง"

(๓) พระองค์เจ้าหญิงวงศมาลา ราชทินนามว่า พระองค์เจ้าหญิงวงศ์ษัตริย์ (ดูหนังสือชุมนุมพระบรมราชธิบายในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๒๐)

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าหญิงกำพ้อ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากำพ้อ) ประสูติเมื่อ
ปีชวด จ.ศ. ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาบัวภา

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าหญิงกลิ่น (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากลิ่น) ประสูติเมื่อปีชวด
จ.ศ. ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔^(๑) เจ้าจอมมารดาบุญ

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าหญิงอู่ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอู่) ประสูติเมื่อปีชวด จ.ศ.
๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาพลับจีน

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีชวด จ.ศ.
๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาล้อม

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าชายนพเก้า (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านพเก้า) ประสูติเมื่อปีเถาะ
สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาสวน

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีเถาะ
สัปตศก จ.ศ. ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาตุ้

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะโรง อัฐศก
จ.ศ. ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าชายสุด (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุด) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง
นพศก จ.ศ. ๑๑๕๙ พ.ศ. ๒๓๔๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาน้อย

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าชายณธ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าณธ) ประสูติเมื่อปีวอก
โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล นีร์สิงห์ เจ้าจอมมารดาไม้

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าชายทวย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทวย) ประสูติเมื่อปีวอก
โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตานี

ที่ ๔๓ พระองค์เจ้าชายแตน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแตน) ประสูติเมื่อปีระกา
ตรีศก จ.ศ. ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตานี

ประสูติมาแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๖ พระองค์
ประสูติในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ๓๗ พระองค์
รวม ๔๓ พระองค์

(๑) หนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๓๔๐ ว่า พระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อปีชวด จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๒ มิใช่รัชกาลที่ ๔

พระราชโอรสธิดา
ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์
(กรมพระราชวังบวร ๑ ในรัชกาลที่ ๒)
ประสูติก่อนอุปราชาภิเษก

ที่ ๑ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสำลี^(๑)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าชายประยงค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนธนิเบศร์บวร) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ ตรงกับวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๓๔ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นธนิเบศร์บวร ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นกรมขุนธนิเบศร์บวร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๐ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นสกุล *บรรยงกะเสนา* ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน่วม

ที่ ๓ พระองค์เจ้าหญิงประทุมวงศ์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประทุมวงศ์) ประสูติเมื่อปีชวด ฅศก จ.ศ. ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสำลี

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายปาน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอมรมนตรี) ประสูติเมื่อปีชวด ฅศก จ.ศ. ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอมรมนตรี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน่วม

ที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงนิตดา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิตดา) ประสูติเมื่อปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ พระชันษา ๖๑ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาสำลี

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงนิษฐา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิษฐา) ประสูติเมื่อปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๗๙ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาสำลี^(๒)

(๑) เจ้าจอมมารดาสำลี พระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงเทพมหานคร (ดูลำดับสกุลเก่าบางสกุล ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ ภาควิชาที่ ๔ หน้า ๖ ว่า พระองค์เจ้าหญิงสำลีวรรณ)

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๘ หน้า ๕๖๕ และประชุมพงศาวดาร ภาควิชาที่ ๑๓ ว่า ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาน่วม แต่ในหนังสือลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาควิชาที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๖ ว่า พระองค์เจ้านิษฐา เป็นพระธิดาของพระองค์เจ้าหญิงสำลีวรรณ

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารदानว

ที่ ๘ พระองค์เจ้าชายพงศ์อิศเรศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิ์เดช) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ ปีมอก โทศก จ.ศ. ๑๑๖๒ ตรงกับวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๔๓ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิ์เดช^(๑) เมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมจ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ อุตตราศก ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมจ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๗๕ ปี เป็นต้นสกุล อิศรเสนา ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาลาลี

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิงสุวธอน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุวธอน) ประสูติเมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเกอนทอง

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าชายไม้เทศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไม้เทศ) ประสูติเมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาเหมใหญ่

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าชายภุมอิน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภุมริน) ประสูติเมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล ภุมรินทร์ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าหญิงอำพัน^(๒) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอำพัน) ประสูติเมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๔ พระชันษา ๗๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาปิ่น

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าชายภุมเฮศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนอมเรศรัศมี) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๑๖๕ ตรงกับวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๖ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนอมเรศรัศมี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

(๑) เดิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๘๘ ว่า "กรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิ์เดช"

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ หน้า ๕๖๖ ว่า "พระองค์เจ้าหญิงอำพัน"

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิงนฤมล (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านฤมล) ประสูติเมื่อปีชวด
ฉศก จ.ศ. ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒^(๑) ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาสำลี

ประสูติเมื่อเป็นพระบ้นขุนน้อย

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าหญิงงาม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้างาม) ประสูติเมื่อปีชวด
อัฐศก จ.ศ. ๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๔๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาก้อนทอง

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าชายเสื่อ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสื่อ) ประสูติเมื่อปีชวด
อัฐศก จ.ศ. ๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๔๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล พยัคฆเสนา ที่ ๔ ในเจ้าจอม
มารดาน่วม

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชายโย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโย) ประสูติเมื่อปีเถาะ นพศก
จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล รั้งสิเสนา ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาศิลา

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายกระต่าย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากระต่าย) ประสูติเมื่อ
ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาน่วม

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าชายทับทิม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทับทิม) ประสูติเมื่อปี
มะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าหญิงมณฑา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา) ประสูติเมื่อปี
มะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาน่วม

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าชายฤกษ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ ตรงกับวันที่ ๑๔ กันยายน
พ.ศ. ๒๓๕๒ ทรงผนวชเป็นสามเณร มาแต่ในรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นพระราชอาคันตุกะ สถิต ณ
วัดบวรนิเวศ ครั้นรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรรั้งษีสूरียพันธ์ุ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุติ
ปฏิบัติสุทธิตถะเนายก พุทธศาสนดิลกปวริยบรรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปริชา ปัญญาอัคระ-
มหาสมณดุมบรมบพิตร ครั้นรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนพระยศเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยา-
ลงกรณ์ บวรรั้งษีสूरียพันธ์ุ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุติ ปฏิบัติสุทธิตถะเนายก พุทธศาสนดิลกปวริย
บรรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปริชา ปัญญาอัคระอนาคารีรัตโนดม พุทธวราคมโหรงลาภุส-
โลภาส ปรมินทรมหาราชหิโตปฐยาจารย์ มโหฬารเมตยาภิธยาครัย พุทธาทิศรีรัตนดรัยคุณารักษ์
อุกฤษฐศักดิ์สกลสังฆปาโมกษ ปธานาธิบดีนทร์ มหาสมณะคณินทรวโรดม บรมบพิตร เมื่อปีระกา

(๑) ราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ และ พ.ศ. ๒๔๖๕ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ และพระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๘ ว่า สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ ต่อมาได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็น สมเด็จพระมหาพรยาปวเรศ-
วริยาลงกรณ์ บวรรังษีสूरियพันธ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุติ ปฏิบัติสุทธิคณเณยฆ ธรรมนิตินาถกปวริย
บรรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปรีชา ปัญญาอัคกรมมหาสมณุตม บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถ
มหาเสนาณรงค์อนุราชวรังกูร ปริมิณฑบดินทร์สุรย์หิโตปธยาจารย์ มโหฬารเมตยาภิธยาศรัย ไตร
ปิฎกโหรงลาโกศล เบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาสมณุตมาภิเษกาทิษิต ประมุขฤษฐสมณ-
ศักดิ์ธำรง มหาสงฆปริณายก พุทธศาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ ไวยติญาณมหา
กระวี พุทธาทิศรีรัตนตรัยคุณารักษ์ เอกอัคกรมหอนาคาจารย์รัตน์ สยามาธิโลกยปฏิพัทธ์ พุทธบริ-
สังฆเนตร สมณคณินทราริเบศร์ สกลพุทธจักโรปการกิจ สฤษฏิศุภการ มหาปาโมกษประธานวโรดม
บรมนาถบพิตร เมื่อปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระมหา
สังฆปริณายกทั่วทั้งพระราชอาณาเขต สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ตรงกับวันพุธ
เดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ^(๑) ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๘๔ ปี ทรงสถาปนา
เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ ที่ ๑ ในเจ้า
จอมมารดาน้อยเล็ก

ประสูติเมื่ออุปราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชายแฝด (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฝด) ประสูติเมื่อปีมะเมีย
โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าหญิงแฝด (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฝด) ประสูติเมื่อปีมะเมีย
โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาทรัพย์

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีมะเมีย โทศก
จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาศิลา

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงพทุเมศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพทุเมศ) ประสูติเมื่อ
ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ
ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ ตรงกับวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๗๘ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอม
มารดาเอี่ยม

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าหญิงเกสร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสร) ประสูติเมื่อปีมะเมีย
โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาปิ่น

(๑) เทียบปฏิทินกรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๑๑ ตรงกับวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๗ ค่ำ มิใช่ ๘ ค่ำ

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าชายชุมแสง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมแสง) ประสูติเมื่อ
ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล สหาวุช เจ้าจอม
มารดาเล็ก

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าชายสาทิพากร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสาทิพากร)
ประสูติเมื่อปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
น้อยเล็ก

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีมะแม ตรีศก
จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาม่วง

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าหญิงนุ่ม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านุ่ม) ประสูติเมื่อปีมะแม
ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำ^(๑)
ปีชาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ พระชันษา ๖๘ ปี เจ้าจอม
มารดานิม

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีวอก จัตวาศก
จ.ศ. ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดานก ภายหลังเป็นท้าวสมศักดิ์

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าชายยุคนธร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคนธร) ประสูติเมื่อ
วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๗๔ ตรงกับวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ.
๒๓๕๕ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๓ ค่ำ
ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๒๙ ตรงกับวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ว่ากรมช่างทหารในฉนวน สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ อุตตราสาฒ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรง
กับวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๖๙ ปี เป็นต้นสกุล ยุคนธร ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดา
น้อยเล็ก

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าชายสีสังข์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสีสังข์) ประสูติเมื่อปีระกา
เบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุล สีสังข์ ที่ ๒ ในเจ้าจอม
มารดาเอี่ยม

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าหญิงดวงจันทร์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจันทร์) ประสูติ
เมื่อปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เจ้าจอมมารดาศรี^(๒)

(๑) หนังสือพระบรรราชประวัติ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๕ หน้า ๓๕ ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๑๗๔ และราช
สกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ หน้า ๑๑๔ ว่า "แรม ๑๒ ค่ำ" (เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๔๗ ตรงกับแรม
๑๒ ค่ำ)

(๒) เจ้าจอมมารดาศรี ธิดาเจ้าเวียงจันทร์ (ดูสมุดประวัติราชสกุลวงศ์ ๔ หน้า ๕๕)

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าชายธัชนิกร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนิกร) ประสูติเมื่อปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุล รัชนิกร เจ้าจอมมารดาพลับ (จินตรา)

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า) ประสูติเมื่อปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาม่วง

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าชายทัตทอง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทัตทรง) ประสูติเมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๔๖ พ.ศ. ๒๔๒๗^(๑) เจ้าจอมมารดาแจ่ม

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าชายทองทอง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ)^(๒) ประสูติเมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสิทธิสุขุมการ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ทรงบังคับการ^(๓) โรงทอง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๖๑ ปี เป็นต้นสกุล รองทรง เจ้าจอมมารดาแก้ว (อิเหนา)

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าชายสุดวอน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุดวอน) ประสูติเมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดามี (บุษบา)

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าหญิงสุด (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุด) เรียกกันว่า พระองค์สุดศาลา ประสูติเมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาม่วง

ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนานุรักษ์ ๑๔ พระองค์

ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นพระบัณฑูรน้อย ๗ พระองค์

ประสูติเมื่อดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ๑๙ พระองค์

รวม ๔๐ พระองค์

(๑) ดูจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน รัชกาลที่ ๕ ภาค ๑๙ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๓ หน้า ๙๙ มีข้อความว่า "วัน ๒ ๕ ค่ำ ปีระกา ยังเป็น ฉศก จุลศักราช ๑๒๔๖" เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๐๔ แล้ว ตรงกับวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๗

(๒) ฐิติ ๑ หน้า ๑๓๔ (พระองค์เจ้าหลานเธอ ในกรมพระราชวังบวร ๕ รัชกาลที่ ๒)

(๓) แก่ตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๘ หน้า ๕๗๓

พระราชโอรสธิดา

ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

(กรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๓)

ประสูติก่อนอุปราชาภิเษก

ที่ ๑ พระองค์เจ้าหญิงอรุณ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณ) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ ปีมฤกษ สัปตศก จ.ศ. ๑๑๖๗ ตรงกับวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๘^(๑) พระชันษา ๘๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาน้อย^(๒)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงส้าอาง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าส้าอาง) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๕ ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ ตรงกับวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๒ พระชันษา ๖๓ ปี เจ้าจอมมารดาคุ้มใหญ่

ที่ ๓ พระองค์เจ้าชายสว่าง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสว่าง) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑ ค่ำ^(๓) ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๔๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาจิว

ที่ ๔ พระองค์เจ้าหญิงอัมพร^(๔) (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพร) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๑๗๗ ตรงกับวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ พระชันษา ๓ ปี เจ้าจอมมารดาแสง

(๑) ดูจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน้า ๕๔ แต่ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๕๖ ว่า สิ้นพระชนม์ "ณ วันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘" (เทียบปฏิทินแล้วตรงกับวันที่ ๑๕ มิถุนายน)

(๒) เจ้าจอมมารดาน้อย ธิดาพระยาพินาศอัครี (ดูพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ รวมครั้งที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ หน้า ๑๓ และ ๓๗)

(๓) ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๑๕๖ ว่า ขึ้น ๒ ค่ำ (เทียบปฏิทินแล้ว ตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ มีไข ๒ ค่ำ)

(๔) พระบวรราชประวัติ และพระบวรราชนิพนธ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๓๖ ว่า "อัมพร"

ที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงสังวาล (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสังวาล) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๑๗๘ ตรงกับวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ^(๑) ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๖๕ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเฟื่อง

ที่ ๖ พระองค์เจ้าชายกำภู (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากำภู) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ ตรงกับวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๖๐ ปี เป็นต้นสกุล *กำภู* เจ้าจอมมารดาคำ

ที่ ๗ พระองค์เจ้าชายกัมพล (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัมพล) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ พระชันษา ๗ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตานี

ที่ ๘ พระองค์เจ้าชายอุทัย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุทัย) ประสูติเมื่อวันอังคาร^(๒) เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ ตรงกับวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ ตรงกับวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๒ พระชันษา ๓๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาจิว

ที่ ๙ พระองค์เจ้าชายเกสร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอานุกาฬพิศาลศักดิ์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๑๗๙ ตรงกับวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๐ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอานุกาฬพิศาลศักดิ์ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๑๒๗ ตรงกับวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๖ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุล *เกสร* เจ้าจอมมารดาคุ้มเล็ก

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าชายเนตร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนตร) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ ตรงกับวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ พ.ศ. ๒๓๗๗ พระชันษา ๑๗ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเฟื่อง

(๑) เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๕๕ แล้ว ไม่ตรงกัน คือ ถ้าเป็นวันจันทร์ เดือน ๖ จะตรงกับขึ้น ๑๑ ค่ำ มิใช่ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพราะขึ้น ๑๐ ค่ำ เป็นวันอาทิตย์ (อาจจะเป็นเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ก็ได้ เพราะตรงกับวันจันทร์พอดี)

(๒) เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๓๖ แล้วตรงกับวันพุธ

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าชายขจร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจร) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ ตรงกับวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๗ พระชันษา ๑๕ ปี เจ้าจอมมารดานิม

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชายอิศราพงศ์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอิศราพงศ์) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ ตรงกับวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๓ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ เศวตวงศวิสุทธิ์ สุรสีหุตมศักดิ์ อภิลักษณ์เปวโรภยชาติ บริรักษ์นาถนราธิบดี เมื่อวันพฤหัสบดี^(๑) เดือน ๑๒ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๔๓ ปี เป็นต้นสกุล *อิศรศักดิ์* พระองค์เจ้าดาราวดี ในกรมพระราชวังบวร ๔ รัชกาลที่ ๑ เป็นพระมารดา

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิงอัมพา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพา) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ ตรงกับวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ พระชันษา ๓ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาฉิม (สิงหน)

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าชายนุช (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านุช) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ ตรงกับวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีกอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๕๔ ปี เป็นต้นสกุล *อนุชะศักดิ์* ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเฟื้อง

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายแฉ่ง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฉ่ง) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ ตรงกับวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๘๗ พระชันษา ๒๓ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาจิว

ประสูติเมื่ออุปสาขากิเชกแล้ว

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปิวอก ฉศก จ.ศ. ๑๑๘๖ ตรงกับวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๑๘๙ พ.ศ. ๒๓๗๐ พระชันษา ๔ ปี เจ้าจอมมารดาจุกจันทร์

(๑) สอบปฏิบัติกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๗๐ แล้ว ตรงกับวันอาทิตย์ มิใช่วันพฤหัสบดี

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘
อุตราสาฒ ขึ้นค่ำ ๑ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ สิ้นพระชนม์
ในวันประสูติ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาณิม (สิงหน)

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายเชิงคนอง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเชิงคนอง) เรียกกันว่า
พระองค์ชายปือก ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๑๙๑ ตรงกับวันที่ ๖
เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก
จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษา ๕๔ ปี เป็นต้นสกุล นันทศักดิ์
เจ้าจอมมารดาเอม

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าหญิงบรตเทิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรตเทิง)^(๑) เรียก
กันว่า พระองค์กำพรว้า ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๑๙๑ ตรงกับวันที่
๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๒ ได้เป็นพระชายาสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาบวรราชปักษ์ สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมอก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๒๔
เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๗ พระชันษา ๕๖ ปี เจ้าจอมมารดาภู่

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชายอินทวงศ์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทวงศ์) ประสูติเมื่อ
วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๑๙๑ ตรงกับวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๒
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ^(๒) ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ พ.ศ.
๒๓๙๘ พระชันษา ๒๗ ปี เจ้าจอมมารดาพัน

ประสูติก่อนอุปราชภิเษก ๑๕ พระองค์
ประสูติเมื่ออุปราชภิเษกแล้ว ๕ พระองค์
รวม ๒๐ พระองค์

(๑) ลูที่ ๒ หน้า ๑๑๒ (พระองค์เจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๒)

(๒) สอบปฏิทินกรมวิชาการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๗๔ แล้ว วันศุกร์ เดือน ๗ ตรงกับ แรม ๘ ค่ำ มีไข ๘ ค่ำ

พระราชโอสถธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ ๔)
ประสูติก่อนบวรราชาภิเษก

ที่ ๑ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๑๙๗ พ.ศ. ๒๓๗๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเอม^(๑) ทรงสถาปนาเป็น เจ้าคุณจอมมารดาในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๑๙๙ ตรงกับวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๐ สิ้นพระชนม์ใน รัชกาลที่ ๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดามาลัย^(๒)

ที่ ๓ พระองค์เจ้าชายยอดยิ่งยศ^(๓) บวรราไชรสรัตนราชกุมาร^(๔) (กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ ปีกอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ^(๕) เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานอุปราชาภิเษกเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทิวศกตในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ ตรงกับวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ พระชันษา ๔๘ ปี ที่ ๒ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม

---

(๑) เจ้าจอมมารดาเอม เป็นธิดาเจ้าสัวบุญมี (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๑๔๕)

(๒) เจ้าจอมมารดามาลัย ธิดาคุณหญิงสุด (ดูลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๔ หน้า ๑๙)

(๓) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือพระบรมราชประวัติ และพระบรมราชนิพนธ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๗๔ ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้พระราชทานพระนามกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญว่า "พระองค์เจ้ายอดยิ่งประยุรยศ บวรราไชรสรัตนราชกุมาร"

(๔) เมื่อยังเป็นหม่อมเจ้าในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามว่า ยอดยิ่งยศ ตามนามประธานาธิบดีอเมริกันคนแรก คนทั้งหลายเรียกพระนามว่า ยอด ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานพระนามใหม่อย่างในบัญชีนี้

(๕) ดูตัวสะกด หน้า ๑๐๔ เขียนว่า วิชัยชาญ แต่ในจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๙๔ ว่า "วิไชยชาญ"

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทุลาบ

ที่ ๕ พระองค์เจ้าหญิงดวงประภา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงประภา) เรียกกันว่า พระองค์ด้อย ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ พระชันษา ๕๘ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดามาลัย

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๑ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาตาด

ที่ ๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๐๑ พ.ศ. ๒๓๘๒ เจ้าจอมมารดาไย

ที่ ๘ พระองค์เจ้าหญิงบุบผา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุบผา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๐๑ พ.ศ. ๒๓๘๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเกลีบ

ที่ ๙ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๐๑ พ.ศ. ๒๓๘๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาบวง

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าชายสุธาสล (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุธาสล) เรียกกันว่า พระองค์วัน ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๐๒ ตรงกับวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชันษา ๕๔ ปี เป็นต้นสกุล สุธาสล ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทุลาบ

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิงสุธาสวรรค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุธาสวรรค์) เรียกกันว่า พระองค์ปุก ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๐๒ ตรงกับวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชันษา ๗๓ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดามาลัย

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าชายวรธัตน์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์) เรียกกันว่า พระองค์โตใหญ่ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๐๓ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นสกุล วรธัตน์ เจ้าจอมมารดาเกศ

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔ เจ้าจอมมารดาบัว

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าหญิงตลับ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าตลับ) ประสูติเมื่อปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตลับ

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายปรีดา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๘๕ ที่ ๓ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง ฤศก จ.ศ. ๑๒๐๖ ตรงกับวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๖ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาบาง

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะโรง ฤศก จ.ศ. ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๘๗ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเพื่อน

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าชายภาณุมาศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุมาศ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ พระชันษา ๔๔ ปี เป็นต้นสกุล *ภาณุมาศ* ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม^(๑)

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าชายหัตถินทร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๘ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๒ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๘ พ.ศ. ๒๔๒๘ พระชันษา ๔๒ ปี เป็นต้นสกุล *หัตถินทร* ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาหนู

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชายเนาวรัตน์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระชันษา ๔๖ ปี เป็นต้นสกุล *เนาวรัตน์* ที่ ๔ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม

(๑) เจ้าจอมมารดาเอี่ยม ธิดาหลวงมหาวิสูตรโกษา (เกษม) คู่ลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ ๔ หน้า ๓๖

ที่ ๒๑ พระองค์เจ้าชายเบญจางค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเบญจางค์) ประสูติ
เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๘
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๒๕
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๓๒ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเพ็ญ

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะแม นพศก
จ.ศ. ๑๒๐๙ พ.ศ. ๒๓๙๐ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาดี

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าชายยุคนธร (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคนธร) ประสูติเมื่อวัน
จันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ ตรงกับวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๑ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ ตรงกับ
วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๖^(๑) พระชันษา ๓๕ ปี เป็นต้นสกุล *ยุคนธรานนท์* เจ้าจอมมารดาแย้ม

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปวอก
สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๙๑ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาถลิ

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงธำษี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธำษี) ประสูติเมื่อวันเสาร์
เดือน ๑๒ แรม ๑ ค่ำ ปวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๑ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระชันษา ๕๒ ปี
เจ้าจอมมารดาแย้ม

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก
จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก
จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาดี

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีระกา เอกศก
จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ เจ้าจอมมารดาหทัย

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าชายกระจำจ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากระจำจ) ประสูติเมื่อ
วันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ ตรงกับวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๒ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๕
เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๙ พระชันษา ๒๘ ปี ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเพ็ญ

(๑) ดูจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน รัชกาลที่ ๕ ภาค ๑๔ หน้า ๙๖

ที่ ๓๐ พระองค์เจ้าหญิงวงจันทร์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวงจันทร์) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ บูรพาสาว ขึ้น ๙ ค่ำ ปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ ตรงกับวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ พ.ศ. ๒๔๕๙ พระชันษา ๖๗ ปี ที่ ๕ ในเจ้าจอมจอมมารดาเอม

ที่ ๓๑ พระองค์เจ้าชายวชิรินทร์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวชิรินทร์) ประสูติเมื่อปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๓๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาตาด

ที่ ๓๒ พระองค์เจ้าหญิงจำเริญ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจำเริญ) เรียกกันว่าพระองค์เปีย ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๘ อุตตราสาวม แรม ๑๓ ค่ำ ปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ ตรงกับวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๕๘ ปี ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๓๓ พระองค์เจ้าหญิงถนอม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าถนอม) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘ อุตตราสาวม แรม ๑๔ ค่ำ ปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ ตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ พระชันษา ๓๕ ปี เจ้าจอมมารดาพัน^(๑)

ประสูติเมื่อบรรดาภิเษกแล้ว

ที่ ๓๔ พระองค์เจ้าชายโตสินี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโตสินี) เรียกกันว่าพระองค์โตเล็ก ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีกุน ตรีกา จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๓๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชันษา ๖๕ ปี เป็นต้นสกุล ไชยะณีย์ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๓๕ พระองค์เจ้าชายเฉลิมลักษณะวงศ์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นวรวัฒน์สุภากร) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๓๖ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวรวัฒน์สุภากร เมื่อวันจันทร์ที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๖๑ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาขลิบ

(๑) เจ้าจอมมารดาพัน ธิดาเจ้าแก้ว โอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และท้าวศรีสัตยานุรักษ์ (น้อย) ตูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๕๔ และตระกูลบุญ-หลง หน้า ๕

ที่ ๓๖ พระองค์เจ้าชายนันทวัน (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทวัน) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ พระชันษา ๓๙ ปี เป็นต้นสกุล นันทวัน ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหนู

ที่ ๓๗ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖ เจ้าจอมมารดาจัน

ที่ ๓๘ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖ ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๓๙ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๑๖ พ.ศ. ๒๓๙๗ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาพลับ

ที่ ๔๐ พระองค์เจ้าชายวัฒนา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๗ เจ้าจอมมารดาลำภู

ที่ ๔๑ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๑๖ พ.ศ. ๒๓๙๗ ที่ ๗ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๔๒ พระองค์เจ้าหญิงภักวดี (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภักวดี) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๓ กันยายน ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๓๐๒ พ.ศ. ๒๔๘๓ เจ้าจอมมารดาพลอย

ที่ ๔๓ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาช้อย^(๑)

ที่ ๔๔ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ ที่ ๘ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๔๕ พระองค์เจ้าหญิงวรวรรค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรค์) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๑๐

(๑) เจ้าจอมมารดาช้อย วิชาพระยานครราชสีมา (เมฆ ณ ราชสีมา) ดูกดหมายเหตุนครราชสีมา หน้า ๗๕

กุมภาพันธ์^(๑) พ.ศ. ๒๔๒๗ พระชันษา ๒๙ ปี เจ้าจอมมารดาสำน^(๒)

ที่ ๔๖ พระองค์เจ้าหญิงวิไลยทรงกัลยา (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิไลยทรงกัลยา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๗ ค่ำ ปีมะโรง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๑๗ ตรงกับวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๒๔๖ พ.ศ. ๒๔๒๗ พระชันษา ๓๐ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาขลิบ

ที่ ๔๗ พระองค์เจ้าหญิงเจ็ดโฉม (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจ็ดโฉม) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๗ พ.ศ. ๒๔๘๘ พระชันษา ๙๐ ปี เจ้าจอมมารดาสีดา

ที่ ๔๘ พระองค์เจ้าหญิงประโลมโลก (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประโลมโลก) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๔ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ พระชันษา ๔๕ ปี เจ้าจอมมารดาแก้ว

ที่ ๔๙ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาขลิบ

ที่ ๕๐ พระองค์เจ้าชายพรหมเมศ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรหมเมศ) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ พระชันษา ๓๖ ปี เป็นต้นสกุล พรหมเมศ เจ้าจอมมารดาพรหมา

ที่ ๕๑ พระองค์เจ้าหญิงไศกสว่าง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไศกสว่าง) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๓๙ เจ้าจอมมารดาหงส์

ที่ ๕๒ พระองค์เจ้าหญิงพิมพ์สรสร้อย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิมพ์สรสร้อย) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชันษา ๗๐ ปี ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาวันดี

(๑) แต่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๑๗๑ ว่า สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๗ เมื่อเทียบปฏิทินแล้ว จะเป็นวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ซึ่งไม่ตรงกัน

(๒) เจ้าจอมมารดาสำน ธิดาพระยามณฑิบาล (บัว) คู่ประจวบปากฎของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ รวมครั้งที่ ๑

ที่ ๕๓ พระองค์เจ้าชายจรรุญโอรณเธิ์องค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ตรงกับวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๕ ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ เมื่อวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษา ๕๒ ปี เป็นต้นสกุล จรรุญโอรณ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาช้อย

ที่ ๕๔ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๐ ที่ ๙ ในเจ้าจอมมารดาเกล็ด

ที่ ๕๕ พระองค์เจ้าชายสนั่น (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนั่น) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุล สายสนั่น เจ้าจอมมารดาอ่อน

ที่ ๕๖ พระองค์เจ้าชาย (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาช้อย

ที่ ๕๗ พระองค์เจ้าหญิง (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๒๐ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ สิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๒๐ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ ทรงพระชนม์ ๖ วัน เจ้าจอมมารดาสายบัว

ที่ ๕๘ พระองค์เจ้าหญิงสวางองค์ (พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวางองค์) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๒๒ ตรงกับวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระชันษา ๖๓ ปี ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาวันดี

ประสูติก่อนบวรราชาภิเษก ๓๓ พระองค์
ประสูติเมื่อบวรราชาภิเษกแล้ว ๒๕ พระองค์
รวม ๕๘ พระองค์

พระโอรสธิดา

ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ^(๑)

(รัชกาลที่ ๕)

ประสูติก่อนอุปราชาภิเษก

ที่ ๑-๒ พระองค์เจ้าชายแฝด (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแฝด) ประสูติเมื่อปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน จอมมารดา หม่อมหลวงปริก เจษฎางกูร

ที่ ๓ พระองค์เจ้าหญิงปฐมพิสมัย (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฐมพิสมัย) ประสูติเมื่อ วันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะจิดวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๑ พระชันษา ๑๗ ปี จอมมารดากรุด

ประสูติเมื่ออุปราชาภิเษกแล้ว

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายวิไลวรวิลาศ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิไลวรวิลาศ) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ ตรงกับวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นต้นสกุล วิไลวงศ์ จอมมารดาเข็ม

ที่ ๕ พระองค์เจ้าชายกาญจโนภาสธศมี (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชาญไชยบวรยศ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นชาญไชยบวรยศ เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๙ สิงหาคม ปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๖๓ พระชันษา ๕๑ ปี เป็นต้นสกุล กาญจนวิชัย จอมมารดาปริกเล็ก^(๒)

ที่ ๖ พระองค์เจ้าชาย (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อเดือน ๘ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ พ.ศ. ๒๔๑๓ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน ที่ ๑ ในจอมมารดาเวก

ที่ ๗ พระองค์เจ้าชาย (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อเดือน ๑๑ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ พ.ศ. ๒๔๑๓ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน จอมมารดาละม้าย

(๑) ดูตัวสะกดหน้า ๙๖ เขียนว่า วิไชยชาญ

(๒) จอมมารดาปริกเล็ก ธิดาคุณหญิงเวก และนายท้บวงศ์ ณ นคร (ดูลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ ๔ หน้า ๑๓)

ที่ ๘ พระองค์เจ้าหญิงภัทราวดีศรีธัชยธิดา (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภัทราวดีศรีราชธิดา) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ปีมะแม ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระชันษา ๒๙ ปี ที่ ๑ ในจอมมารดาเลี่ยมเล็ก^(๑)

ที่ ๙ พระองค์เจ้าชายกัลยาณประวัตติ (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแม ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๔ ในรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เมื่อวันอังคารที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ พระชันษา ๕๖ ปี เป็นต้นสกุล กัลยาณะวงศ์ จอมมารดาเลี่ยมใหญ่

ที่ ๑๐ พระองค์เจ้าหญิงธิดาจำรัสแสงศรี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธิดาจำรัสแสงศรี) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะแม ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระชันษา ๒๗ ปี จอมมารดาเขียวใหญ่

ที่ ๑๑ พระองค์เจ้าหญิงฉายธัมมิ์ธัญพรรณ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายธัมมิ์-หิรัญพรรณ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนยี่ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะแม ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๔ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๙๐ พ.ศ. ๒๔๗๑ พระชันษา ๕๗ ปี จอมมารดาบู๊^(๒)

ที่ ๑๒ พระองค์เจ้าหญิง (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง) ประสูติเมื่อเดือน ๙ ปิวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน ที่ ๒ ในจอมมารดาเวก

ที่ ๑๓ พระองค์เจ้าหญิงกัลยาณกันจนนารถ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณกันจนนารถ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปิวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ พ.ศ. ๒๔๑๘ พระชันษา ๔ ปี ที่ ๑ ในจอมมารดาจัน

ที่ ๑๔ พระองค์เจ้าชายสุทัศน์นิภาธร (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์นิภาธร) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ปิวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๕

(๑) จอมมารดาเลี่ยมเล็ก ธิดานายสุดจินดา (พลอย ชูโต) และคุณละโว้ (ดูประชุมปาฐกถาของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ รวมครั้งที่ ๑)

(๒) จอมมารดาบู๊ สืบมาได้ความว่า เป็นธิดาพระยาพระรวม (แสง) และท่านปุกมารดา

สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๘๐ พ.ศ. ๒๔๖๑ พระชันษา ๔๗ ปี เป็นต้นสกุล *สุทัศน์ย์* จอมมารดา หม่อมหลวงนวม ปาลกะวงศ์^(๑)

ที่ ๑๕ พระองค์เจ้าชายวรุณาภรณ์ราชกุมาร (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรุณาภรณ์ราชกุมาร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๐๔ พ.ศ. ๒๔๘๕ พระชันษา ๖๙ ปี เป็นต้นสกุล *วรุณ* จอมมารดาป้อม^(๒)

ที่ ๑๖ พระองค์เจ้าชายโสภาสไพศาลธรมี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสภาสไพศาลธรมี) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระชันษา ๒๕ ปี จอมมารดา หม่อมราชวงศ์กลีบ

ที่ ๑๗ พระองค์เจ้าชาย (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชาย) ประสูติเมื่อปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกัน จอมมารดาอิน

ที่ ๑๘ พระองค์เจ้าหญิงอัครศรีธากานดา (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัครศรีธากานดา) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีระกา เบญจศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๗๙ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระชันษา ๔๔ ปี จอมมารดาต่วน

ที่ ๑๙ พระองค์เจ้าชายสุจาวธณวี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุจาวธณวี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๘ อุตตราศก ขึ้น ๙ ค่ำ ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๖๑ ปี เป็นต้นสกุล *รุจจวิชัย* จอมมารดาสมบุญ

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าหญิงเทวีวิไลยวธณ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเทวีวิไลยวธณ) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๐๔ พ.ศ. ๒๔๘๕ พระชันษา ๖๗ ปี จอมมารดาสุนใหญ่

(๑) หม่อมหลวงนวม ปาลกะวงศ์ เป็นธิดาหม่อมราชวงศ์เนตร ปาลกะวงศ์ (สุนิราศพระบาท ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒)

(๒) จอมมารดาป้อม ธิดาพระยาพระราม (แสง) และท่านบุษมาเรดา (สุนิสาภรณ์กรรมาภิกษณา ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๔)

ที่ ๒๐ พระองค์เจ้าชายวิบูลยพอรณังษี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิบูลยพอรณังษี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๕๑ พระชันษา ๓๓ ปี เป็นต้นสกุล วิบูลยพอรณังษี จอมมารดาเขียวเล็ก^(๑)

ที่ ๒๒ พระองค์เจ้าชายอัษฎนิแฉ่มจธิต (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๙ ในรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เมื่อวันอังคารที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นอธิบดีบัญชากลาง เป็นสภานายกสภาเผยแผ่พาณิชย์ เป็นรองเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ เป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภา และเป็นกรรมการกรมร่างกฎหมาย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๓๐๗ พ.ศ. ๒๔๘๘ พระชันษา ๖๘ ปี เป็นต้นสกุล รัชนี ที่ ๒ ในจอมมารดาเขียวเล็ก

ที่ ๒๓ พระองค์เจ้าชายไชยธัตถนโวภาส (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยธัตถนโวภาส) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระชันษา ๒๒ ปี จอมมารดาปริกใหญ่^(๒)

ที่ ๒๔ พระองค์เจ้าหญิงวิมลมาศมาลี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลมาศมาลี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระชันษา ๔๖ ปี ที่ ๒ ในจอมมารดาจัน

ที่ ๒๕ พระองค์เจ้าหญิงสุนทรินาฏ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุนทรินาฏ) ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๓ จอมมารดาสุนเล็ก

ที่ ๒๖ พระองค์เจ้าหญิงประสาธสมร (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสาธสมร) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชันษา ๓๐ ปี จอมมารดาอี่ยม

(๑) จอมมารดาเขียวเล็ก ธิดาพระยาจ่านทรไกร (รุ่ง)

(๒) จอมมารดาปริกใหญ่ สืบมาได้ความว่า เป็นธิดาพระยาพระราม (แสง) และท่านบุษยามารดา

ที่ ๒๗ พระองค์เจ้าชายบวรวิสุทธิ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรวิสุทธิ) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๙ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชันษา ๒๘ ปี เป็นต้นสกุล วิสุทธิ จอมมารดาเสียด

ที่ ๒๘ พระองค์เจ้าหญิงกมุทมาลี (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากมุทมาลี) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ปีกุน ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชันษา ๒๘ ปี จอมมารดาหม่อมราชวงศ์เชื้อ อิศรางกูร

ที่ ๒๙ พระองค์เจ้าหญิงศรีสุดสวาทิ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีสุดสวาทิ) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ พระชันษา ๖๒ ปี จอมมารดาแห

ประสูติก่อนอุปราชาภิเษก ๓ พระองค์
ประสูติเมื่ออุปราชาภิเษกแล้ว ๒๖ พระองค์
รวม ๒๙ พระองค์

พระองค์เจ้าโอรสธิดาในกรมพระราชวังหลัง^(๑)

ที่ ๑ พระองค์เจ้าชายปาน (พระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนราเทเวศร์) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย แรม ๑ ค่ำ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๓ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนราเทเวศร์ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ พระชันษา ๕๖ ปี เป็นต้นสกุล *ปาลกะวงศ์*^(๒)

ที่ ๒ พระองค์เจ้าหญิงกระจับ (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากระจับ) ประสูติเมื่อ (ราว) ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๑๕

ที่ ๓ พระองค์เจ้าชายบัว (พระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนเรศร์โยธี) ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๘ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนเรศร์โยธี เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๑๙๓ ตรงกับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๔ พระชันษา ๕๗ ปี ไม่มีโอรสธิดา

ที่ ๔ พระองค์เจ้าชายแดง^(๓) (พระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหลวงเสนีบริรักษ์) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ อุดรสาธม แรมค่ำ ๑ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๐ ในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ ถึงรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมหลวง ฯ เมื่อปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๙๔ พ.ศ. ๒๓๗๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ บูรพาสาธม ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๗ พระชันษา ๕๘ ปี เป็นต้นสกุล *เสนีวงศ์*

(๑) ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้ค่านำพระนาม พระโอรส พระธิดา ในกรมพระราชวังหลังหรือกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขว่า "สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ" หรือ "พระเจ้าหลานเธอ" ตามพระเกียรติยศ เช่นเดียวกับพระราชโอรสพระราชธิดา ในสมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบัญญัติให้ใช้คำว่า "พระสัมพันธวงศ์เธอ" เป็นค่านำพระนาม (ดูหนังสือศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๕๐)

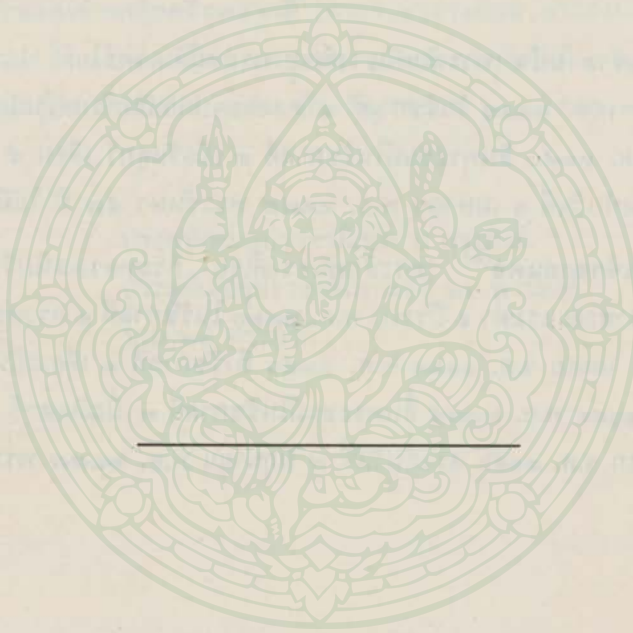
(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ หน้า ๒๔ ว่า "กรมหมื่นนราเทเวศร์ ในกรมพระราชวังหลัง ประชวรพระโรค มาถึงวันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๑๐ ค่ำ สิ้นพระชนม์ พระชนม์ได้ ๕๕ พรรษา มีหม่อมเจ้าชาย ๕๙ หม่อมเจ้าหญิง ๔๑ รวม ๑๐๐ พระองค์"

(๓) พระองค์เจ้าชายแดง ว่างที่ออกพระนามว่า พระองค์เจ้าชายฉิม (ดูหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบายในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๑๑)

ที่ ๕ พระองค์เจ้าชายปฐมวงศ์^(๑) (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฐมวงศ์) (ว่าเป็นพระองค์เจ้าองค์แรกที่ประสูติตั้งแต่ประดิษฐานพระบรมราชวงศ์จักรี จึงได้พระนามว่าพระองค์เจ้าปฐมวงศ์) ประสูติเมื่อปีขาล จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๔๔ พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงผนวชอยู่วัดระฆัง จนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

ที่ ๖ พระองค์เจ้าหญิงจงกล (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจงกล)

พระองค์เจ้าวังหลัง มีแต่ ๖ พระองค์นี้ เพราะเป็นพระโอรสธิดามีด้วยพระชายาเดิม ทรงนามว่าทองอยู่ ซึ่งคนทั้งหลายเรียกว่า “เจ้าข้างใน” พระโอรสธิดากรมพระราชวังหลัง มีด้วยหม่อมห้าม ยกเพียงเป็นหม่อมเจ้า ยังมีอีกหลายองค์

(๑) พระองค์เจ้าชายปฐมวงศ์ ลงทื่อกพระนามว่า พระองค์เจ้าโคราช ลงทื่อกพระนามว่า เสติจหวัด (ดูหนังสือชุมนุมพระบรมราชธิบายในรัชกาลที่ ๔ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๑๑)

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๑

---

๑. หม่อมเจ้าชายมหาทนต์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามหาทนต์โสภาค) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์^(๑) ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้ามหาทนต์โสภาค ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๕๖

๒. หม่อมเจ้าชายจันทน์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทน์รสเทพ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเทพ ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๐๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าจันทน์รสเทพ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๑๓ รับราชการในกรมช่างมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ปีกุน ตรีกศ จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชันษา ๖๖ ปี

๓. หม่อมเจ้าชายติศ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์^(๒) ประสูติเมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ รับราชการกรมช่างสิบหมู่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ขึ้นค่ำ ๑ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ พระชันษา ๖๘ ปี

---

(๑) คู่มือที่ ๒๔ หน้า ๑๑ ว่า "สุรินทรรักษ์"

(๒) คู่มือที่ ๓๕ หน้า ๑๒ ว่า "นครสวรรค์"

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๒

๑. พระองค์เจ้ายาย (กบ) (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า กบ) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์

๒. พระองค์เจ้าหญิงเต่า (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเต่า) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์

๓. พระองค์เจ้ายายปืชชา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีชา) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ประสูติเมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๑๒ พ.ศ. ๒๓๙๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๘ พระชันษา ๒๖ ปี

๔. พระองค์เจ้าหญิงสิริ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิริ) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์

ทั้ง ๔ พระองค์นี้ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรรเทิง ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ เป็นพระมารดา จึงโปรดให้เป็นพระองค์เจ้า ในรัชกาลที่ ๔

๕. หม่อมเจ้ายายจอส (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ กรมหมื่นปราบปรปักษ์) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ กันยายน ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๐๕ พ.ศ. ๒๓๘๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ แล้วเลื่อนเป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ เมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้ทรงบัญชาการกรมทหารเรือ กรมพระคชบาล กรมช่างสิบหมู่ ช่วยราชการกรมวัง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระชันษา ๕๖ ปี

๖. หม่อมเจ้ายายฉัตร (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉัตร) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าฉัตร ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลัง แล้วเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลปราจีน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ พระชันษา ๖๕ ปี

๗. หม่อมเจ้าหญิงนฤมล (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านฤมลณีรัตน์) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้านฤมลณีรัตน์ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๙๕

๘. หม่อมเจ้าชายชิต (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชิตเชื้อพงศ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิริยโศภณเบญทร ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ มกราคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าชิตเชื้อพงศ์ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๙๕

๙. หม่อมเจ้าชายสิงหนาท (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๙ ค่ำ ปีมะแม อัฐศก จ.ศ. ๑๑๘๘ ตรงกับวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๙ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้ทรงบัญชาการกรมพระอัครราช กรมมหรสพ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อเดือนยี่ แรม ๖ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ ตรงกับวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๕๔ ปี

๑๐. หม่อมเจ้าชายขาว (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรวิงศ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วรินทร์ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าวัชรวิงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ปีฉลู ตริศก จ.ศ. ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔

๑๑. หม่อมเจ้าชายสาย (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๐๗ ตรงกับวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๘ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ ได้บัญชาการกรมทหารเรือ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๓ กันยายน ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ พระชันษา ๖๘ ปี

๑๒. หม่อมเจ้าชายพ้อม (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๒๔ สิงหาคม^(๑) พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้บัญชาการกรมตุลาการ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๓๐๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ พระชันษา ๗๑ ปี

---

(๑) เทียบกับปฏิทินกรมวิชาการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๘๗ แล้ว ตรงกับวันที่ ๑๔ สิงหาคม มิใช่ ๒๔ สิงหาคม

๑๓. หม่อมเจ้าชายตุ้ม (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนิทพงศ์พัฒนาเดช) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม^(๑) พ.ศ. ๒๔๑๓ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าสนิทพงศ์พัฒนาเดช ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นรองเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน ปีชลา สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๒๔๘๑ พระชันษา ๖๘ ปี

๑๔. หม่อมเจ้าชายปรีดา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๑๙๗ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าปรีดา ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้ว่างกรมช่างเคลือบและช่างกระจก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ปีชลา ฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระชันษา ๘๐ ปี

๑๕. หม่อมเจ้าชายคำรบ (พลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๒๓๓ ตรงกับวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าคำรบ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นนายพลโท บังคับการกองพลทหารบก แล้วเป็นอธิบดีกรมตำรวจพระนครบาลและตำรวจภูธร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๓๐๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ พระชันษา ๖๘ ปี

---

(๑) เทียบกับปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๘๔ แล้ว ตรงกับวันที่ ๑๒ ธันวาคม มิใช่ ๑๑ ธันวาคม

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๓

๑. หม่อมเจ้าชายมงคลเลิศ (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามงคลเลิศ) ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๔^(๑) และหม่อมแพ ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ อุตตราศก แรม ๔ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๗ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้ามงคลเลิศ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๒๘ ปี

๒. หม่อมเจ้าหญิงอำไพ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๔ และหม่อมน้อย (พระชนนีน้อย) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ อุตตราศก ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๙๕ เป็นสมเด็จพระบรมราชชนนี พันปีหลวง ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคตในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๔ ทรงสถาปนาพระนามพระอัฐิเป็น กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชนมายุ ๒๘ ปี ปัจจุบันนี้ขานพระนามว่า สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

(๑) กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ทรงมีพระโอรสและพระธิดา รวม ๔ พระองค์ แต่ในหนังสือนี้กล่าวถึงเฉพาะ ๗ พระองค์ที่ได้รับสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า ที่เป็นหม่อมเจ้ายังมีอีก ๒ พระองค์ คือ

๑. หม่อมเจ้าประสงศ์สันห์ (หญิง) (ในหม่อมแสง)

๒. หม่อมเจ้าสารพัดเพชร (หญิง) (ในหม่อมน้อย)

(ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๔๗ และ ๔๘)

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาหม่อมเจ้ารำเพย พระธิดาองค์หนึ่งในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ และทรงได้รับสมมติยาภิเษกเป็นสมเด็จพระนางอนุกรมยศจักราชเทวี อันเทียบได้กับตำแหน่งพระอัครมเหสีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แทนสมเด็จพระนางโสมนิสวัตินาถิ ซึ่งเสด็จสวรรคต

พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ พระราชธิดา ๑ พระองค์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอัฐิสมเด็จพระอัยกาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ และทรงบัญญัติคำว่า "พระประพันธวงศ์เธอ" ขึ้นเป็นคำนำพระนามพระโอรสพระธิดาในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ซึ่งเป็นพระอนุชาและพระชนนีชุกฉินในสมเด็จพระราชชนนี พร้อมกับทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่อมาได้เปลี่ยนคำนำพระนามที่ชื่อว่า "พระประพันธวงศ์เธอ" เป็น "พระสัมพันธวงศ์เธอ" แทน แต่จะเปลี่ยนเมื่อใดยังไม่พบหลักฐาน (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๔ หน้า ๕๐-๕๑)

๓. หม่อมเจ้าชายชมชื่น^(๑) (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชมชื่น) ในสมเด็จพระบรมราช-
มาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมมวีว ประสูติเมื่อปีมะเมีย ฉศก จ.ศ.
๑๑๙๖ พ.ศ. ๒๓๗๗ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าชมชื่น ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ.
๑๒๕๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๒๕๕
พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชันษา ๖๐ ปี

๔. หม่อมเจ้าหญิงพืชมงคล (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพืชมงคลประยวรงค์สนิท) ใน
สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมจาด ประสูติเมื่อ
ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๑๙๗ พ.ศ. ๒๓๗๘ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพืชมงคลประยวรงค์สนิท ใน
รัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ พ.ศ. ๒๔๑๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕
กรกฎาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๕๘ ปี

๕. หม่อมเจ้าหญิงพรธณธาย^(๒) (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรธณธาย) ในสมเด็จพระ
บรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมกิม ประสูติเมื่อวันพุธ
เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ ปีกอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๐๐ ตรงกับวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ เป็นพระชนนี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมขุนชัตติยภักยา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพรธณธาย ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒
พ.ศ. ๒๔๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๒ มิถุนายน ปีชลา ฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ พ.ศ.
๒๔๕๗ พระชันษา ๗๖ ปี

๖. หม่อมเจ้าชายฉายเจ็ด^(๓) (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเจ็ด กรมหมื่นนฤบาล-
มุขมาตย์) ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมเชย
ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าฉายเจ็ด เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ พ.ศ. ๒๔๑๘ แล้วเลื่อนเป็น
กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเส็ง ตริศก จ.ศ. ๑๒๔๓ พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นอธิบดีกรม
ราชบัณฑิต สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙

(๑) น่าจะเป็น "หม่อมเจ้าหญิง" เพราะในหนังสือจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า
๓๓๓ และเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๒๒๗ กล่าวไว้ในคำประกาศ เมื่อคราวสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า ในปี
พ.ศ. ๒๓๔๖ ว่า "หม่อมเจ้าชมชื่น ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เป็นพระมาตุจฉา ผู้ใหญ่" (คำว่า มาตุจฉา แปลว่า ป้าหรือหน้า
ผู้หญิง) (ราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๔๗ ว่าเป็นผู้หญิง)

(๒) มีสมญาว่า "แฉ"

(๓) ในหนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๓ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๔๘ ว่า "ฉายฉฉฉฉ"

๗. หม่อมเจ้าชายประเสริฐศักดิ์ (พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์) ในสมเด็จพระบรมราชาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมน้อย ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ เมื่อปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๔

๘. หม่อมเจ้าหญิงโสมนัส (สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๖ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี^(๑) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ พระชันษา ๑๙ ปี

๙. หม่อมเจ้าชายกระจำจ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๐๔ ตรงกับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๕ ทรงผนวชเป็นพระราชาคณะ สถิต ณ วัดราชบพิธ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔ พระชันษา ๖๐ ปี

๑๐. หม่อมเจ้าหญิงบัว (พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาถ กรมขุนอรุณวรราชกัลยา) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี และเจ้าจอมมารดาจีน ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๐๙ ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๐ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาถ กรมขุนอรุณวรราชกัลยา เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ปีฉลู ตรีศก จ.ศ. ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔ พระชันษา ๕๕ ปี

๑๑. หม่อมเจ้าหญิงบัว (พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี และเจ้าจอมมารดาจีน ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๑๖ ตรงกับวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๗ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้นค่ำ ๑ ปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ พระชันษา ๓๔ ปี

(๑) ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัส ในรัชกาลที่ ๓ (แต่ไม่ปรากฏปี)

๑๒. หม่อมเจ้าหญิงสาย (พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี และเจ้าจอมมารดาจีน ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๖ ทรงสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ พระชันษา ๖๖ ปี

๑๓. หม่อมเจ้าชายปฤษฎางค์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้เป็นราชทูต ณ กรุงลอนดอน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ปีจอ ฤศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระชันษา ๘๓ ปี

๑๔. หม่อมเจ้าชายนิลวรรณ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิลวรรณ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้านิลวรรณ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๓๘^(๑) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ. ๒๔๔๓

๑๕. หม่อมเจ้าชายภูษงค์ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราศิริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ ธันวาคม ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ พ.ศ. ๒๔๐๒ ทรงผนวชเป็นพระราชาคณะ สถิต ณ วัดราชบพิธ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเมีย ฤศก จ.ศ. ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๔๙ เลื่อนเป็นกรมหมื่นชินวราศิริวิวัฒน์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงฯ ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีชลา ฤศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๒๙๙ พ.ศ. ๒๔๘๐ พระชันษา ๗๘ ปี

(๑) เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิกร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๑๔ และ ๑๑๖ แล้ว พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับปีมะแม มิใช่ปีระกา

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๔

๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายเสธรวรวงศ์วรวัดต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง^(๑) ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๖ กันยายน ปีชาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ พ.ศ. ๒๔๒๑ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๕๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕

๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอภิปัทธประไพ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๐ พฤษภาคม ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๗๓ พระชันษา ๕๐ ปี

๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุทธวิไลยลักษณา^(๒) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๙ มิถุนายน ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ พ.ศ. ๒๔๒๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๘๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ พระชันษา ๓๕ ปี

๔. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอิศคารันุทิศ^(๓) (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงรัชกาลที่ ๘ ได้เป็นประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ปีกุน สัตตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ พระชันษา ๕๒ ปี

(๑) หม่อมราชวงศ์สว่าง ศิริวงศ์ ธิดาพระองค์เจ้ามงคลเลิศ (ดูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๔๔-๑๔๖) หม่อมราชวงศ์สว่างเป็นนางห้ามพระราชทานตั้งนั้นพระโอรสพระธิดาซึ่งเกิดจากหม่อมราชวงศ์สว่าง ซึ่งเป็นนางห้ามพระราชทาน จึงดำรงพระยศเป็น "พระองค์เจ้า" ตั้งแต่ประสูติทุกพระองค์ (ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๗)

(๒) ในหนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๕ เขียนว่า "พระองค์เจ้าสุทธวิไลยลักษณา"

(๓) ในหนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๕ เขียนว่า "พระองค์เจ้าอิศคารันุทิศ"

๕. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทัญปิระภาวสิหิณณมถ^(๑) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ มิถุนายน ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ เป็นพระชายาในกรมพระกำแพงเพชร ๙ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปีระกา พ.ศ. ๒๕๐๖^(๒) พระชันษา ๗๘ ปี

๖. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายนิพัทธ์พิสิษฐ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมทับทิม^(๓) ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๒๓๙ พ.ศ. ๒๔๒๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๑๖ ปี

๗. หม่อมเจ้าชายคชุนวัยวัฒน์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคชุนวัยวัฒน์) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมจิบ^(๔) ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ เมษายน ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคชุนวัยวัฒน์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ. ๑๓๒๘ พ.ศ. ๒๕๐๙ พระชันษา ๘๖ ปี

๘. หม่อมเจ้าหญิงมาลิตเสาวรส (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามาลิตเสาวรส) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมพลัด^(๕) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๑๘ ธันวาคม ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามาลิตเสาวรส ในรัชกาลที่ ๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ พระชันษา ๘๘ ปี

๙. หม่อมเจ้าชายทศศิริวงศ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมหลวงผาด^(๖) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๒ ตุลาคม ปีวอก ฉศก จ.ศ. ๑๒๔๖ พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบก (อิสระ) เป็นแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ปีชลา โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ พระชันษา ๖๖ ปี

(๑) ในหนังสือราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๕ และราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ เขียนว่า "ประภาวสิหิณณมถ"

(๒) เทียบปฏิทิน ๒๒๐ ปี ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๓๖๔-๓๖๕ แล้ว พ.ศ. ๒๕๐๖ ตรงกับปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๔-๕ มิใช่ปีระกา

(๓) หม่อมทับทิม รัตนหลวงเรื่องศักดิ์สาคร (เมือก ณ มหาไชย) ตูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๔๖

(๔) หม่อมจิบ รัตนายฉิม จางวางในสมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ กรมพระจักรพรรดิพงษ์

(๕) หม่อมพลัด รัตนายพุก

(๖) หม่อมหลวงผาด จักรพันธุ์ รัตนหม่อมราชวงศ์สุหรั่ง ปาลกวงวงศ์ (ม.ร.ว. สุหรั่ง เป็นบุตร ม.จ. จั๊ย ในกรมหมื่นนราเทเวศร์)

ทั้ง ๓ ท่านนี้ ตูราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๗ และ ๑๔๘-๑๕๐

๑๐. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายนิพนธ์ภาณุพงศ์ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภาณุพงศ์พิริยเดช) ในจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมแมน^(๑) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๗ กันยายน ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘^(๒) ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภาณุพงศ์พิริยเดช ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ปีจอ อดก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระชันษา ๔๙ ปี

๑๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายศิวิวงศ์วัฒนเดช ในจอมพล สมเด็จพระราช-
ปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมแมน ประสูติ
เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีฉลู เอกศก จ.ศ. ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม^(๓) พ.ศ. ๒๔๓๒ สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๕๑ พระชันษา
๒๐ ปี

๑๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมณฑล ในจอมพล สมเด็จพระราช-
ปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมแมน ประสูติ
เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๕
เป็นพระชายาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๓
มกราคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๓๑๙ พ.ศ. ๒๕๐๐ พระชันษา ๖๕ ปี

๑๓. หม่อมเจ้าหญิงธำไพประกา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารำไพประภา) ในจอมพล
สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และ
หม่อมเล็ก^(๔) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ กรกฎาคม ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรง
สถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารำไพประภา ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙
พ.ศ. ๒๔๗๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๒ พระชันษา ๗๒ ปี

(๑) หม่อมแมน ธิดาเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ดุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๕๒ หม่อมแมนเป็นนางห้าม
พระราชทานเช่นเดียวกับหม่อมราชวงศ์สว่าง ดังนั้นพระโอรสพระธิดา จึงดำรงพระยศเป็น "พระองค์เจ้า" ตั้งแต่ประสูติทุกพระองค์
(ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๗)

(๒) แรกประสูติเป็นหม่อมเจ้า และในวันเดียวกันนั้นได้รับอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้า โดยพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ (ดุราชินิกุล รัชกาลที่ ๓
ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๑๓๕)

(๓) เทียบปฏิทินกรมวิชาวชิการ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๑๐๘ แล้ว ตรงกับวันที่ ๗ มีนาคม

(๔) หม่อมเล็ก ธิดานายคำ ยงใจยุทธ ข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๕ ดุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๕๕

๑๔. หม่อมเจ้าชายอาทิตย์สรวงค์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์สรวงค์) ในจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมเล็ก ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ มิถุนายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์สรวงค์ ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐

๑๕. หม่อมเจ้าชายพิรพงศ์ภาณุเดช (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิรพงศ์ภาณุเดช) (น้อย) ในจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมเล็ก ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๕ กรกฎาคม ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิรพงศ์ภาณุเดช ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึงรัชกาลที่ ๘ เป็นนายร้อยตรีทหารบก

๑๖. หม่อมเจ้าชายนเรศวรสุริยลักษณ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านเรศวรสุริยลักษณ์) (นิด) ในจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมเล็ก ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๙ ธันวาคม ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านเรศวรสุริยลักษณ์ ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ปีมะเมีย ฉศก จ.ศ. ๑๓๑๖ พ.ศ. ๒๔๙๗ พระชันษา ๓๙ ปี

๑๗. หม่อมเจ้าชายจิสต์กิติ์สุประภาด (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิสต์กิติ์สุประภาด) ในจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมเล็ก ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๔ กันยายน ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๒๗๙ พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิสต์กิติ์สุประภาด ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐

๑๘. หม่อมเจ้าชายจิตธาภรณ์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิตธาภรณ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิตธาภรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖

๑๙. หม่อมเจ้าชายบงกช (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบงกช) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบงกช ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๕๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖

๒๐. หม่อมเจ้าหญิงแก้วกัลยา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแก้วกัลยาณี) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิษณุวาทินาถ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแก้วกัลยาณี ในรัชกาลที่ ๖ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ พ.ศ. ๒๔๕๖

๒๑. หม่อมเจ้าชายจัญญศักดิ์กฤดากร (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจัญญศักดิ์กฤดากร) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ และหม่อมสุภาพ^(๑) ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๘ เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗/๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส และทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจัญญศักดิ์กฤดากร ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕ สิ้นพระชนม์ที่ปารีส เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๙๐ พ.ศ. ๒๔๗๑ พระชันษา ๕๓ ปี

๒๒. หม่อมเจ้าชายบวรเดช (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ และหม่อมสุภาพ ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒ เมษายน ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๒๓๙ พ.ศ. ๒๔๒๐ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๓๑๕ พ.ศ. ๒๔๙๖ พระชันษา ๗๖ ปี

๒๓. หม่อมเจ้าหญิงอภาพรรณี (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอภาพรรณี) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นพระชายาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอภาพรรณี ในรัชกาลที่ ๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ปีชาล สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๒๔๘๑ พระชันษา ๖๔ ปี

๒๔. หม่อมเจ้าหญิงมนัสวาลดี (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามนัสวาลดี) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ประสูติเมื่อวันอาทิตย์^(๒) ที่ ๑๙ พฤศจิกายน ปีฉลู นพศก จ.ศ. ๑๒๓๙ พ.ศ. ๒๔๒๐ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามนัสวาลดี ในรัชกาลที่ ๗ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ พระชันษา ๗๕ ปี

(๑) หม่อมสุภาพ รัตนายสัง นางไทย (ดูประวัติในหนังสือจารึกกัลยาณี ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘)

(๒) สอดกับปฏิทินกรมวิชาการ ฉบับพิมพ์ ๒๔๗๔ หน้า ๙๖ แล้ว ตรงกับวันจันทร์

๒๕. หม่อมเจ้าชายอลงกฎ (พลโท พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ ตุลาคม ปีมะโรง โทศก จ.ศ. ๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฎ เป็นนายพลโท เสนาธิการทหารบก ในรัชกาลที่ ๗ ปีมะเมีย โทศก จ.ศ. ๑๒๕๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นองคมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๕ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ พระชันษา ๗๕ ปี

๒๖. หม่อมเจ้าชายณธ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด อัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรงกับวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม ในรัชกาลที่ ๖ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ ปีวอก จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๒๔๗๕

๒๗. หม่อมเจ้าชายไตรทศประพันธ์ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นท้าววงศ์โรทัย) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นท้าววงศ์โรทัย ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๙๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๓๐๕ พ.ศ. ๒๔๘๖ พระชันษา ๖๐ ปี

๒๘. หม่อมเจ้าชายวธอนไวทยากอ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๕ สิงหาคม ปีเถาะ ตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อเดือน กันยายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๓๐๑ พ.ศ. ๒๔๘๒ ต่อมาทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๓๐๕ พ.ศ. ๒๔๘๖ ในรัชกาลปัจจุบัน ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติ เมื่อเดือน พฤศจิกายน ปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๓๑๘ พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๒๐ พ.ศ. ๒๕๐๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก จ.ศ. ๑๓๓๘ ตรงกับวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙ พระชันษา ๘๕ ปี

๒๙. หม่อมเจ้าหญิงวัลลภาเทวี (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๕๕ ตรงกับวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ พ.ศ. ๒๔๖๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ปีเถาะ ตรีกจก จ.ศ. ๑๓๑๓ พ.ศ. ๒๔๙๔ พระชันษา ๕๙ ปี

๓๐. หม่อมเจ้าหญิงลักษมีลาวัณ (พระนางเธอ ลักษมีลาวัณ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ บุรพาสาย แรม ๑๑ ค่ำ ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ ตรงกับวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีระกา ตรีกจก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ และทรงตั้งเป็นพระนางเธอลักษมีลาวัณ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ปีฉลู ตรีกจก จ.ศ. ๑๓๒๓ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระชันษา ๖๔ ปี

๓๑. หม่อมเจ้าธานีนิวัต (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๗ พฤศจิกายน ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นราชเลขาการฝ่ายต่างประเทศ เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อปีชวล อัฐศก จ.ศ. ๑๒๘๘ พ.ศ. ๒๔๖๙ และเป็นกรรมการราชบัณฑิตยสภา เป็นองคมนตรี เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๓๐๙ พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อปีเถาะ ตรีกจก จ.ศ. ๑๓๑๓ พ.ศ. ๒๔๙๔ และปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๓๒๕ พ.ศ. ๒๕๐๖ ในรัชกาลปัจจุบันทรงเป็นประธานองคมนตรี ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ปีชวล โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ปีชวล พ.ศ. ๒๕๑๗ เวลา ๒๑.๐๕ น. พระชันษา ๘๙ ปี

๓๒. หม่อมเจ้าหญิงอำไพพรรณ (สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี พระอัครมเหสี) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๐ ธันวาคม ปีมะโรง อดศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้อภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ ครั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ที่พระอัครมเหสี เมื่อปีฉลู สัปตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘

๓๓. หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๕ เมษายน ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๒๖๑ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๐๔ พ.ศ. ๒๔๘๕ ในรัชกาลปัจจุบันทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๑๐ พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นองคมนตรี ปีเถาะ ตริศก จ.ศ. ๑๓๑๓ พ.ศ. ๒๔๙๔ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ปีชาล โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ ทรงเป็นประธานกรรมการบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เมื่อปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๓๒๑ พ.ศ. ๒๕๐๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๓๒๒ พ.ศ. ๒๕๐๓ พระชันษา ๖๑ ปี

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในรัชกาลที่ ๕

๑. หม่อมเจ้าหญิงกัลยาณีวัฒนา (สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณีวัฒนา) ในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์^(๑) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม ปีฉลุ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึงรัชกาลที่ ๘ ทรงเฉลิมพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณีวัฒนา เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ปีฉลุ สัตตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘

๒. หม่อมเจ้าชายอนันตมิตล (พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอนันตมิตล) ในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน ปีฉลุ สัตตศก จ.ศ. ๑๒๘๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ เสด็จเสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ปีจอ ฉศก จ.ศ. ๑๒๙๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๘ พ.ศ. ๒๔๘๕ พระชนมพรรษา ๒๑ พรรษา

๓. พระองค์เจ้าชายภูมิพลอดุลยเดช (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช) ในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรม

(๑) สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ พระนามเดิมว่า สังวาลย์ ชูกรมล ครั้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ประกาศถวายพระนามพระราชชนนีว่า "พระราชชนนีศรีสังวาลย์" (ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ หน้า ๑๔๑๐)

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้สถาปนาพระอิสริยยศ ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ (ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๖๗๑)

ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เมื่อคราวเสด็จ ฯ เยือนประเทศเวียดนาม ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เมื่อเสด็จ ฯ เยือนประเทศอินโดนีเซีย ประเทศพม่า ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อเสด็จ ฯ เยือนประเทศปากีสถาน สหพันธรัฐมาลายา และประเทศนิวซีแลนด์ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อเสด็จ ฯ ไปในการอภิเษกสมรส สมเด็จพระราชินีคองสแตนติน ที่ ๑๓ และเมื่อเสด็จ ฯ เยือนประเทศออสเตรเลีย ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อเสด็จ ฯ ไปประเทศอังกฤษ ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ และเมื่อเสด็จ ฯ เยือนประเทศอิหร่าน สหรัฐอเมริกา และแคนาดา ปี พ.ศ. ๒๕๑๐

ต่อมาเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้สถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๗ ตอน ๕๒ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๗)

ราชชนนี พระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึง
รัชกาลที่ ๘ ทรงเฉลิมพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ ๑๐
กรกฎาคม ปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ เสด็จเสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๘ พ.ศ. ๒๔๘๙

๔. หม่อมเจ้าชายจุลจักรพงษ์ (พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์) ในจอมพล
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และหม่อมคัทริน^(๑)
ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๘ มีนาคม ปีมะแม นพศก จ.ศ. ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้า
วรวงศ์เธอ^(๒) พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒
พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นพลตรีในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อเดือนกันยายน ปีกุน เอกศก จ.ศ. ๑๓๒๑ พ.ศ. ๒๕๐๒
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๓๒๕ พ.ศ. ๒๕๐๖ พระชันษา ๕๖ ปี

๕. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายจุมภฏพงษ์บริพัตร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
นครสวรรค์ศักดิพินิต) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม^(๓) ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ปี
มะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ
ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึงรัชกาลปัจจุบันทรง
สถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต^(๔) เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีมะโรง
จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ปีกุน เอกศก
จ.ศ. ๑๓๒๑ พ.ศ. ๒๕๐๒ พระชันษา ๕๕ ปี

(๑) หม่อมคัทริน มาแต่ฤดูหีบชาวประเทศรัสเซีย (สุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๕-๑๗๖)

(๒) นับเป็นกรณีพิเศษ เพราะการสถาปนาพระยศ “หม่อมเจ้า” ขึ้นเป็น “พระองค์เจ้า” ตามปกติได้สถาปนาขึ้นเป็นเพียง “พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้า” เท่านั้น (ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๕๕-๕๖) แต่เนื่องจากเมื่อทรงได้รับการสถาปนา
เป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนา มิได้ประกาศกำหนดให้ พระโอรส พระธิดา
มีศักดิ์สูงขึ้นด้วย ดังนั้น พระธิดาของท่าน คือ ม.ร.ว. นริศรา จึงมีฐานันดรศักดิ์เป็น หม่อมราชวงศ์ ไม่มีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ดังเช่น
พระธิดาในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต (คือ ม.จ. มารศรี สุขุมพันธุ์) (ฐานันดรศักดิ์แห่ง
พระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๒๒-๒๓)

(๓) หม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม พระธิดากรมหมื่นมหิศราชหฤทัย (สุราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๕-๑๗๖) เป็นพระชายาเอก ในสมเด็จพระเจ้า-
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และมีพระยศเป็น “หม่อมเจ้า” ดังนั้นพระโอรสพระธิดาจึงดำรงพระยศ
เป็น “พระองค์เจ้า” แต่ประสูติทุกพระองค์ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา
พระโอรสธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับหม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม ขึ้นเป็น
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ให้บุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้าด้วย (สุภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ)

(๔) ทรงศักดิ์นา ๑๑๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า (สุภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗)

๖. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงศิษย์ต้นบุษบง^(๑) (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริ-
รัตนบุษบง) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์
วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง สัปตศก
จ.ศ. ๑๒๖๗ ตรงกับวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริ-
รัตนบุษบง ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓

๗. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุทนต์วิจิตร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทร-
วงศ์วิจิตร)^(๒) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์
วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก จ.ศ.
๑๒๖๘ ตรงกับวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ
วันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓

๘. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงพิสิษฐสพสมัย (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสิษฐ-
สพสมัย)^(๓) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๑ ค่ำ ปิวอก สัมฤทธิศก
จ.ศ. ๑๒๗๐ ตรงกับวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
พิสิษฐสพสมัย ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ปีชวด พ.ศ. ๒๕๑๗ พระชันษา ๖๕ ปี

๙. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงจุไรรัตนศิริมาน (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไร-
รัตนศิริมาน)^(๔) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนคร-
สวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีระกา เอกศก
จ.ศ. ๑๒๗๑ ตรงกับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
จุไรรัตนศิริมาน ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓

๑๐. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทกานตมณี^(๕) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมม-

(๑) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า
(๒) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า
(๓) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า } สู่ภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม
(๔) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า } พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗
ทั้ง ๔ นี้ สู่ภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓
(๕) ราชนิกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๑๐ หน้า ๑๗๖ เขียนว่า "จันทกานตมณี" ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า
สู่ภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗

วงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม ประสูติ
เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ ตรงกับวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.
๒๔๕๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ พระชันษา ๖๕ ปี

๑๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง^(๑) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม ประสูติเมื่อวันพุธ
เดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๘๐ ตรงกับวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ สิ้น
พระชนม์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๔ ธันวาคม ปีมะแม เอกศก จ.ศ. ๑๒๘๑ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๒ ปี

๑๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์^(๒) ในจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าหญิงประสงศ์สม
ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๓ ค่ำ ปีวอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระชันษา ๓ ปี

๑๓. หม่อมเจ้าหญิงอินทุรัตนา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทุรัตนา) ในจอมพลเรือ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมสมพันธุ์^(๓)
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒ กุมภาพันธ์ ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงสถาปนาเป็นพระ
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทุรัตนา ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๔
พ.ศ. ๒๔๗๐

๑๔. หม่อมเจ้าชายสุขุมานันท์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขุมานันท์) ในจอมพลเรือ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมสมพันธุ์
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ พฤศจิกายน ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงสถาปนาเป็น
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขุมานันท์ ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ.
๑๒๘๕ พ.ศ. ๒๔๗๐

๑๕. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุ
พันธุ์ยุคล)^(๔) ในพลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และ

(๑) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า

(๒) " ๔๐๐๐ " "

ทั้ง ๒ นี้ ลูกาคนนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗

(๓) หม่อมสมพันธุ์ ธิดาพระยาวทัญญูวินิจฉัย (ม.ล. ชุ่ม ปาลกะวงศ์)

(๔) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ลูกาคนนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗

พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตรมงคล^(๑) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะแม โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓

๑๖. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร^(๒) ในพลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตรมงคล ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ ตรงกับวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖

๑๗. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรอมงคลการ^(๓) ในพลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตรมงคล ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ปีมะแม สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ ตรงกับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘

๑๘. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามยุรฉัตร ในพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระองค์เจ้าหญิงประภาวสิทรีนฤมล^(๔) ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๗ มีนาคม ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘

๑๙. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิง ในพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระองค์เจ้าหญิงประภาวสิทรีนฤมล ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๗ ตุลาคม ปีจอ โทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๖ เมษายน ปีกุน ตรีกศก จ.ศ. ๑๒๗๓ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชันษา ๒ ปี

๒๐. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร ในพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระองค์เจ้าหญิงประภาวสิทรีนฤมล ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ สิงหาคม ปีเถาะ สัปตศก จ.ศ. ๑๒๗๗ พ.ศ. ๒๔๕๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ปีระกา ตรีกศก จ.ศ. ๑๓๔๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ พระชันษา ๖๖ ปี

๒๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวิมลฉัตร ในพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระองค์เจ้าหญิงประภาวสิทรีนฤมล ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๗ มิถุนายน ปีระกา ตรีกศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔

(๑) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ๔ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหม่อมแม่ (สุวรรณนิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๗)

(๒) ทรงศักดิ์นา ๔๐๐๐ มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า

(๓) " ๔๐๐๐ " "

ทั้ง ๒ นี้ ดูภาคผนวก ประกาศยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ หน้า ๑๓๗

(๔) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสิทรีนฤมล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ๔ กรมพระจักรพรรดิพงษ์ และหม่อมราชวงศ์สว่าง (สุวรรณนิกุล รัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๘๔) โดยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เป็นพระองค์เจ้าลูกหลวง และพระชายา คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสิทรีนฤมล มีพระยศเป็นพระองค์เจ้า ดังนั้น พระโอรสพระธิดาจึงดำรงพระยศเป็น "พระองค์เจ้า" แต่ประสูติทุกพระองค์ (สุภานันดรศักดิ์แห่งพระราชวังของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๔)

๒๒. หม่อมเจ้าชายนักขัตตมงคล (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และหม่อมเจ้าหญิงอับสรสมาน^(๑) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๔ มกราคม ปีระกา นพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นองค์มนตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงสถาปนาเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๓๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๓ ต่อมา ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ปีมะโรง จัตวาศก จ.ศ. ๑๓๑๔ พ.ศ. ๒๔๙๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. ๑๓๑๕ พ.ศ. ๒๔๙๖ พระชนมายุ ๕๖ ปี

๒๓. หม่อมเจ้าชายอาทิตย์ทิพอาภา (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา) ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และหม่อมเจ้าหญิงทิพสัมพันธ์^(๒) ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๔ กรกฎาคม ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ปีระกา เอกศก จ.ศ. ๑๒๗๑ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อปีกุน สัปตศก จ.ศ. ๑๒๙๗ พ.ศ. ๒๔๗๘ ต่อมาทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๒๔๘๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๓๐๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ พระชันษา ๔๒ ปี

๒๔. หม่อมเจ้าหญิงสุทธสิริโสภา (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๖ ธันวาคม ปีระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐

๒๕. หม่อมเจ้าชายวราชนนทร์วัช (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวราชนนทร์วัช) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๙ สิงหาคม ปีจอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๘๔ พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวราชนนทร์วัช ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ปีเถาะ นพศก จ.ศ. ๑๒๘๙ พ.ศ. ๒๔๗๐

(๑) หม่อมเจ้าหญิงอับสรสมาน เทวกุล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

(๒) หม่อมเจ้าหญิงทิพสัมพันธ์ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช กับหม่อมเสียม (สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๕๓)

ทั้ง ๒ ท่านนี้ สุราชินีกุล รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ หน้า ๑๗๘ และ ๑๘๒

พระองค์เจ้าหลานเธอในรัชกาลปัจจุบัน

๑. พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา^(๑) ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๓๔๐ ตรงกับวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ รัชกาลที่ ๑^(๒)

๑. หม่อมเจ้าชายพยอม (พระวงศ์เธอ กรมหมื่นมนตรีรักษา) ในพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นมนตรีรักษา^(๓) ในรัชกาลที่ ๔ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖

๒. หม่อมเจ้าชายช่อม (พระวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์) ในพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณุวิเศษ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๑๕๖ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๗ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์^(๓) ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๙๖ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือน ๘ อุตตราศก แรม ๖ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จ.ศ. ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๗๐ ปี

(๑) หม่อมหลวงโสมสวลี กิติยากร เป็นธิดาหม่อมราชวงศ์อดุลยภักดิ์ และหม่อมเจ้าพันธุ์สวลี กิติยากร หลังจากพระราชพิธีอภิเษกสมรสเมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ แล้ว จึงได้รับสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา

(๒) คือพระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระศรีสตุลาวิเศษ (ดูหน้า ๓-๔)

(๓) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าชายพยอม และหม่อมเจ้าชายช่อม ขึ้นเป็นเจ้าต่างกรม โดยมีได้สถาปนาเป็นพระองค์เจ้าก่อน แต่ในรัชกาลต่อ ๆ มา ไม่ปรากฏว่าได้สถาปนาหม่อมเจ้าขึ้นเป็นเจ้าต่างกรม เว้นแต่จะได้สถาปนาพระยศขึ้นเป็นพระองค์เจ้าเสียก่อน แล้วจึงจะตั้งกรม (ดูฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ของไทย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๖๙)

**พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระธวัชวรางศ์เธอ พระองค์
รัชกาลที่ ๑^(๑)**

---

๑. หม่อมเจ้าหญิงยี่เข่ง (พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายี่เข่ง) ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าเพ็ชรหึง^(๒) ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้ายี่เข่งในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีกุน นพศก จ.ศ. ๑๒๔๙ พ.ศ.
๒๔๓๐ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปีวอก อัฐศก จ.ศ. ๑๒๕๘ พ.ศ. ๒๔๓๙

**พระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระธวัชวรางศ์เธอ พระองค์
รัชกาลที่ ๒^(๓)**

---

๑. หม่อมเจ้าชายวัฒนา (พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา) ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
สิทธิสุขุมการ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าวัฒนาในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีชวด โทศก จ.ศ. ๑๒๖๒ พ.ศ.
๒๔๔๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๘๐ พ.ศ. ๒๔๖๑

---

(๑) คือพระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระธวัชวรางศ์เธอ พระองค์เจ้าหลานเธอ (ดูหน้า ๘๑-๘๕)

(๒) ดูที่ ๓๐ หน้า ๘๔ คำว่า "เพ็ชรหึง" เขียนเป็น "เพ็ชรหึง"

(๓) คือพระองค์เจ้าหลานเธอ ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระธวัชวรางศ์เธอ พระองค์เจ้าหลานเธอ (ดูหน้า ๘๖-๘๗)

พระองค์เจ้าหลานเธอ ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ
รัชกาลที่ ๕

๑. หม่อมเจ้าวิภาวดี อังลิต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต) ในพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และหม่อมเจ้าหญิงพิมลพรรณ รัชนี้ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมอก โทศก จ.ศ. ๑๒๘๒ ตรงกับวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงชีพิตักษัยในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็ง อัฐศก จ.ศ. ๑๓๓๘ ตรงกับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ พระชันษา ๕๗ ปี ทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศคือเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต^(๑) เมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก จ.ศ. ๑๓๓๘ ตรงกับวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐

เจ้านายที่มีได้เป็นเชื้อสายในปฐมวงศ์มี ๓ พระองค์ คือ

๑. กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พระภักดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี แต่เชื้อสายต่อมานับว่าเป็นพระราชวงศ์ทางฝ่ายพระมารดา จึงอยู่สกุล ณ อยู่ชยา

๒. พระองค์เจ้าชายขุนเนร ว่าร่วมพระบิดากับกรมพระราชวังหลัง ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ในรัชกาลที่ ๑ แต่หาปรากฏว่ามีเชื้อสายสืบมาจนทุกวันนี้ไม่

๓. กรมขุนสุนทรภูเบศร์ พระนามเดิมว่า เรือง เป็นชาวเมืองชลบุรี เกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ โดยได้ร่วมสาบานเป็นภราดาต่อกับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เพราะมีอุปการะกันเวลาบ้านเมืองเป็นจลาจล ครั้นเสียกรุงแก่พม่าข้าศึก ถึงรัชกาลที่ ๑ จึงทรงสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าตามพระประสงค์ของกรมพระราชวังบวร ^(๒) เชื้อสายของกรมขุนสุนทรภูเบศร์ ได้พระราชทานนามสกุลว่า **สุนทรกุล ณ ชลบุรี**

(๑) ดูประกาศสถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๔ ภาค ๑ เล่ม ๑ ตอนที่ ๑-๓๐ วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐ หน้า ๒๕๘-๓๐๒

(๒) เดิมทรงตั้งเป็นเจ้าราชনীกุล ที่เจ้าป่าเรอภูธร มีความชอบในการสงคราม ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสุนทรภูเบศร์ ต่อมาได้เลื่อนกรม เป็นกรมขุนสุนทรภูเบศร์ (ดูจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๗๑)

ประกาศ
คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งใช้มาแต่ก่อนนั้น บัดนี้สมควรที่จะเปลี่ยนแปลงตามรัชกาล เพราะฉะนั้นตั้งแต่บัดนี้ไป ให้เปลี่ยนคํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ดังต่อไปนี้

ฝ่ายหน้า

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ	เปลี่ยนเป็น	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	เปลี่ยนเป็น	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
พระเจ้าน้องยาเธอ	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระเจ้าลูกยาเธอ ที่มีพระชนมพรรษาแก่กว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าพี่ยาเธอ
พระเจ้าลูกยาเธอ ที่มีพระชนมพรรษาอ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าน้องยาเธอ
พระหลานเธอ	เปลี่ยนเป็น	พระวรวงศ์เธอ

ฝ่ายใน

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ที่มีพระชนมพรรษาแก่กว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ที่มีพระชนมพรรษาอ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าอัยยิกาเธอ
พระเจ้าพี่นางเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระเจ้าลูกเธอ ที่มีพระชนมพรรษาแก่กว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าพี่นางเธอ
พระเจ้าลูกเธอ ที่มีพระชนมพรรษาอ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เปลี่ยนเป็น	พระเจ้าน้องนางเธอ
พระหลานเธอ	เปลี่ยนเป็น	พระวรวงศ์เธอ

คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์นอกจากที่กล่าวมานี้ ให้คงอยู่ตามเดิม

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๗ วันที่ ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๑-๒

ประกาศ
ยกพระวรวงศ์เธอ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ทรงพระราชดำริว่า พระโอรสธิดาในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ซึ่งมารดาเป็นพระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าที่มีอยู่ในเวลานี้ สมควรจะมีพระยศสูงกว่าพระวรวงศ์เธอ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับทั้งหม่อมเจ้าที่ร่วมครรรค์อันมีอยู่และมีต่อไป และพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ที่ประสูติใหม่แลที่จะมีร่วมครรรค์ต่อไป ให้มีค่านำพระนามว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐ มีกรมทรงศักดินา ๑๑๐๐๐ มีบุตร มีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า

ประกาศมา ณ วันที่ ๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓)^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๗ วันที่ ๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๙ หน้า ๕๔

ประกาศ
คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม รีดนโกสินทรศก ๑๒๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศใช้คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ เปลี่ยนตามรัชกาล ความแจ้งอยู่แล้ว บัดนี้ ทรงพระราชดำริเห็นควรจะแก้ไขต่อไปให้เป็นการเรียบร้อย เป็นที่กำหนดสังเกตุง่าย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แก้ไขคํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ บางหมู่ ดังนี้

พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล ก่อน ๆ มา ให้ใช้คํานําว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ตามพระเกียรติยศ แลให้หมายชั้นตามรัชกาล เป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฤฯพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ชั้น ๔ ตามลำดับ

ส่วนคํานําพระนามพระเจ้าวรวงศ์เธอ ทั้ง ๔ ชั้น แลพระบวรวงศ์เธอนั้น เป็นคำคล้ายคลึงกับ คํานําพระนามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ จะพาให้ปะปนกันไป ให้เปลี่ยนใช้ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ชั้น ๔ ตามที่กำหนดชั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอมาแต่เดิม ส่วนพระบวรวงศ์เธอนั้นให้ใช้คํานําพระนามว่า พระราชวรวงศ์เธอ

การที่ใช้ลำดับชั้นนั้น ให้ใช้แต่ในที่จำเป็น ที่จะให้ทราบว่ารัชกาลใด ถ้าเป็นการที่ใช้อยู่เสมอ ทราบกันอยู่แล้ว เช่นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๔ ก็ไม่ต้องบอกชั้นในคํานําพระนามเสมอไป

ประกาศมา ณ วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม รีดนโกสินทรศก^๒ ๑๓๐ เป็นวันที่ ๒๔๗ ในรัชกาล ปัตยุบันนี้^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๐ หน้า ๑๕๔-๑๕๕

ประกาศ
ตั้งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ทรงพระราชดำริว่า ในเวลานี้ พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ก็มี น้อยแล้ว และหม่อมเจ้าในสมเด็จพระเจ้าฟ้า ซึ่งมารดาเป็นพระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า ก็ได้สถาปนาขึ้นเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ให้บุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ดังแจ้งอยู่ในประกาศแต่ก่อนแล้ว บัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะยกย่องหม่อมเจ้า อันเป็นพระโอรสธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้าซึ่งพระชนนี ทรงศักดิ์ชั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาดูรนต์วิเศษ กรมพระจักรพรรดิพงษ์ สมเด็จพระราชปิตุลา กรมพระสวามิภักดิ์ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอลดเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย ซึ่งมารดามีได้เป็นเจ้าขึ้นดำรงพระยศเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกหม่อมเจ้าในกรมที่ออกพระนามมาแล้วนั้น ขึ้นเป็นพระองค์ เจ้า ใช้ค่านำพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ ให้ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ทุกพระองค์สืบไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลปัจจุบัน^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๔ วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๒๕๓-๒๕๔

ประกาศ
คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์

โดยที่คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งได้ใช้มาแต่ก่อนนั้น บัดนี้สมควรที่จะเปลี่ยนแปลงตามรัชกาล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงประกาศให้เปลี่ยนคํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระเจ้าพี่ยาเธอ และพระเจ้าพี่นางเธอ เปลี่ยนเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และพระเจ้าน้องนางเธอ ตามพระเกียรติยศ

พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนเป็น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

คํานําพระนามพระบรมวงศานุวงศ์นอกจากที่กล่าวนี้ ให้คงอยู่ตามเดิม

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
นายกรัฐมนตรี^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๑๑๗๕-๑๑๗๖

พระนามพระชายาโอรสและพระชายาธิดา

ในรัชกาลที่ ๔

พระชายาในรัชกาลที่ ๔

โอรสบรมนารถเจ้า	จอมประยูร
ปรเมนทรเรนทรสุรย์	สีบเชื้อ
ขัตติยราชวรางกูร	เก็บรวบ รวมแธ
ไว้เพื่อประโยชน์แก้อ	แก่ผู้เพียรจำ
นามสุรียนารถหน่อไ้	ปฏิสนธิ์
พระปิ่นภูธราดล	แต่งตั้ง
เอารสสุรโคกน	เจริญยิ่ง ยศแธ
เจ้าร่วมปิตุราชทั้ง	เผ่าเชื้อชายหญิง
นางวงศ์ ^(๑) องค์ใหญ่ตัน	จำนวน หนึ่งแธ
กรมหมื่นนมเหศวร	ศักดิ์ได้
สุประดิษฐ ^(๒) วิสิษฐควร	ยศยิ่ง
กรมวิษณุนารถไ้	ธิดาตั้งนามกร
ที่สามศุภลักษณ์ล้ำ	ธิดา ท่านนา
นามยิ่งเยาวลักษณ์ ^(๓)	เรศนั้น
อีกทักษิณาวี ^(๔) กุมา	ราที่ สีแธ
สุดสิ้นพระชนม์สิ้น	แต่เบื้องยังเยาว์

(๑) พระองค์เจ้าชายนพวงศ์ กรมหมื่นนมเหศวรศิววิลาส

(๒) พระองค์เจ้าชายสุประดิษฐ กรมหมื่นวิษณุภาคนิกนาร

(๓) พระองค์เจ้าหญิงยิ่งเยาวลักษณ์

(๔) พระองค์เจ้าชายทักษิณาวี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าราช	เอารส
โสมนัส ^(๕) นามปรากฏ	เกียรติก้อง
สุคติพระชนม์ปลด	แต่ประ สุตติแฮ
อีกทักษิณา ^(๖) พร้อง	เพรียกรู้เรียงนาม
ที่เจ็ดที่แปดนั้น	บุตรี ท่านนา
หนึ่งโสมาวดี ^(๗)	เลิศล้ำ
หญิง ^(๘) ยังบ่ได้มี	นามอีก องค์นา
เพราะสุติวารช้า	สุคติชันษา
สมเด็จพระเจ้าฟ้าลูก	ภูธร
นามจุฬาลงกรณ์ ^(๙)	ที่แก้ว
กรมขุนมิ่งมหิศร	สรรเสก ให้นา
พินิจประชานารถเจ้า	แผ่นหล้าประทานพร
พระองค์หญิงที่สิบนั้น	นามศรี ^(๑๐)
อีกพัฒนาบุตรี	ต่อสร้อย
ชายเสวตรวรลาภ ^(๑๑) มี	ที่สิบ เอ็ดเฮย
สิ้นพระชนม์แต่น้อย	บ่ยังยืนนาน
ปีชานอดศกนั้น	หญิงสาม เล่านา
ประภัส ^(๑๒) แสดงนาม	หนึ่งนี้
อีกภักตรพิมล ^(๑๓) ตาม	ลำดับ
เวายอดมัญญา ^(๑๔) ชี้	เชิดอ้างออกแถลง

- (๕) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายโสมนัส
(๖) พระองค์เจ้าหญิงทักษิณา
(๗) พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดี กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ์
(๘) ไม่มีพระนาม
(๙) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ ๙ พระบาทสมเด็จพระ ๙ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(๑๐) พระองค์เจ้าหญิงศรีพัฒนา
(๑๑) พระองค์เจ้าชายเสวตรวรลาภ
(๑๒) พระองค์เจ้าหญิงประภัส
(๑๓) พระองค์เจ้าหญิงภักตรพิมลพรรณ
(๑๔) พระองค์เจ้าหญิงมัญญาภาธร

ชายแดง^(๑๕) ประสูติแล้ว
สมเด็จพระจันทร์มณฑล^(๑๖)
เจ้าฟ้าบุตรยล
สิ้นพระชนม์แต่ได้
กฤดา^(๑๗) เต็มต่อท้าย
เฉลิมลักษณ์เลิศ^(๑๘) กุมาร
ศรีนาคสวาสดี^(๑๙) ขาน
คัคณางค์ยุคล^(๒๐) ฐั
เอกองค์นามออกอ้าง
หนึ่งปมีสมยา^(๒๑)
ชายสุขสวัสดิ์^(๒๒) สถา
ท้าววิถวัลย์ลาภ^(๒๓) ด้วย
ทองกองก้อนใหญ่^(๒๔) นี้
เกาะสัปตคกหมาย
สิบเอ็ดรวมหญิงชาย
ล้วนแต่ปีเดียวสล้าง
เกษมสันดีโสภาค^(๒๕) เชื้อ
ที่ยี่สิบหกบัญชี
กมลาคนลอสรร^(๒๖)
สองกุมารเลิศล้วน

เสียดชนม์
ลูกไท้
แต่เอก องค์แฮ
ครบเก้าพรรษา
ภินิหาร
หนึ่งผู้
นามธิ ดาแฮ
สฤษดีไว้โดยประสงค์
กรรมกา แก้ว^(๒๗) เฮย
ชีพม้วย
พรรษา บุตรแฮ
ตั้งนี้นามสนอง
เป่นปลาย ปีแฮ
มากอ้าง
ตลอดรอบ ปีนา
สลับนำยศจรรย
ระพิพันธุ์
จบถ้วน
เสนอนนะ นามแฮ
ประสูติต้นปีมะโรง

- (๑๕) พระองค์เจ้าชายแดง
(๑๖) สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทร์มณฑล กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์
(๑๗) พระองค์เจ้าชายกฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ์
(๑๘) พระองค์เจ้าชายเฉลิมลักษณ์เลิศ
(๑๙) พระองค์เจ้าหญิงศรีนาคสวาสดี
(๒๐) พระองค์เจ้าชายคัคณางค์ยุคล กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(๒๑) พระองค์เจ้าหญิงกรรมกาแก้ว เจ้าฟ้า กรมขุนชัชวาลย์กลยา
(๒๒) ไม่มีพระนาม
(๒๓) พระองค์เจ้าชายสุขสวัสดิ์ กรมหลวงอัครอุดมเดช
(๒๔) พระองค์เจ้าชายท้าววิถวัลย์ลาภ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์
(๒๕) พระองค์เจ้าชายทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
(๒๖) พระองค์เจ้าชายเกษมสันดีโสภาคย์ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์
(๒๗) พระองค์เจ้าชายกมลาคนลอสรรค์ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร

สมเด็จพระเจ้าฟ้าที่	สี่มี นามเฮย
จาตุรนต์รัศมี ^(๒๘)	เกียรติก้อง
ที่ยี่สิบเก้าศรี	สุริยราช วงศ์แธ
องค์อุณากรรณ ^(๒๙) พร้อง	เพราะด้วยถกลงหาญ
เกษมศรีศุกโยค ^(๓๐) ถ้วน	ไตรทัต องค์เอย
หญิงหนึ่ง ^(๓๑) นามบั้งัด	เชิดไว้
สิ้นพระชนม์แต่ในสัด	วารหย่อน อยู่แธ
หญิงหนึ่งเสมอสมัย ^(๓๒) ใต้	สืบสร้อยहरราช
หนึ่งองค์กุมารศเชื้อ	ภูวไนย
ศรีสิทธิธิรงชัย ^(๓๓)	แซมช้ำ
ทองแถมถวัลย์ ^(๓๔) ใโอ	สุริยราช วงศ์แธ
อีกองคั่นพคุณ ^(๓๕) อ้า	เอี่ยมอ้างอัปสร
กนกวรรณ ^(๓๖) วรรณภูทั้ง	ชุมพล ^(๓๗)
สมโภชกุมารยล	ยิ่งผู้
อรุณวดี ^(๓๘) วิมล	ภักตรฝ่อง ฝิวนา
วาทันรัตนกัญญา ^(๓๙) ฐู้	เชิดอ้างนามกร
มณฑานพรัตน์ ^(๔๐) สิ้น	ชนม์ปลง
กายยกนกรัตน ^(๔๑) ยง	ฤทธิกล้า
เทวีญอุไทยวงศ์ ^(๔๒)	เชลงอ๊ก ษรแธ
ราชบุตรพระเจ้าหล้า	เดชล้ำนไชย

- (๒๘) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์
(๒๙) พระองค์เจ้าชายอุณากรรณอนันตนาโรไชย
(๓๐) พระองค์เจ้าชายเกษมศรีศุกโยค กรมหมื่นทิวาทรงยศประวัติ
(๓๑) พระองค์เจ้าหญิง "เชียว"
(๓๒) พระองค์เจ้าหญิงเสมอสมัยहरราช
(๓๓) พระองค์เจ้าชายศรีสิทธิธิรงไชย กรมขุนสิริวัชรลึงษาศ
(๓๔) พระองค์เจ้าชายทองแถมถวัลย์วงศ์ กรมหลวงสรรพาสตราศุกกิจ
(๓๕) พระองค์เจ้าหญิงองคั่นพคุณ
(๓๖) พระองค์เจ้าหญิงกนกวรรณเลขา
(๓๗) พระองค์เจ้าชายชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิธิประสงค
(๓๘) พระองค์เจ้าหญิงอรุณวดี
(๓๙) พระองค์เจ้าหญิงวาทันรัตนกัญญา
(๔๐) พระองค์เจ้าหญิงมณฑานพรัตน์
(๔๑) พระองค์เจ้าชายกายยกนกรัตน
(๔๒) พระองค์เจ้าชายเทวีญอุไทยวงศ์ สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

ออร์ทไทยเทพสร้อย^(๔๓)
หญิงหนึ่ง^(๔๔) นามปปรา
สุดสิ้นพระชนมา
จึงบมีนามให้
สมเด็จพระเจ้าฟ้าที่
ภานุรังษี^(๔๕) วราง
บุษบงเบิกบาน^(๔๖) นาง
มุษยนาค^(๔๗) น้อมหนุ่มหน้า
สวัสดิประวัติ^(๔๘) เรื่อง
องค์หนึ่งสุนันทา^(๕๐)
อีกจันทร์ทตจุธา
สุขุมล^(๕๑) มีสร้อย
นารีรัตน์^(๕๓) ราชไท้
หญิงหนึ่ง^(๕๔) นามปปรา
ไชยานุชิต^(๕๕) สา
บัญญัติเบญจมา^(๕๖) แม้

กัญญา แลฤ
กฏไว้
ยุ่อม เยาว์แฮ
เรียกรู้สืบมา
เบญจางค์
กูรกล้า
อรอับ ศรเอย
อีกทั้งชายเจริญ^(๔๙)
วิทยา
เน่งน้อย
ธาร^(๕๑) ต่อ กันเฮย
อีกไชรัमारศรี
ธิดา ท่านนา
กฏแท้
มารถรุ่ง เรื่องเฮ
ท่อนห้าโดยจง

- (๔๓) พระองค์เจ้าหญิงออร์ทไทยเทพกัญญา
(๔๔) ไม่มีพระนาม
(๔๕) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภานุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
(๔๖) พระองค์เจ้าหญิงบุษบงเบิกบาน
(๔๗) พระองค์เจ้าชายมุษยนาคมานพ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
(๔๘) พระองค์เจ้าชายเจริญรุ่งรามิ
(๔๙) พระองค์เจ้าชายสวัสดิประวัติ กรมพระสมมตอมรินทร์
(๕๐) พระองค์เจ้าหญิงสุนันทากุมารีรัตน์ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
(๕๑) พระองค์เจ้าชายจันทร์ทตจุธาธาร กรมหมื่นวิจิตรวรณปริชา
(๕๒) พระองค์เจ้าหญิงสุขุมลมารศรี สมเด็จพระประดิษฐาเจ้าสุขุมลมารศรี พระอัครราชเทวี
(๕๓) พระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนา
(๕๔) ไม่มีพระนาม
(๕๕) พระองค์เจ้าชายไชยานุชิต กรมหมื่นนพชาติกรมทิป
(๕๖) พระองค์เจ้าหญิงบัญญัติเบญจมา

อีกองค์หนึ่งนั้น	วรวรรณ ^(๕๗)
ดิศวารกุมาร ^(๕๘) พันธุ์	เผ่าเชื้อ
นงคราญอุดม ^(๕๙) วรณ	โฉมเจด
องค์ศรีเสาวภางค์ ^(๖๐) เนื้อ	หน่อไทรบิดินทร์
พระองค์หญิงสว่าง ^(๖๑) สร้อย	วัฒนา หนึ่งเฮย
โสณบัณฑิตย ^(๖๒) ปรา	กฏแท้
จิตรเจริญ ^(๖๓) รสรวา	ดิเรกราช วงศ์แฮ
องค์หนึ่งวัฒนา ^(๖๔) แล้	เลิศล้ำสำอาง
หนึ่งนางกฤษณแก้ว	กัญจนา กร ^(๖๕) เอย
อีกบุษบิณณา ^(๖๖)	เลิศเลื่อง
วิไลลักษณ์เสาวภา ^(๖๗)	ภักตรฟ่อง ศรีแฮ
แนวนับไข ^(๖๘) เรือง	ศิริฟ้างจันทรา
นภาพร ^(๖๙) ภูวนารถเนื้อ	หน่อไท
ดำรงฤทธิ ^(๗๐) ครอบโล	สว่างแล้ว
ประสานสุทธศรีไส ^(๗๑)	สนองเสนาะ นามนา
หญิงประพาพรสมิ ^(๗๒) ผัว	ฟ่องเพียงเพ็ญบุรณ

- (๕๗) พระองค์เจ้าชายวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
(๕๘) พระองค์เจ้าชายดิศวารกุมาร สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(๕๙) พระองค์เจ้าหญิงนงคราญอุดมดี
(๖๐) พระองค์เจ้าชายศรีเสาวภางค์
(๖๑) พระองค์เจ้าหญิงสว่างวัฒนา สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
(๖๒) พระองค์เจ้าชายโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา
(๖๓) พระองค์เจ้าชายจิตรเจริญ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(๖๔) พระองค์เจ้าชายวัฒนาวงศ์ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์
(๖๕) พระองค์เจ้าหญิงกัญจนการ
(๖๖) พระองค์เจ้าหญิงบุษบิณณาบัวผัน
(๖๗) พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาฟ่องศรี สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง
(๖๘) พระองค์เจ้าหญิงไขไขดวง
(๖๙) พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประกาย กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี
(๗๐) พระองค์เจ้าชายดำรงฤทธิ
(๗๑) พระองค์เจ้าหญิงประสานศรีไส
(๗๒) พระองค์เจ้าหญิงประพาพรสมิ

จรูญฤทธิ์เดช ^(๗๓) ม้วย	ชีพชนม์
เสาวภาคพรรณ ^(๗๔) พิมล	แซมซ้อย
ประดิษฐา ^(๗๕) สวัสดิโสภณ ^(๗๖)	พูนเพิ่ม
หนึ่งอิกไชยันต์ ^(๗๗) น้อย	นุชท้ายกุมาร
สร้อยสอางค์ ^(๗๘) องค์หนึ่งนั้น	กุมารี
องค์หนึ่งประไพศรี ^(๗๙)	สอาดอ้าง
หญิง ^(๘๐) ยังบได้มี	นามอิก องค์นา
พุทธประดิษฐา ^(๘๑) ร้าง	ชีพม้วยชนม์ปลง
พระองค์หญิง ^(๘๒) ประสูติสิ้น	พระชนม์
อีกหนึ่ง ^(๘๓) บเปนตน	ตกผ้าย
หญิงเยาวเจริญกรรมล ^(๘๔)	สุขสวัสดิ์
เป็นที่สุดสุดท้าย	สุดสิ้นเสวยสวรรค
รวมชายสามสิบเก้า	พระองค์
หญิงสี่สิบสามอนงค์	ปปลั่ง
ตกเสียอิกสองคง	นับควบ กันแธ
รวมแปดสิบสี่* ทั้ง	เสร็จถ้วนชายหญิง
โคลงรืทำหนอยนี้	หวังใจ
จักแจกกันตามใน	พี่น้อง
เปนที่ระลึกไป	นานเนิ่น
โคบควรรชัดข้อง	โทษข้าขอภัย

(๗๓) พระองค์เจ้าชายจรูญฤทธิ์เดช

(๗๔) พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาคย์พรรณ

(๗๕) พระองค์เจ้าหญิงประดิษฐาสารี

(๗๖) พระองค์เจ้าชายสวัสดิโสภณ สมเด็จพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์

(๗๗) พระองค์เจ้าชายไชยันตมงคล กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

(๗๘) พระองค์เจ้าหญิงพวงสร้อยสอางค์

(๗๙) พระองค์เจ้าหญิงประไพศรีสอาด

(๘๐) ยังไม่มีพระนาม

(๘๑) พระองค์เจ้าหญิงพุทธประดิษฐา

(๘๒) ยังไม่มีพระนาม

(๘๓) ไม่ทันประสูติ

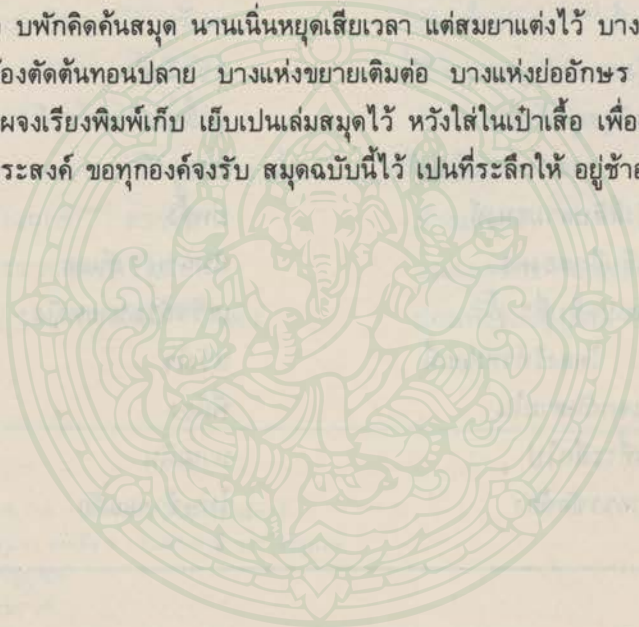
(๘๔) พระองค์เจ้าหญิงเจริญกรรมลสุขสวัสดิ์

* ในราชสกุลวงศ์ ลำดับไว้เพียง ๘๒ พระองค์ เพราะมิได้นับที่ตกเสียสอง

สมบูรณฉบับนี้
เชิดอ้างนามกร
ดำเนินกลอนกล่าวอ้าง
ขาดถ้วนทุกองค์

ตามอุบลบทชี้
แลนา
โดยลำดับบค่าง
แลนา

ขอแจ้งความตามจํานงค์ แด่องค์วรเชษฐชนิษฐ จงทราบจิตต์ทั่วกัน ด้วยตัวฉันเรียงเรียบ ระเบียบ
นามเชอทั้งหลาย บรรยายเป็นคำโคลง หวังชักโยงจิตต์ให้จำ ลำดับเราพี่น้อง เมื่อพะพร้องการงาน ยาม
ต้องการประกอบกิจ บพักคิดค้นสมุด นานเนิ่นหยุดเสียเวลา แต่สมยาแต่งไว้ บางแห่งได้ตลอดนาม บาง
แห่งความขัดข้อง ต้องตัดต้นทอนปลาย บางแห่งขยายเติมต่อ บางแห่งย่ออักษร พอจุกลอนจบท ถ้วน
กำหนดทุกองค์ แล้วจงเรียงพิมพ์เก็บ เย็บเป็นเล่มสมุดไว้ หวังใส่ในเป่าเสื่อ เพื่อลงในหีบสลา ดิดกายา
ไปไกล โดยเหตุภัยประสงค์ ขอทุกองค์จงรับ สมุดฉบับนี้ไว้ เป็นที่ระลึกให้ อยู่ช้ออย่าสูญ เทอญนา

พระนามพระราชาโฮสและพระราชาธิดา

ในรัชกาลที่ ๙

พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี^(๑)

ข่าวในพระราชสำนัก

พระบรมมหาราชวัง

วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๕

วันนี้เวลาเช้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีสมโภช สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี เป็นการภายใน ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์แล้วถวายพรพระ จบแล้วทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เสร็จแล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่น พระบรมราชวงศ์รับแว่นเวียนเทียนสมโภช สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี แล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิมและทรงผูกค้ายพระขวัญพระราชทาน แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล ถวายเจิมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี^(๒)

(๑) สำนักพระราชวังได้แถลงเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญาฯ ทรงกราบถวายบังคมลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ และขอรับสนองพระเดชพระคุณในฐานะเป็นสามัญชน (ดูหนังสือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๑๕๕)

(๒) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๙ ตอนที่ ๖ วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ หน้า ๒๓๑-๒๓๒

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา ๙ ได้ทรงลาออกจากฐานันดรศักดิ์ แห่งพระราชวงศ์ ดังหลักฐานตามประกาศต่อไปนี้

**ประกาศพระบรมราชโองการ
เรื่อง ลาออกจากฐานันดรศักดิ์^(๑)**

ด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา เป็นลายลักษณ์อักษรว่า ได้ทรงพระดำริเห็นถ่วงแท้ด้วยพระองค์เองแล้วว่า การดำรงฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ในฐานะสมเด็จพระเจ้าฟ้าเป็นกิจพิเศษ กอปรด้วยความรับผิดชอบอย่างสูงหลายด้าน ไม่ทรงสามารถจะปฏิบัติให้สมบูรณ์โดยตลอดได้ จึงขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาออกจากฐานันดรศักดิ์ แห่งพระราชวงศ์ และขอรับสนองพระเดชพระคุณในฐานะเป็นสามัญชน ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต

จึงขออัญเชิญพระบรมราชโองการมาให้ทราบโดยทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

จอมพล ถนอม กิตติขจร

หัวหน้าคณะปฏิวัติ

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๘ ตอนที่ ๑๑๒ วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๒

พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ

(สำเนา)

ขอถวายพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายพระองค์ใหญ่ แห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ว่า

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
บรมจักรยาติศรสันตติวงศ์
อภิคุณูประการมหิตลาดุลเดช
กิตติสิริสมบูรณสว่างควัฒน์

เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ
เทเวศรธำรงสุบริบาล
ภูมิพลนเรศวรางกูร
บรมชัตติยราชกุมาร

คชนาม

รัตนตุดยานุภาเวน
วชิราลงกรโณย์
ที่ฉายโก สุชี โหตุ
เทวส์วิทารุกโซ

กตปุณญสุส เตชสา
ราชเชษฐกุมารโก
นिरานัญโร สอิฐรุโก
สพพา ทิสา วิโรจตุ^(๑)

ฯลฯ

(ลงพระนาม) สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

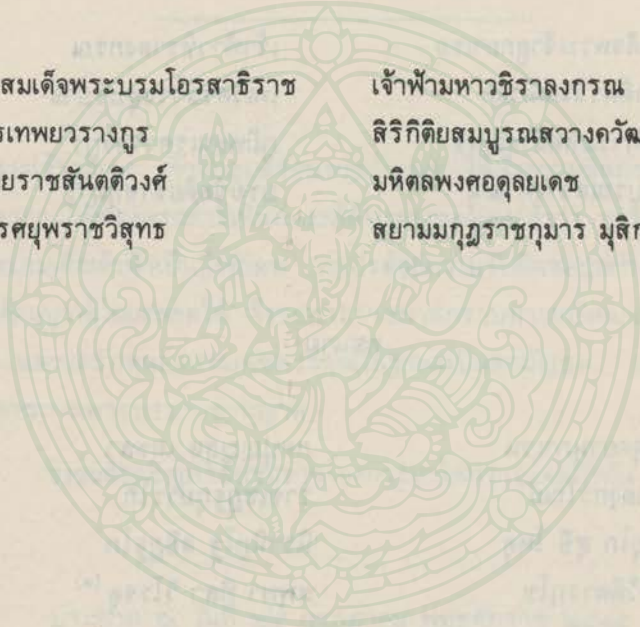
วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๙ ภาค ๒ เล่ม ๒ ตอนที่ ๕๔ วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕ หน้า ๓๐๒๗-๓๐๒๘

คำจารึกพระสุพรรณบัฏ
พระนาม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร^(๑)

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ
บดีนทรเทพวรางกูร	สิริกิติ์สมบูรณสว่างควัฒน์
วรชัฏติยราชสันตติวงศ์	มหิตลพงศอดุลยเดช
จักรีนเรศยุพราชวิสุทธ	สยามมกุฎราชกุมาร มุสิกนาม ^(๒)

-
- (๑) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ (ดูรายละเอียดในหนังสือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ หน้า ๑๖๕-๑๘๔)
- (๒) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๙ ตอนที่ ๒๐๐ วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๓

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

สยามมกุฎราชกุมาร

ภูมิพลอดุลยเดช ป.อ.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า ได้ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงเหตุการณ์ในบ้านเมืองอันเป็นมาตลอดจนปัจจุบัน ทรงพระราชวิจารณ์เทียบเคียงความเป็นไปในสภสมัยและปรสมัยในทางนิยมแห่งประชาชนพลเมืองเหล่าต่าง ๆ หลายแบบหลายเหล่าโดยถ้วนถี่ ทรงพระราชดำริเป็นแนวแน่ในพระราชหฤทัยว่า ฉันทิจะเป็นความสุข จะยังให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งแก่พลเมืองหมู่ใหญ่ ฉันทิจะส่งเสริมธรรมจริยานุวัตรอันควรจะยึดถือเป็นหลักสืบไป ฉันทินั้นจักทรงพระอุตสาหะปฏิบัติบรรณาการให้เรียบร้อยเป็นยุติธรรม และให้เป็นที่ตั้งแห่งความสามัคคีทั่วหน้า

ก็โดยราชনীติอันมีมาในแผ่นดินนั้น เมื่อสมเด็จพระบรมราชโอรสซึ่งจะทรงรับรัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์ทรงพระเจริญวัยสมควรแล้ว ย่อมโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เฉลิมพระอิสริยยศแต่งตั้งไว้ในตำแหน่ง สมเด็จพระยุพราชมกุฎราชกุมาร ในกาลปัจจุบันนี้ประชาชนทั้งหลายตลอดถึงชาวต่างประเทศทั่วไปในโลก ย่อมพากันนิยมยกย่องว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิศิราลงกรณ ทรงอยู่ในฐานะที่จะรับราชสมบัติปกครองราชอาณาจักรสืบสนองพระองค์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้นเล่าก็ทรงพระเจริญพระชนมายุบรรลุนิติภาวะ ทรงพระวิริยภาพและพระสติปัญญาสามารถที่จะรับภาระของแผ่นดินตามพระอิสริยยศศักดิ์ได้ ถึงสมัยที่จะสถาปนาเป็นองค์รัชทายาท ควรจะทรงอนุวัตรให้เป็นไปตามธรรมเนียมและขัตติยราชประเพณี ตามความเห็นชอบเห็นดีของมหาชนและผู้บริหารประเทศทุกฝ่าย เฉลิมพระเกียรติยศขึ้นให้สมบูรณ์ตามตำแหน่งทุกประการ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิศิราลงกรณ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร สิริกิตยสมบูรณสวางควัฒน์ วรขัตติยราชสันตติวงศ์ มหิตลพงศอดุลยเดช จักรีนเรศยุพราชวิสุทธิ สยามมกุฎราชกุมาร มุสิกนาม พระราชทานพรให้ทรงพระเจริญสิริสวัสดิ์ ทรงมั่นอยู่ในขัตติยราชธรรมทศพิธอันเป็นหลักของผู้ปกครองบ้านเมืองในสยามประเทศนี้ ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ทั่วบุญคุณภาพ

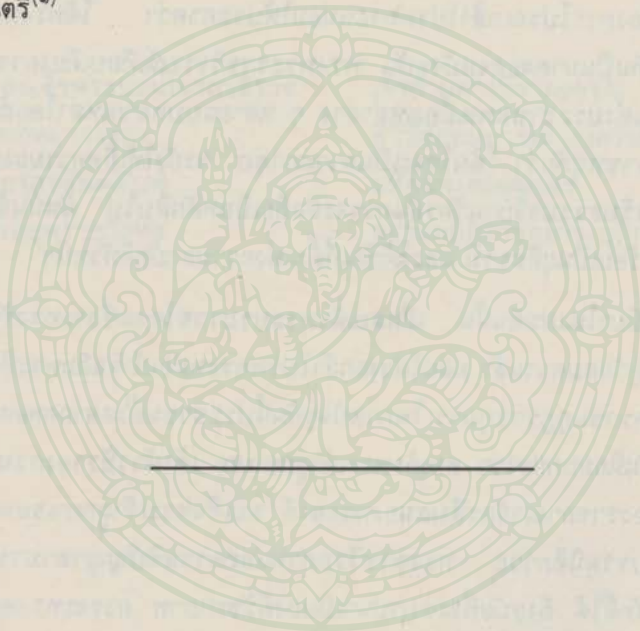
แห่งพระสยามเทวาธิราช และเทพดาเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงอภิบาลรักษาให้ทรงวิวัฒนาการ ทรง
พรพรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติพิพัฒมงคล วิบุลศุภผล สกลเกียรติยศ ปราภวกฤตดาบารมีมหา
ตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นปีที่ ๒๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ถนอม กิตติขจร

นายกรัฐมนตรี^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๙ ภาค ๒ เล่ม ๒ ตอนที่ ๒๐๐ วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๓

พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา ฯ

ขอถวายพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แห่งสมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ว่า

“สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา กิติวัฒนาตุลโสภาคย์”

รัตนตยานุกาโว จ
สิรินธรเทวรัตน-
รทขนตุ สหพทา กาล์
อนัญ รุหิ วิภวาย

สหพญญานุกาวตา
สุต ราษสุส ธีตร์
อัญเรหิ สมภวาย จ
สห สหเพหิ ญาติภิ^(๑)

ฯลฯ

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๒ ภาค ๑ เล่ม ๒ ตอนที่ ๓๖ วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ หน้า ๑๑๑๓

ประกาศสถาปนา

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สมายามินทร์ราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา ทรงได้รับความสำเร็จในการศึกษาอย่างงดงาม และได้ทรงบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอเนกปริยาย เบื้องต้น ได้ทรงศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดา ทรงสำเร็จการศึกษา สอบไล่ได้คะแนนเป็นที่ ๑ ของประเทศไทย ทั้งประโยคประถมศึกษา และประโยคมัธยมศึกษา แผนกศิลปะ ต่อมาทรงสอบคัดเลือกได้เข้าศึกษาต่อในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยที่ทรงพระวิริยะอุตสาหะและพระปรีชาสามารถในการศึกษาเล่าเรียน จึงทรงสอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ตลอดทุกปีการศึกษาและทรงได้รับรางวัลคะแนนยอดเยี่ยมในวิชาต่าง ๆ อยู่เสมอ อาทิเช่น รางวัลคะแนนยอดเยี่ยมวิชาภาษาฝรั่งเศส และวิชาภาษาไทย เมื่อสำเร็จการศึกษาก็ทรงได้คะแนนยอดเยี่ยมเป็นที่ ๑ ของคณะอักษรศาสตร์ ทรงได้รับปริญญาบัตรอักษรศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ทรงได้รับคะแนนเฉลี่ย ๓.๘๘ จากคะแนนเต็ม ๔ ทั้งทรงได้รับรางวัลเหรียญทองเรียนเยี่ยมตลอดหลักสูตรด้วย ปัจจุบันทรงศึกษาต่อระดับปริญญาโท ทั้งที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งนี้ ด้วยทรงตั้งพระหฤทัยแน่วแน่ที่จะทรงนำวิชาการที่ทรงศึกษาทั้งนั้นมาทำประโยชน์แก่แผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ได้ทรงพระอุตสาหะปฏิบัติกิจการอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและประชาชน โดยอเนกประการ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปในการทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ดำรวจ ทหาร ในภูมิภาคต่าง ๆ อยู่เสมอ ทุกแห่งหนแม้ในท้องถิ่นทุรกันดารมีภัยอันตราย ทำให้ทรงทราบถึงการดำเนินชีวิต ปัญหา และอุปสรรคความยากแค้นต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านั้นเป็นอย่างดี โดยปรกติจะทรงปราศรัยทักทายกับราษฎรอย่างสนิทสนม ด้วยพระเมตตา ทำให้ราษฎรมีโอกาสที่จะกราบทูลถึงทุกข์สุขที่มีอยู่ได้ตามประสงค์ ทรงถือเป็นภาระที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขตอบแทนบุญคุณเหล่าทหาร ตำรวจ และพลเรือน ที่สละชีวิตและความสุขในการป้องกันประเทศชาติ ได้ทรงก่อตั้งมูลนิธิ ซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า "มูลนิธิสายใจไทย" ขึ้น สำหรับอนุเคราะห์ทหาร ตำรวจ และพลเรือนที่บาดเจ็บ พิการ ในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันประเทศชาติ ด้วยการดูแลให้ฝึกอาชีพ ตลอดจนดูแลช่วยเหลือครอบครัว ไม่ให้รู้สึกถูกทอดทิ้ง ทรงดำรงตำแหน่งองค์ประธานของมูลนิธิ และทรงควบคุมบริหารงานอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ นับว่าได้ทรงทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองและประชาชนในประการที่สำคัญประการหนึ่ง ในด้านการพัฒนาประเทศ ทรงสนพระหฤทัยในกิจการพัฒนาทุกแขนง ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาและ

ช่วยเหลือในกิจการโครงการตามพระราชดำริทุกโครงการ ทรงทำหน้าที่เป็นราชเลขานุการส่วนพระองค์ ทรงรับพระบรมราโชบายและพระราชดำริมาทรงดำเนินการสนองพระเดชพระคุณ ทั้งในงานด้านเกษตร และด้านการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎร นับเป็นการดูแลสอดส่องพระราชกรณียกิจส่วนหนึ่งต่างพระเนตรพระกรรณ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรการพัฒนาประเทศของประเทศอิสราเอล โดยทรงรับเชิญเป็นอาคันตุกะของรัฐบาลอิสราเอล และการพัฒนาประเทศของประเทศอิหร่าน โดยทรงรับเชิญเป็นพระอาคันตุกะของเจ้าหญิงฟาร์ห์ นาช พระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าชาห์แห่งอิหร่าน เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. นี้ ประเทศทั้งสองดังกล่าว นับว่าเป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้ามากในด้านการพัฒนาประเทศ ผลจากการที่ได้ไปทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ ของแต่ละประเทศ ย่อมนำมาใช้เป็นแนวทางช่วยในการพัฒนาประเทศไทยได้เป็นอย่างดี ในด้านการพระศาสนา ก็ทรงมีพระหฤทัยมั่นคงในพระรัตนตรัย ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาโดยสม่ำเสมอตลอดมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พร้อมทั้งทรงสนพระหฤทัยศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ตลอดจนปรัชญาอย่างแตกฉาน ในส่วนราชการในพระองค์ ก็ได้สนองพระเดชพระคุณในพระราชภารกิจที่ทรงมอบหมายให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดี สมพระราชประสงค์ เช่น เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เสด็จแทนพระองค์ ไปทรงร่วมในงานพิธีพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้ากุสตัฟ ที่ ๖ ออดอล์ฟ ที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ก็ได้ทรงปฏิบัติพระภารกิจได้สำเร็จเรียบร้อยเป็นอย่างดี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระองค์นี้ กอปรด้วยพระจรรยา มารยาท เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัตินแห่งขัตติยราชกุมารีทุกประการ เป็นที่รักใคร่นับถือ ยกย่องสรรเสริญพระเกียรติคุณกันอยู่โดยทั่วไป บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัย สมบูรณ์ด้วยพระเกียรติคุณดังกล่าวมา สมควรได้รับพระราชทานสถาปนาพระอิสริยยศและพระอิสริยยศศักดิ์ให้สูงขึ้น ให้ทรงรับพระราชบัญชา และสัจปฎลเศวตฉัตร เพื่อเป็นพระเกียรติประวัติสืบไปตามโบราณขัตติยราชประเพณี

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ เฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพรให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ พิพัฒมงคล วิบุลศุภผล สกกลเกียรติยศปรากฏมโหฬาร ตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐ เป็นปีที่ ๓๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์

นายกรัฐมนตรี^(๑)

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๔ ภาค ๒ เล่ม ๒ ตอนที่ ๑๓๑ วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ฉบับพิเศษ หน้า ๑-๓

พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์

ขอถวายพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แห่งสมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ว่า

“สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี”

สิงหนาม

รัตนตยานุกาโว จ

จุฬาภรณวลัย-

รทนต์ สหุพทา กาล

อนัญเรหิ วิภวาย

สหุพญญานุกาวตา

ลกษณราชกุมาริก

อัญเรหิ สมภวาย จ

สห สหุเพหิ ญาติภี^(๑)

ฯลฯ

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๔ ภาค ๒ เล่ม ๒ ตอนที่ ๗๓ วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ หน้า ๒๑๘๔-๒๑๘๕

ชานามราชสกุลวงศ์

เลขที่	นามราชสกุล ^(๑)	ต้นราชสกุล	หน้า
ก.			
๑	กปิตถา	กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์	๒๔
๒	กมลასัน	กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร	๔๓
๓	กฤดากร	กรมพระนเรศ ^(๒) วรฤทธิ	๔๑
๔	กล้วยไม้	กรมหมื่นสุนทรธิปไตย	๑๖
๕	กัลยาณะวงศ์	กรมหมื่นกวีพจน ^(๓) สุปรีชา	๑๐๕
๖	กาญจนะวิชัย	กรมหมื่นชาญชัย ^(๔) บวรยศ	๑๐๔
๗	กำภู	พระองค์เจ้าชายกำภู	๕๓
๘	กิตติยากร	กรมพระจันทบุรีนฤนาถ	๖๐
๙	กุญชร	กรมพระพิทักษ์ ^(๕) เทเวศร์	๑๘
๑๐	กุสุมา	กรมหมื่นเสพสุนทร	๑๖
๑๑	เกษมศรี	กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ	๔๔
๑๒	เกษมสันต์	กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์	๔๓
๑๓	เกษะรา ^(๖)	กรมหมื่นอานุกาภาพิตศาสต์ศักดิ์	๕๓
๑๔	โกเมน	กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์	๒๕
ค.			
๑๕	คเนจร	กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์	๓๐
๑๖	คัคณางค์	กรมหลวงพิชิตปรีชากร	๔๑

(๑) นามราชสกุลนี้ พิมพ์สะกดการันต์ตามหนังสือลำดับราชสกุล ที่กระทรวงวังจัดพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๗๒

(๒) ในหน้า ๔๐ เขียนว่า นเรศร์

(๓) ในหน้า ๑๐๕ เขียนว่า พจน

(๔) ในหน้า ๑๐๔ เขียนว่า ไชย

(๕) ในหน้า ๑๘ เขียนว่า ทักษ

(๖) ในหน้า ๕๓ เขียนว่า เกสรา

เลขที่	นามราชสกุล	ตันราชสกุล	หน้า
ง.			
๑๗	งอนรต	พระองค์เจ้าชายงอนรต	๓๐
จ.			
๑๘	จรูญโรจน์	กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ	๑๐๓
๑๙	จักรพงศ์	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	๖๘
๒๐	จักรพันธุ์	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมพระจักรพรรดิพงศ์	๔๓
๒๑	จันทรทัต	กรมหมื่นวิจิตรวราณปรีชา	๔๙
๒๒	จิตรพงศ์	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	๕๓
๒๓	จิรประวัติ	กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช	๖๒
๒๔	จุฑาทุช	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย	๗๖
๒๕	เจษฎางกูร	เจ้าฟ้า กรมหลวงจักรเจษฎา	๒
ฉ.			
๒๖	ฉัตรกุล	กรมหมื่นสุรินทรรักษ์	๑๑
๒๗	ฉัตรชัย	กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน	๖๗
ช.			
๒๘	ชมพูนุท	กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ ^(๑)	๓๖
๒๙	ชยางกูร	กรมหมื่นพงษา ^(๒) ดิศรมหิป	๕๐
๓๐	ชุมพล	กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์	๔๔
๓๑	ชุมสาย	กรมขุนราชสีหวิกรม	๓๑
๓๒	ชุมแสง	กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา	๒๒
๓๓	ไชยันต์ ^(๓)	กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย	๕๖

(๑) ในหน้า ๓๖ เขียนว่า สวัสดิ์

(๒) ในหน้า ๕๐ เขียนว่า ศา

(๓) ในหน้า ๕๖ เขียนว่า ไชยันต์

เลขที่	นามราชสกุล	ต้นราชสกุล	หน้า
ด.			
๓๔	ดวงจักร	กรมหมื่นณรงค์ ^(๑) หริรักษ์	๑๒
๓๕	ดารากร	กรมหมื่นศรีสุเทพ	๑๒
๓๖	ดิศกุล	สมเด็จพระยา จักรยาดำรงราชานุภาพ	๕๑
๓๗	เดชาดิวงศ์	สมเด็จพระยา เดชาดิตร	๑๗
ต.			
๓๘	โตษะณีย์	พระองค์เจ้าชายโตสินี	๑๐๐
ท.			
๓๙	ทิววงศ์	กรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์	๔๒
๔๐	ทองแถม	กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ	๔๔
๔๑	ทองใหญ่	กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	๔๒
๔๒	ทัพพะกุล	กรมหมื่นจิตรภักดี	๙
๔๓	ทินกร	กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์	๒๐
๔๔	เทพหัตดิน	เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพหริรักษ์	๔
๔๕	เทวกุล	สมเด็จพระยา เทวะวงศ์วโรปการ	๔๖
น.			
๔๖	นพวงษ์ ^(๒)	กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ^(๓)	๓๗
๔๗	นรินทรกุล	กรมหลวงนรินทรเทวี	๕
๔๘	นรินทรางกูร	เจ้าฟ้า กรมหลวงนรินทรธรรณ	๓
๔๙	นวัตน์	กรมหมื่นสถิตย์ ^(๔) ธำรงสวัสดิ์	๙๘
๕๐	นันทวัน	พระองค์เจ้านันทวัน	๑๐๑

(๑) ในหน้า ๑๒ เขียนว่า ณรงค์

(๒) ในหน้า ๓๗ เขียนว่า วงษ์

(๓) ในหน้า ๓๗ เขียนว่า วิลาส

(๔) ในหน้า ๙๘ เขียนว่า สถิตย์

เลขที่	นามราชสกุล	ตันราชสกุล	หน้า
๕๑	นันทิศักดิ์	พระองค์เจ้าชายเริงคนอง	๙๕
๕๒	นิยมิตร ^(๑)	พระองค์เจ้าชายเนียม	๑๙
๕๓	นิลรัตน์	กรมหมื่นอลงกฎ ^(๒) กิจปริชา	๒๔
๕๔	นිරสิงห ^(๓)	พระองค์เจ้าชายเณร	๘๕
ป.			
๕๕	บรรยงกะเสนา	กรมขุนธิเบศร์บวร	๘๖
๕๖	บริพัตร	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๕ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต	๖๖
ป.			
๕๗	ประวิตร	กรมหลวงปราจิณกิติบดี	๖๑
๕๘	ปราโมช	กรมขุนวรจักรธรานุภาพ	๒๕
๕๙	ปัทมสิงห ^(๔)	พระองค์เจ้าชายบัว	๘๔
๖๐	पालกะวงศ์	กรมหมื่นนราเทเวศร์	๑๐๙
๖๑	ปิยากร	พระองค์เจ้าชายเปี้ยก	๓๒
พ.			
๖๒	พนมวัน	กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์	๑๗
๖๓	พยัคฆเสนา	พระองค์เจ้าชายเสือ	๘๘
๖๔	พรหมเมศ	พระองค์เจ้าชายพรหมเมศ ^(๕)	๑๐๒
๖๕	พึ่งบุญ	กรมหลวงรักรัษเฐียร	๑๒
๖๖	เพ็ญพัฒน์	กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม	๖๗
๖๗	ไพฑูริย์	กรมหมื่นสนิทนเรนทร์	๒๐

(๑) ในหน้า ๑๙ เขียนว่า นิยมิตร
(๒) ในหน้า ๒๕ เขียนว่า อลงกฎ
(๓) ในหน้า ๘๕ เขียนว่า นිරสิงห์
(๔) ในหน้า ๘๔ เขียนว่า ปัทมสิงห์
(๕) ในหน้า ๑๐๒ เขียนว่า พรหมเมศ

เลขที่	นามราชสกุล	ตันราชสกุล	หน้า
ภ.			
๖๘	ภาณุพันธุ์	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	๔๗
๖๙	ภาณุมาศ	พระองค์เจ้าชายภาณุมาศ	๙๘
๗๐	ภุมรินทร์	พระองค์เจ้าชายภุมริน	๘๗
ม.			
๗๑	มนตรีกุล	เจ้าฟ้า กรมหลวงพิทักษมนตรี	๔
๗๒	มรกฏ ^(๑)	กรมขุนสถิตย์สถาพร	๒๓
๗๓	มหากุล	กรมหลวงมหิศวรินทร์รามเรศ ^(๒)	๒๑
๗๔	มหิตล	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ กรมหลวงสงขลานครินทร์	๗๕
๗๕	มาลากุล	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ กรมพระยาบำราบปรปักษ์	๒๖
ย.			
๗๖	ยุคนธรานนท์	พระองค์เจ้าชายยุคนธร	๙๙
๗๗	ยุคนธร	กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์	๙๐
๗๘	ยุคล	สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๙ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์	๖๘
ร.			
๗๙	รพีพัฒน์	กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	๖๑
๘๐	รองทรง	กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ	๙๑
๘๑	รังสิต	สมเด็จพระ ๙ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร	๗๒
๘๒	รังสิเสนา	พระองค์เจ้าชายไย	๘๘
๘๓	รัชนิกร	พระองค์เจ้าชายรัชนิกร	๙๑
๘๔	รัชนี	กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์	๑๐๗

(๑) ในหน้า ๒๓ เขียนว่า มรกฏ

(๒) ในหน้า ๒๑ เขียนว่า เรศ

เลขที่	นามราชสกุล	ต้นราชสกุล	หน้า
๘๕	รุจะวิชัย ^(๑)	พระองค์เจ้าชายรุจาวรณวี	๑๐๖
๘๖	เรณุนันทน์ ^(๒)	พระองค์เจ้าชายเรณู	๑๑
ล.			
๘๗	ลดาวัลย์	กรมหมื่นภูมินทรภักดี	๓๐
๘๘	ลำยอง	พระองค์เจ้าชายลำยอง	๓๔
ว.			
๘๙	วรัตน	กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์	๕๗
๙๐	วรวรรณ	กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	๕๐
๙๑	วรุฒิ	พระองค์เจ้าชายวรุฒิอาภรณ์ราชกุมาร	๑๐๖
๙๒	วิชวิวงศ์	กรมพระเทเวศร์วิชรินทร์	๒๒
๙๓	วิวัฒนวงศ์	กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์	๕๓
๙๔	วิบูลยพรรณ	พระองค์เจ้าชายวิบูลยพรรณรังษี	๑๐๗
๙๕	วิไลวงศ์	พระองค์เจ้าชายวิไลวรวิลาศ	๑๐๔
๙๖	วิสุทธิ	พระองค์เจ้าชายบวรวิสุทธิ	๑๐๘
๙๗	วุฒิชัย	กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร	๖๕
ศ.			
๙๘	ศรัทธา	กรมขุนสิริวัชรลึงษาศ	๔๔
๙๙	ศิริวงศ์	สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่น มาตยาพิทักษ์	๒๙
๑๐๐	ศุขสวัสดิ์ ^(๓)	กรมหลวงอดิศรอุดมเดช	๔๒
๑๐๑	โสภางค์ ^(๔)	พระองค์เจ้าชายศรีเสาวภางค์	๕๑

(๑) ในหน้า ๑๐๖ เขียนว่า รุจจวิชัย

(๒) ในหน้า ๑๑ เขียนว่า เรณุนันท์

(๓) ในหน้า ๔๒ เขียนว่า ศุขสวัสดิ์

(๔) ในหน้า ๕๑ เขียนว่า โสภางค์

เลขที่   นามราชสกุล   ตันราชสกุล   หน้า

ส.

๑๐๒	สนิทวงศ์	กรมหลวงวงศาธิราชสนิท	๒๓
๑๐๓	สวัสดิกุล	กรมพระสมมตอมรพันธุ์	๔๙
๑๐๔	สวัสดิวัฒน์ ^(๑)	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าชายสมเด็จ ๔ กรมพระสวัสดิวัฒน์วิศิษฎ์	๕๖
๑๐๕	สหาวุธ	พระองค์เจ้าชายชุมแสง	๙๐
๑๐๖	สังข์ทนต์	กรมขุนนเรนทรพิทักษ์	๘๓
๑๐๗	สายสนั่น	พระองค์เจ้าชายสนั่น	๑๐๓
๑๐๘	สิงหราช	กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ๗	๓๖
๑๐๙	สีสังข์	พระองค์เจ้าชายสีสังข์	๙๐
๑๑๐	สุทัศน์	กรมหมื่นไกรสรวิเชียร	๑๓
๑๑๑	สุทัศน์ีย์	พระองค์เจ้าชายสุทัศน์นิภาธร	๑๐๖
๑๑๒	สุธารส	พระองค์เจ้าชายสุธารส	๙๗
๑๑๓	สุนทรกุล ณ ชลบุรี	กรมขุนสุนทรภูเบศร์	๑๓๕
๑๑๔	สุบรรณ	กรมขุนภูวนัยนฤเบนทรทิบาล	๓๕
๑๑๕	สุประดิษฐ	กรมหมื่นวิษณุภาณีนิภาธร	๓๗
๑๑๖	สุริยกุล	กรมพระรามอัครเสนา	๑๐
๑๑๗	สุริยง	กรมหมื่นไชยาตรีสุริโยภาส	๗๐
๑๑๘	เสนีวงศ์	กรมหลวงเสนีบริรักษ์	๑๐๙
๑๑๙	โสณกุล	กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา	๕๒

ท.

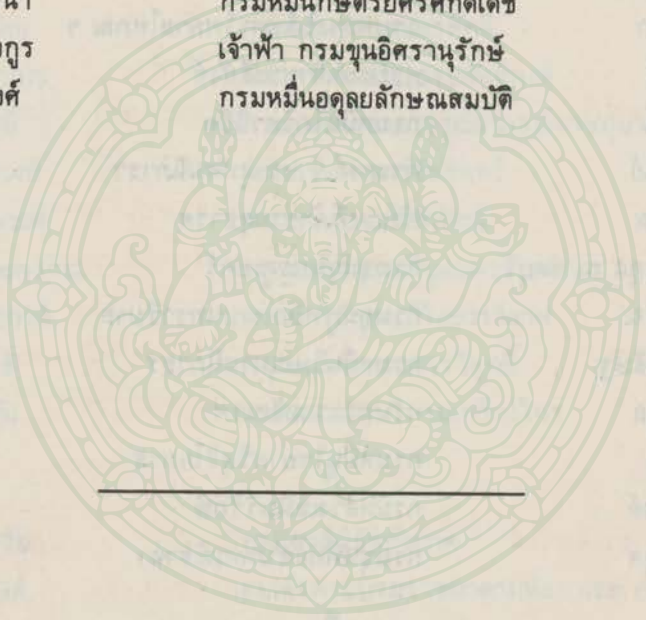
๑๒๐	หัตถินทร	กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ	๙๘
-----	----------	----------------------------	----

ย.

๑๒๑	อนุชะศักดิ์	พระองค์เจ้าชายอนุช	๙๔
-----	-------------	--------------------	----

(๑) ในหน้า ๕๖ เขียนว่า สวัสดิวัฒน์

เลขที่	นามราชสกุล	ตันราชสกุล	หน้า
๑๒๒	อรณพ	กรมหมื่นอุดมรัตนราษี	๓๓
๑๒๓	อรุณวงษ์ ^(๑)	กรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาล ๗	๒๔
๑๒๔	อสุณี	กรมหมื่นเสนีเทพ	๘๒
๑๒๕	อาภรณ์กุล	เจ้าฟ้าชายอาภรณ์	๒๕
๑๒๖	อาภากร	กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	๖๔
๑๒๗	อินทรางกูร	กรมหมื่นอินทรพิพิธ	๘
๑๒๘	อิศระศักดิ์ ^(๒)	เจ้าฟ้าอิศราพงษ์ ^(๓)	๙๔
๑๒๙	อิศรเสนา	กรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิ์เดช	๘๗
๑๓๐	อิศรางกูร	เจ้าฟ้า กรมขุนอิศราอนุรักษ์	๔
๑๓๑	อุไรพงศ์	กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ	๓๓

(๑) ในหน้า ๒๔ เขียนว่า อรุณวงศ์
 (๒) ในหน้า ๙๔ เขียนว่า อิศระศักดิ์
 (๓) ในหน้า ๑๑๓ เขียนว่า อิศราพงษ์

สารบัญ

พระนามและนาม เจ้านาย เจ้าจอมมารดา จอมมารดา

ก

	หน้า		หน้า
กนกวรรณเลขา - พระองค์เจ้า	๔๕	กฤษณา - พระองค์เจ้า	๓๕
กนิษฐน้อยนารี - พระองค์เจ้า	๒๗	กล้วยไม้ - พระองค์เจ้า	๑๖
กบ - พระองค์เจ้า	๑๑๒	กลัด - พระองค์เจ้า	๘๓
กปิธดา - พระองค์เจ้า	๒๔	กลาง - เจ้าฟ้า	๒๕
กมลาสเลอสรรรค์ - พระองค์เจ้า	๔๓	- พระองค์เจ้า	๒๑
กมุท - พระองค์เจ้า	๒๙	กล้วย - พระองค์เจ้า	๘
กมุทมาลี - พระองค์เจ้า	๑๐๘	กล้า - เจ้าจอมมารดา	๒๓
กรมพระราชวังบวร - ร. ๑	๒, ๗	กลั่น - เจ้าจอมมารดา	๑๓, ๑๔
ร. ๒	๗	- พระองค์เจ้า	๘๕
ร. ๓	๘	กลั่นแก่นจันทนารัตน์ - พระองค์เจ้า	๑๐๕
ร. ๔	๒๓	กลีบ - เจ้าจอมมารดา	๙๗, ๙๘, ๙๙
ร. ๕	๙๖		๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๓
กรมพระราชวังหลัง	๓	- จอมมารดา (ม.ร.ว.)	๑๐๖
กรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๓	กวิพจน์สุปรีชา - กรมหมื่น	๑๐๕
กรรณิกาแก้ว - พระองค์เจ้า	๔๑	กษัตริย์ศรีศักดิ์เดช - กรมหมื่น	๘๗
กระจับ - พระองค์เจ้า	๑๐๙	ก้อนแก้ว - พระองค์เจ้า	๘๒
กระจ่าง - พระองค์เจ้า	๙๙	ก้อนทอง - เจ้าจอมมารดา	๘๗, ๘๘
- หม่อมเจ้า	๑๑๗	กัณฐา - พระองค์เจ้า	๒๖
กระต่าย - พระองค์เจ้า	๘๘	กัลยาณประวดี - พระองค์เจ้า	๑๐๕
กระวีวงศ์ - พระองค์เจ้า	๒๘	กัลยาสุนทร - กรมขุน	๑๕
กระษัตราอนุชิต - กรมขุน	๖	กัลยาณี - พระองค์เจ้า	๒๗, ๓๔
กระษัตริ์ - พระองค์เจ้า	๑๓	กัลยาณีวัฒนา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๑๒๗
กรุด - เจ้าจอมมารดา	๑๖, ๑๐๔	กัมพล - พระองค์เจ้า	๙๓
กฤษดาภินิหาร - พระองค์เจ้า	๔๐	กัมพูชนัตร - พระองค์เจ้า	๘๓

กาญจนนगर - พระองค์เจ้า	๕๓	ไกรสร - พระองค์เจ้า	๑๒
กาญจโนภาสรัศมี - พระองค์เจ้า	๑๐๔	ไกรสรวิจิต - กรมหมื่น	๑๓
กาพย์กนกรัตน์ - พระองค์เจ้า	๔๖		
กำพรว้า - พระองค์	๕๕		
- พระองค์เจ้า	๘๕		
กำแพงเพชรอัครโยธิน - กรมพระ	๖๖, ๑๓๑		
กำภู - พระองค์เจ้า	๕๓		
กิตติยากรवलัษณ์ - พระองค์เจ้า	๖๐		
กสินรี - พระองค์เจ้า	๓๓		
กุ - พระองค์เจ้า	๒		
กุญชร - พระองค์เจ้า	๑๘		
กุนทลทิพยวดี - เจ้าฟ้า	๑๓, ๒๕, ๒๖, ๒๗		
กุสุมา - พระองค์เจ้า	๑๖		
กุหลาบ - เจ้าจอมมารดา	๕๗		
เกยูร - พระองค์เจ้า	๒๕		
เกด - เจ้าจอมมารดา	๑๗		
เกศ - เจ้าจอมมารดา	๓๕, ๘๓, ๕๗		
เกศนี - พระองค์เจ้า	๓๓		
เกษมศรีศุภโยค - พระองค์เจ้า	๔๔		
เกษมสันต์โสภาคย์ - พระองค์เจ้า	๔๓		
เกสร - พระองค์เจ้า	๑๐, ๘๑, ๘๕		
เกสร สนิทวงศ์, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา	๗๓, ๗๕		
เกสรฯ - พระองค์เจ้า	๕๓		
แก้ว - เจ้าจอมมารดา	๓๕, ๘๑, ๑๐๒		
- พระองค์เจ้า	๘๓		
แก้วศาลาลอย - เจ้าจอมมารดา	๘๒		
แก้วกัลยาณี - พระองค์เจ้า	๑๒๓		
โกลม - พระองค์เจ้า	๘๒		
โกลมเสาวมาล - พระองค์เจ้า	๗๒		
โกเมน - พระองค์เจ้า	๒๕		
โกสุม - พระองค์เจ้า	๘๒		
		๒	
		ขจร - พระองค์เจ้า	๕๔
		ขจรจรัสวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๑๒
		ขนิษฐา - พระองค์เจ้า	๘๖
		ขลิบ - เจ้าจอมมารดา	๑๐๐, ๑๐๒
		ขะ - เจ้าจอมมารดา	๘๑
		ขัตติยกัลยา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๔๑
		ขัตติยวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๕
		ขัตติยา - พระองค์เจ้า	๒๓
		ขาว - หม่อมเจ้า	๑๑๓
		ขำ - เจ้าจอมมารดา	๓๕, ๘๒
		ขุนแผน - พระองค์เจ้า	๑๓๕
		เขจรจิระประดิษฐ - พระองค์เจ้า	๗๓
		เข็ม - จอมมารดา	๑๐๔
		เขียน - เจ้าจอมมารดา	๕๐
		เขี้ยว - เจ้าจอมมารดา	๓๑
		เขี้ยวเล็ก - จอมมารดา	๑๐๗
		เขี้ยวใหญ่ - จอมมารดา	๑๐๕
		แห - จอมมารดา	๑๐๘
		แห พึ่งบุญ, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา	๕๘
		แหไขดวง - พระองค์เจ้า	๕๔
		ค	
		คเนจร - พระองค์เจ้า	๓๐
		คล้าย - เจ้าจอมมารดา	๓๖
		คัคณางคยุดล - พระองค์เจ้า	๔๑
		คันทรส - พระองค์เจ้า	๕
		คำ - เจ้าจอมมารดา	๕๓
		คำรบ - พระองค์เจ้า	๑๑๔

คุ้ม - เจ้าจอมมารดา	๘	- หม่อมเจ้า	๑๑๑
คุ้มเล็ก - เจ้าจอมมารดา	๙๓	จันทร์โณม - เจ้าจอมมารดา	๓๔
คุ้มใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๙๒	จันทร์ทัดจุฑาธาร - พระองค์เจ้า	๔๙
โคมเพ็ชร - พระองค์เจ้า	๑๘	จันทร์มณฑล - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๔๐
โคราช - พระองค์เจ้า	๑๑๐	จันทร์สุเทพ - พระองค์เจ้า	๑๑๑
		จันทร์าสร์ทวาร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๕๙
ง		จันทา - เจ้าจอมมารดา	๘
งอนรณ - พระองค์เจ้า	๓๐	จาด - เจ้าจอมมารดา	๒๙
งาม - พระองค์เจ้า	๘๘	จาดูรนต์ร์คีมี - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๔๓, ๑๓๙
งิ้ว - เจ้าจอมมารดา	๑๒, ๘๓, ๙๒, ๙๓, ๙๔	จามรี - พระองค์เจ้า	๓๕
เงินยวง - พระองค์เจ้า	๓๐	จำเริญ - พระองค์เจ้า	๑๐๐
จ		จิตระเจริญ - พระองค์เจ้า	๕๒
จกกล - พระองค์เจ้า	๙, ๑๑๐	จิตระภักดี - กรมหมื่น	๙
จร - หม่อมเจ้า	๑๑๒	จิตราภรณ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๒
จรัสพรปฏิภาณ - กรมหมื่น	๑๐๓	จินดา - พระองค์เจ้า	๓๖
จรูญโรจน์เรืองศรี - พระองค์เจ้า	๑๐๓	จิระประวีตวิเศษ - พระองค์เจ้า	๖๑
จรูญฤทธิเดช - พระองค์เจ้า	๕๕	จิระศักดิ์สุประภาต - พระองค์เจ้า	๑๒๒
จรูญศักดิ์กฤดากร - พระองค์เจ้า	๑๒๓	จิว กปิตตา, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา	๗๖
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระบาทสมเด็จพระ	๒๑	จุฑารุชชราติลก - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๖, ๑๓๙
จักรจัน - พระองค์เจ้า	๑๐, ๑๔	จุฑารัตนราชกุมารี - พระองค์เจ้า	๕๙
จักรเกษฎา - เจ้าฟ้า กรมหลวง	๒, ๕	จุฑามณี - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๒๓
จักรพงศภูวนาถ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๘	จุฑาภรณ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๘, ๑๓๗
จักรพรรดิพงศ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ	๔๓, ๑๑๙	จ้อย - เจ้าจอมมารดา	๑๑
	๑๒๐, ๑๓๙	- สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗
จัน - เจ้าจอมมารดา	๓๑, ๑๐๑	จุไรรัตนศิริมาน - พระองค์เจ้า	๑๒๙
จัน - จอมมารดา	๑๐๕, ๑๐๗	จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระบาทสมเด็จพระ	๓๘
จันทกานตมณี - พระองค์เจ้า	๑๒๙	จุลจักรพงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๘
จันทบุรี - พระองค์เจ้า	๑๓	จุฬารณวลัยลักษณ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๘๐
จันทบุรีนฤนาถ - กรมพระ	๖๐	จุฬาลงกรณ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๓๘
จันทบุรีสุรนาถ - กรมหมื่น	๗๙, ๑๓๒	แจ็ก - เจ้าจอมมารดา	๓๕
จันทร์ - เจ้าจอมมารดา	๓๘, ๔๐, ๔๒, ๔๔, ๖๕	เจ้ง - พระองค์เจ้า	๕

เจริญกมลสุขสวัสดิ์ — พระองค์เจ้า	๕๗	(กรม) ช่างหล่อ ใน ร. ๓	๑๒
เจริญผลพูลสวัสดิ์ — กรมขุน	๓๖	(กรม) ช่างหล่อ ใน ร. ๔	๒๔
เจริญรุ่งราชย์ — พระองค์เจ้า	๔๘	(กรม) ช่างเหลาร่างปืน ใน ร. ๔	๒๓
เจริญศรีชนมายู — พระองค์เจ้า	๖๓	กรมทหารบกวงหน้า ใน ร. ๔	๓๙
เจษฎาบดินทร์ — กรมหมื่น	๑๕	กรมทหารปืนใหญ่ ใน ร. ๓	๒๓
เจ้าข้างใน — คำว่า	๑๑๐	กรมทหารเรือ ใน ร. ๕	๑๑๓
เจ้าครอกซี่ — คำว่า	๓	กรมท่า ใน ร. ๒	๑๕
เจ้าครอกวัดโพธิ์ — คำว่า	๒	กรมท่า ใน ร. ๓	๑๑
เจ้านาย — ผู้ทรงกำกับกรมกองต่าง ๆ ในสมัยต้น		กรมท่า ใน ร. ๔	๒๕
กลาโหม (กรมพระ) ใน ร. ๒	๙	กรม ธรรมการ ใน ร. ๓	๑๓
กองแก้วจินดา (กรม) ใน ร. ๔	๒๔	กรม ธรรมการ ใน ร. ๔	๓๓
คลังพิฆานอากาศ ใน ร. ๔	๓๖	กรม นา ใน ร. ๔	๑๗
คลังพิฆานอากาศ ใน ร. ๕	๓๖	กรม ผีพาย ใน ร. ๔	๒๓
คลังเลื้อหมวก ใน ร. ๓	๑๓	กรม พระคชบาล ใน ร. ๒	๘
ช่างกระจก, ช่างเคลือบ ใน ร. ๔	๒๕	กรม พระคชบาล ใน ร. ๓	๑๗, ๒๕
ช่างกระจก, ช่างเคลือบ (กรม) ใน ร. ๕	๑๑๔	กรม พระคชบาล ใน ร. ๔	๒๖
ช่างเงินโรงษาปณ์ ใน ร. ๔	๒๔	กรม พระคชบาล ใน ร. ๕	๑๑๒
(กรม) ช่างทหารในญวน ใน ร. ๔	๒๓	กรม พระคลังมหาสมบัติ ใน ร. ๒	๑๕
(กรม) ช่างทอง ใน ร. ๓	๒๒	กรม พระคลังมหาสมบัติ ใน ร. ๔	๓๗, ๓๙
ช่างทองหลวง ใน ร. ๕	๔๓	กรม พระคลังมหาสมบัติ ใน ร. ๕	๕๖
โรงทอง ใน ร. ๔	๙๑	กรม พระตำรวจ ใน ร. ๒	๑๕
(กรม) ช่างมุก ใน ร. ๓	๓๐	กรม พระนครบาล ใน ร. ๒	๑๗
(กรม) ช่างมุก ใน ร. ๔	๔๔	กรม พระนครบาล ใน ร. ๓	๑๑, ๒๐
(กรม) ช่างมุก ใน ร. ๕	๔๔	กรม พระนครบาล ใน ร. ๔	๒๕
(กรม) ช่างศิลา ใน ร. ๕	๓๑, ๓๓	กรม มหาดไทย ใน ร. ๒	๔
(กรม) ช่างสิบหมู่ ใน ร. ๒	๙	กรม มหาดไทย ใน ร. ๓	๑๑
(กรม) ช่างสิบหมู่ ใน ร. ๓	๑๒	กรม มหาดไทย ใน ร. ๔	๒๓
(กรม) ช่างสิบหมู่ ใน ร. ๔	๓๐, ๓๑	กรม มหาดไทย ใน ร. ๕	๒๖
(กรม) ช่างสิบหมู่ ใน ร. ๕	๑๑๑, ๑๑๒	กรม มหาดเล็ก ใน ร. ๒	๒๑
(กรม) ช่างแสงใหญ่ ใน ร. ๒	๘	กรม มหาดเล็ก ใน ร. ๔	๓๙
(กรม) ช่างหล่อ ใน ร. ๒	๙	กรม ม้า ใน ร. ๓	๑๘

(กรมพระอิศวราช) ใน ร. ๕	๑๑๓		ณ	
กรม ราชบัณฑิต ใน ร. ๕	๑๑๖	ณวิวรรณ - พระองค์เจ้า		๓๔
กรม ล้อมพระราชวัง ใน ร. ๔	๓๗	ฉัตร - พระองค์เจ้า		๑๑
กรม วัง ใน ร. ๒	๔	ฉายฉเด็ด - พระองค์เจ้า		๑๑๖
กรม วัง ใน ร. ๓	๒๖	ฉายรัศมีหิรัญพรรณ - พระองค์เจ้า		๑๐๕
กรม วัง ใน ร. ๔	๒๖	ฉิม - เจ้าจอมมารดา	๓๓, ๘๒, ๘๓	
ศาลต่าง ๆ ใน ร. ๒	๑๑	- พระองค์เจ้า		๕, ๑๐๕
ศาลต่าง ๆ ใน ร. ๔	๒๒	- สมเด็จพระเจ้าฟ้า (ช)		๖
ศาลต่าง ๆ ใน ร. ๕	๓๖	- เจ้าฟ้า (ญ)		๔
กรม สังฆการี ใน ร. ๒	๑๒	ฉิม แมว - เจ้าจอมมารดา		๑๒
กรม สังฆการี ใน ร. ๓	๑๓	ฉิม ยักษ์ - เจ้าจอมมารดา		๑๓
กรม สังฆการี ใน ร. ๔	๒๖, ๓๓	ฉิม สิงห์ - เจ้าจอมมารดา		๕๔, ๕๕
กรม แสง ใน ร. ๔	๓๓	ฉิมใหญ่ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า (เจ้าคอกฉิมใหญ่)		๖
กรม แสงปั้นดิน ใน ร. ๓	๒๑	ฉิมพลี - พระองค์เจ้า		๑๒, ๘๓
กรม แสงปั้นดิน ใน ร. ๔	๒๔	ฉลิมเขตรมงคล - พระองค์เจ้า		๑๒๑
กรม แสงหอกดาบ ใน ร. ๔	๒๔	ฉลิมพลทิฆัมพร - พระองค์เจ้า		๑๓๑
กรม หมอ ใน ร. ๓	๒๓	ฉลิมลักษณะเลิศ - พระองค์เจ้า		๔๑
กรม หมอ ใน ร. ๔	๒๕	ฉลิมลักษณะวงศ์ - พระองค์เจ้า		๑๐๐
กรม หมอนวด ใน ร. ๔	๒๒	ฉลิมวงศ์ - พระองค์เจ้า		๓๔
กรม หมอนวดหมอยา ใน ร. ๕	๓๕	ฉเด็ดโฉม - พระองค์เจ้า		๑๐๒
กรม อักษรพิมพ์การ ใน ร. ๔	๓๕, ๕๑	ฉแย้ง - พระองค์เจ้า		๕๔
กรม อักษรพิมพ์การ ใน ร. ๕	๓๖			
กรม พระอาลักษณ์ ใน ร. ๒	๑๗		ช	
กรม พระอาลักษณ์ ใน ร. ๓	๑๓	ชมชื่น - พระองค์เจ้า		๑๑๖
กรม พระอาลักษณ์ ใน ร. ๔	๒๔, ๓๖	ชมพูนุท - พระองค์เจ้า		๓๖
แจ่ม - เจ้าจอมมารดา	๘๓, ๙๑	ช้อย - เจ้าจอมมารดา		๑๐๑, ๑๐๓
- สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗	ชอุ่ม - หม่อมเจ้า		๑๓๓
แจ่มกระจ่าง - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗	ชยันนาทนเรนทร - สมเด็จพระกรมพระยา		๗๑
แจ่มใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๑๕	ช้าง - พระองค์		๘
		- พระองค์เจ้า		๘๒
		ชาญไชยบรรยศ - กรมหมื่น		๑๐๔

ขีดเชื้อพงศ์ — พระองค์เจ้า	๑๑๓	ดารากร — พระองค์เจ้า	๑๒
ชินวาทิวิวัฒน์ — กรมหลวง	๑๑๘	ดารารัตน์ — เจ้า	๗๔
ชุ่ม — เจ้าจอมมารดา	๕๑, ๗๓, ๗๕	ดาราวดี — พระองค์เจ้า	๘๒, ๙๔
ชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ — กรมหลวง	๖๔	ดำ — พระองค์เจ้า	๑๖, ๒๘
ชุมพลสมโภช — พระองค์เจ้า	๔๕	ดำรงราชานุภาพ — สมเด็จพระกระยา	๕๐
ชุมสาย — พระองค์เจ้า	๓๑	ดำรงฤทธิ์ — พระองค์เจ้า	๕๔
ชุมแสง — พระองค์เจ้า	๒๒, ๙๐	ดิลกันพริฐ — พระองค์เจ้า	๖๙
ชู — เจ้าจอมมารดา	๘๔	ดิศ — หม่อมเจ้า	๑๑๑
เชย — เจ้าจอมมารดา	๕๖	ดิศวารกุมาร — พระองค์เจ้า	๕๐
เชษฐาธิเบนท์ — กรมหมื่น	๒๙	ดุชฎี — พระองค์เจ้า	๘๔
เชื้อ อิศรางกูร, ม.ร.ว. — จอมมารดา	๑๐๘	เดชอดิศร — กรมหมื่น	๑๗
ชุ่ม — เจ้าจอมมารดา	๖๑	เดชาดิศร — กรมสมเด็จพระ	๑๗
ไชยรัตนโรภาส — พระองค์เจ้า	๑๐๗		
ไชยันตมงคล — พระองค์เจ้า	๕๖	ตรีเพ็ชรอุทัยรัง — สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๗
ไชยานุชิต — พระองค์เจ้า	๕๐	ตลับ — เจ้าจอมมารดา	๓๘, ๔๒, ๔๖, ๕๙, ๖๑
ไชยาตรีสุริโยภาส — กรมหมื่น	๗๐	— พระองค์เจ้า	๙๘
		ต่วน — จอมมารดา	๑๐๖
ณ		ตัน — เจ้าจอมมารดา	๘๑
ณรงคหริรักษ์ — กรมหมื่น	๑๒, ๑๑๑	ตาด — เจ้าจอมมารดา	๙๗, ๑๐๐
ณร — พระองค์เจ้า	๘๕	ตานี — เจ้าจอมมารดา	๙, ๑๑, ๘๕, ๙๓
— หม่อมเจ้า	๑๒๔	ตุ้ — เจ้าจอมมารดา	๘๕
		ตุ้ม — หม่อมเจ้า	๑๑๔
ด		ตุ้ย — พระองค์	๙๗
ดรุณวัยวัฒน์ — พระองค์เจ้า	๑๒๐	เต่า — พระองค์เจ้า	๑๑๒
ดวง — เจ้าจอมมารดา	๘	แดง — พระองค์เจ้า	๑๐๙
ดวงคำ — เจ้าจอมมารดา	๕๐, ๕๕	แดน — พระองค์เจ้า	๘๕
ดวงจักร — พระองค์เจ้า	๑๒	โต — พระองค์	๑๓
ดวงจันทร์ — พระองค์เจ้า	๒๓, ๘๒, ๙๐	— พระองค์เจ้า	๒๐
ดวงเดือน — พระองค์เจ้า	๒๘	โตเล็ก — พระองค์	๑๐๐
ดวงประภา — พระองค์เจ้า	๙๗	โตสินี — พระองค์เจ้า	๑๐๐
ดวงสุดา — พระองค์เจ้า	๑๐	โตใหญ่ — พระองค์	๙๗
ดี — เจ้าจอมมารดา	๙๙		

ไตรทศประพันธ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๔	ทิม - เจ้าจอมมารดา	๒๐, ๒๒
		ทิวากรวงศ์ประวดี - กรมหมื่น	๔๔
ถ		เทพทวารวดี - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๖๔
ถนอม - พระองค์เจ้า	๑๐๐	เทพนารีรัตน์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ	๖๓
ถาวรยศ - กรมหมื่น	๒๓	เทพพลภักดิ์ - กรมหลวง	๘
		เทพยวดี - กรมหลวง	๗
		เทพศิรินทรมาศย์ - กรมสมเด็จพระ	๑๑๕
		เทพศิรินทรา บรมราชินี	๒๙, ๔๐, ๔๗
ทรงกันดาล - (จ้อย) ท้าว	๑๑	เทพสุดาวดี - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา	๑, ๒
- (บุญมา) ท้าว	๑๙	เทพหริรัักษ์ - เจ้าฟ้า กรมหลวง	๔
- (หุ่น) ท้าว	๔๙	เทีย - เจ้าจอมมารดา	๙๙
ทรัพย์ - เจ้าจอมมารดา	๑๘, ๒๐, ๒๙	เทววงค์วโรทัย - กรมหมื่น	๑๒๔
	๓๒, ๘๕, ๘๗, ๘๙	เทววงค์วโรปการ - สมเด็จพระกรมพระยา	๔๖
ทวิถวัลยลาภ - พระองค์เจ้า	๔๒	เทวัญอุไทยวงศ์ - พระองค์เจ้า	๔๖
ทศศิริวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๐	เทวานุรักษ์ - กรมหมื่น	๑๓๓
ทอง - เจ้าจอมมารดา	๑๒	เทวีวิไลยวรรณ - พระองค์เจ้า	๑๐๖
ทองกองก้อนใหญ่ - พระองค์เจ้า	๔๒	เทเวศร์วิชรินทร์ - กรมพระ	๒๑
ทองคำ - เจ้าฟ้า	๓	เทียง - เจ้าจอมมารดา	๓๘, ๓๙, ๔๑, ๔๓, ๔๕
ทองดี - เจ้าจอมมารดา	๒๓		๔๗, ๕๐, ๕๔, ๕๕, ๕๖
ทองแถมถวัลยวงศ์ - พระองค์เจ้า	๔๔	ธ	
ทองสุข - เจ้าจอมมารดา	๑๓	ธานีนีวัต - พระองค์เจ้า	๑๒๕
ทองอยู่ - เจ้าจอมมารดา	๑๙	ธิดา - พระองค์เจ้า	๙
ทักษิณชา - พระองค์เจ้า	๓๘, ๕๙	ธิดาจรัสแสงศรี - พระองค์เจ้า	๑๐๕
ทักษิณารัฐ - พระองค์เจ้า	๓๘	ธิเบศรบดินทร์ - เจ้าฟ้า กรมหลวง	๓
ทัดทรง - พระองค์เจ้า	๙๑	ธิเบศร์บวร - กรมขุน	๘๖
ทับ - พระองค์เจ้า	๙, ๑๔		
ทับทิม - เจ้าจอมมารดา	๖๒, ๖๔, ๖๙	ด	
- พระองค์เจ้า (ช)	๘, ๘๘	ดก - เจ้าจอมมารดา	๙๐
- พระองค์เจ้า (ญ)	๑๕	- พระองค์เจ้า (เนตร หรือนุช)	๑๘
ทินกร - พระองค์เจ้า	๒๐	นครไชยศรีสุรเดช - กรมหลวง	๖๑
ทิพเกษร - เจ้าจอมมารดา	๗๐	นครราชสีมา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๗๔
ทิพยรัตนกิริฎกุลินี - กรมหลวง	๕๔		
ทิพยาลังการ - พระองค์เจ้า	๗๔		

นครสวรรค์วรพินิต — สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ	๖๕	น้อย — เจ้าจอมมารดา	๙, ๑๐, ๑๙, ๓๗
	๖๖, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๗, ๑๓๙		๘๒, ๘๔, ๘๕, ๙๒
นครสวรรค์ศักดิ์พินิต — กรมหมื่น	๑๒๘	— พระองค์เจ้า	๑๙
นงคราญอุดมตี — พระองค์เจ้า	๕๑	น้อย แก้ว — เจ้าจอมมารดา	๘, ๑๒
นพแก้ว — พระองค์เจ้า	๘๕	น้อย พระแสง — เจ้าจอมมารดา	๓๔
นพวงศ์ — พระองค์เจ้า	๓๗	น้อย เมือง — เจ้าจอมมารดา	๒๘
นางจันท์พัทพวงศ์ — พระองค์เจ้า	๖๑	น้อย ระนาด — เจ้าจอมมารดา	๒๐, ๒๒
นภาพรจรัสศรี — เจ้าฟ้า	๗๐	น้อย ลาว — เจ้าจอมมารดา	๓๐
นภาพรประภา — พระองค์เจ้า	๕๕	น้อย เล็ก — เจ้าจอมมารดา	๘๙, ๙๐
นรลักษณ์ — พระองค์เจ้า	๓๔	น้อย ใหญ่ — เจ้าจอมมารดา	๓๔, ๘๘
นรเศรษฐสุริยลักษณ์ — พระองค์เจ้า	๑๒๒	นักขัตตรมงคล — พระองค์เจ้า	๑๓๒
นราเทเวศร์ — กรมหมื่น	๑๐๙	นักองค์เภา — เจ้าจอมมารดา	๘๓, ๘๔
นราธิปประพันธ์พงศ์ — กรมพระ	๕๐, ๑๒๔	นักองค์อี — เจ้าจอมมารดา	๘๓, ๘๔
นราธิปพงศ์ประพันธ์ — กรมหมื่น	๑๒๔	นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว — พระบาทสมเด็จพระ ฯ พระ	๑๔
นรานุชิต — กรมขุน	๘๓	นัตดา — พระองค์เจ้า	๘๖
นรินทรเทพ — กรมหมื่น	๕	นันทวัน — พระองค์เจ้า	๑๐๑
นรินทรเทวี — กรมหลวง	๒, ๕	นารีรัตนา — พระองค์เจ้า	๕๐
นรินทรพิทักษ์ — กรมหมื่น	๑๓๕	น้อม — เจ้าจอมมารดา	๑๐, ๑๗, ๙๐, ๙๔
นรินทรรัตนเรศ — เจ้าฟ้า กรมหลวง	๓	น้อมวล — พระองค์เจ้า	๒๓
นริศรานุวัตติวงศ์ — สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา	๕๒	นิพัทธ์พิสิษฐ — พระองค์เจ้า	๑๒๐
นเรนทร์บริรักษ์ — กรมหมื่น	๕	นิพนธ์ภาณุพงศ์ — พระองค์เจ้า	๑๒๑
นเรศร์โยธี — กรมหมื่น	๑๐๙	นิภานภดล — สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗/๒
นเรศร์วรฤทธิ์ — กรมพระ	๔๐	นิลรัตน์ — พระองค์เจ้า	๒๔
นฤบาลมุขมาตย์ — กรมหมื่น	๑๑๖	นิลวรรณ — พระองค์เจ้า	๑๑๘
นฤมล — พระองค์เจ้า	๘๘	นิลวดีตา — พระองค์เจ้า	๘๔
นฤมลมณีรัตน์ — พระองค์เจ้า	๑๑๒	นิเวศน์ — พระองค์เจ้า	๓๑
นวม — เจ้าจอมมารดา	๑๓	นุช — พระองค์เจ้า	๑๘, ๙๔
— พระองค์เจ้า	๒๒	นุชิตชิโนรส — กรมหมื่น	๑๐
นวม ปาลกะวงศ์, ม.ล. — จอมมารดา	๑๐๖	นุ้ม — พระองค์เจ้า	๘, ๙๐
น่วม — เจ้าจอมมารดา	๘๖, ๘๗, ๘๘	นุ้ย — เจ้าจอมมารดา	๘๓
นวล — เจ้าจอมมารดา	๑๑, ๒๕	นุ้ยใหญ่ — เจ้าจอมมารดา	๙

เนตร - พระองค์เจ้า	๑๘, ๓๓	- พระองค์เจ้า	๘๒
เนตร (บางฉบับว่านทหรือนุช) - พระองค์เจ้า	๑๘	บุบผา - พระองค์เจ้า	๑๖, ๓๗
เนา - พระองค์เจ้า	๒๕	บุรฉัตรไชยากร - พระองค์เจ้า	๖๖
		บุษบงเบิกบาน - พระองค์เจ้า	๔๘
เนาวรัตน์ - พระองค์เจ้า	๔๘	บุษบันบัวผัน - พระองค์เจ้า	๕๔
เนียม - พระองค์เจ้า	๑๙	เบญจรงค์ - พระองค์เจ้า	๓๙
เนื่อง สนิทวงศ์, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา	๗๐, ๗๒		

ป

ป

		ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระบาทสมเด็จพระ ๔ พระ	๑๓๓
บงกช - พระองค์เจ้า	๑๒๒	ปฐมพิสมัย - พระองค์เจ้า	๑๐๔
บดีนทร์ไพศาลโสภณ - กรมหลวง	๓๕	ปฐมวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๑๐
บรรเทิง - พระองค์เจ้า	๕๕	ปทุมเมศ - พระองค์เจ้า	๘๙
บริพัตรสุขุมพันธุ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๕, ๑๓๙	ปรมาณูชิต - กรมสมเด็จพระ	๑๑
บริรักษ์นรินทรฤทธิ์ - กรมหมื่น	๙๘	ปวเรศวรียาลงกรณ์ - สมเด็จพระกรมพระยา	๘๘, ๘๙
บวรเดช - พระองค์เจ้า	๑๒๓	ปิอก - พระองค์	๙๕
บวรรังษี - กรมหมื่น	๘๘	ป้อม - จอมมารดา	๑๐๖
บวรวิไชยชาญ - กรมหมื่น	๙๖	- เจ้าจอมมารดา	๑๓
บวรวิสุทธิ์ - พระองค์เจ้า	๑๐๘	- พระองค์เจ้า	๑๕
บัญญัติเบญจมา - พระองค์เจ้า	๕๐	ประกาศ - คำนำพระนาม	๑๓๖, ๑๓๘
บัณฑิตวรธรรมโรภาส - พระองค์เจ้า	๖๑	ประจักษ์ศิลปาคม - กรมหลวง	๔๒
บัวบา - เจ้าจอมมารดา	๘๕	ประชาธิปก - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๗, ๑๓๙
บัว - เจ้าจอมมารดา	๓๒, ๓๓, ๔๑, ๔๔,	ประชุมวงศ์ - พระองค์เจ้า	๘๖
	๔๗, ๕๓, ๕๔, ๖๓, ๙๘	ประดิษฐ์วรการ - พระองค์เจ้า	๑๑๑
- พระองค์เจ้า	๘๔, ๑๐๙	ประดิษฐาสารี - พระองค์เจ้า	๕๕
- หม่อมเจ้า	๑๑๗	ประทุมมา - เจ้าจอมมารดา	๑๐
บัว กิตติยากร, ม.ล.	๗๙	ประพาหรัศมี - พระองค์เจ้า	๕๕
บาง - เจ้าจอมมารดา	๒๘, ๒๙, ๓๗, ๓๘	ประไพพรรณพิลาส - พระองค์เจ้า	๗๑
บำราบปรบักษ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา	๒๕, ๓๕	ประไพพัทตร์ - พระองค์เจ้า	๓๔
บีเอตริศภัทรายุวดี - พระองค์เจ้า	๖๒	ประไพหวดี (ประภาวดี) - เจ้าฟ้า	๗
บุญมา - เจ้าจอมมารดา	๑๙	ประไพศรีสอาด - พระองค์เจ้า	๕๖
บุตรี - พระองค์เจ้า	๓๖	ประภัสร์ - พระองค์เจ้า	๓๙
บุณนาค - เจ้าจอมมารดา	๑๙	ประภา - พระองค์เจ้า	๑๙

ประภาพรรณพิลาส - พระองค์เจ้า	๗๑	- พระองค์	๙๗
ประภาพรรณพิไลย - พระองค์เจ้า	๗๑	- พระองค์เจ้า	๑๖, ๘๔
ประภาวสิทธิ์นฤมล - พระองค์เจ้า	๑๒๐	ปุ๋ย - เจ้าจอมมารดา	๘, ๘๒
ประยงค์ - พระองค์เจ้า	๘๖	ปุ๋ย - จอมมารดา	๑๐๕
ประยรวรงค์ - เจ้าคุณพระ	๕๘, ๖๐	เปรมบุรฉัตร - พระองค์เจ้า	๑๓๑
ประโลมโลก - พระองค์เจ้า	๑๐๒	เปียก - พระองค์เจ้า	๓๒
ประวิตรวัฒนาคม - พระองค์เจ้า	๖๑	เปี่ยม - เจ้าจอมมารดา	๔๓
ประเวศวรสมัย - พระองค์เจ้า	๖๔		
		ณ	
ประสาทสมร - พระองค์เจ้า	๑๐๗	ฝ่อง - พระองค์เจ้า	๕๘
ประสานศรีใส - พระองค์เจ้า	๕๕	ผะอบ - พระองค์เจ้า	๘
ประเสริฐศักดิ์ - พระองค์เจ้า	๑๑๗	ไผ่ - เจ้าจอมมารดา	๘๕
ปราง - เจ้าจอมมารดา	๑๘		
ปรางใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๒๒, ๒๓		
		ณ	
ปราจินกิตติบดี - กรมหลวง	๖๑	แฝด - พระองค์เจ้า (ช)	๘๙, ๑๐๔
ปราบปรบักษ์ - กรมหมื่น	๑๑๒	- พระองค์เจ้า (ญ)	๒๔, ๘๙
ปราโมช - พระองค์เจ้า	๒๕		
		พ	
ปรุก ژهษฎางกูร, ม.ล. - จอมมารดา	๑๐๔		
ปรุกเล็ก - จอมมารดา	๑๐๔	พงศ์อิศเรศ - พระองค์เจ้า	๘๗
ปรุกใหญ่ - จอมมารดา	๑๐๗	พงศาติศรมหิป - กรมหมื่น	๕๐
ปรีชา - พระองค์เจ้า	๑๑๒	พงา - พระองค์เจ้า	๓๑
ปรีดา - พระองค์เจ้า	๙๘, ๑๑๔	พนมวัน - พระองค์เจ้า	๑๗
ปรีชาตีสุขุมพันธ์ - พระองค์เจ้า	๑๓๐	พยอม - หม่อมเจ้า	๑๓๓
ปฤษฎางค์ - พระองค์เจ้า	๑๑๘	พวรรณราย - พระองค์เจ้า	๕๓, ๑๑๖
ปัทมราช - พระองค์เจ้า	๘๓	พรหมวานุรักษ์ - กรมหลวง	๔๓
ปาน - เจ้าจอมมารดา	๑๒	พรหมา - เจ้าจอมมารดา	๑๐๒
- พระองค์เจ้า	๘๖, ๑๐๙	พรหมเมศ - พระองค์เจ้า	๑๐๒
ปิยมารดี - สมเด็จพระ	๔๖, ๔๙, ๕๒, ๕๔, ๕๖	พร้อม - เจ้าจอมมารดา	๗๑, ๗๓, ๗๕
ปิ่น - เจ้าจอมมารดา	๘๗, ๘๙	พร้อมพงศ์อิศราช - พระองค์เจ้า	๑๑๓
ปิ่นเกล้า - พระบาทสมเด็จพระ	๒๓	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว - รัชกาลที่ ๑	๑
ปิว - เจ้าฟ้า	๒๗	- รัชกาลที่ ๒	๖
- หม่อมเจ้า	๑๑๗	- รัชกาลที่ ๓	๑๔
ปุก - เจ้าจอมมารดา	๓๕	- รัชกาลที่ ๔	๒๑

	- รัชกาลที่ ๕	๓๘	พิม - เจ้าจอมมารดา	๒๔
	- รัชกาลที่ ๖	๖๔	พิมพัชรสร้อย - พระองค์เจ้า	๑๐๒
	- รัชกาลที่ ๗	๗๗	พิศาลบวรศักดิ์ - กรมหมื่น	๙๗
	- รัชกาลที่ ๘	๑๒๗	พิเศษศรีสวัสดิสุขวัฒนวิไชย - กรมหลวง	๑๑
	- รัชกาลที่ ๙	๑๒๗	พิษณุโลกประชานาถ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๖๘
พระประยูรวงศ์ (แพ) - เจ้าคุณ		๕๘	พิสมัยพิมลสัถย์ - พระองค์เจ้า	๖๖
พลอย - เจ้าจอมมารดา		๑๐๑	พิสิษฐรสสมัย - พระองค์เจ้า	๑๒๙
พลับ - เจ้าจอมมารดา	๓๖, ๙๑, ๑๐๑, ๑๐๒		พี - เจ้าคุณ	๑๔, ๑๖
- พระองค์เจ้า	๘, ๑๘, ๒๑		พีรพงศ์ภานุเดช - พระองค์เจ้า	๑๒๒
พลับจีน - เจ้าจอมมารดา		๘๕	พิ่ง - เจ้าจอมมารดา	๔๑, ๔๕
พวง - เจ้าจอมมารดา		๘๒	พินพงศ์ประยูรวงศ์สนิท - พระองค์เจ้า	๑๑๖
พวงแก้ว - พระองค์เจ้า		๓๓	พุทธประดิษฐา - พระองค์เจ้า	๕๗
พวงสร้อยสององค์ - พระองค์เจ้า		๕๖	พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก - พระบาทสมเด็จพระ ๙ พระ ๑, ๒, ๖	
พะวา - เจ้าจอมมารดา	๒๒, ๒๓		พุทธเลิศหล้านภาลัย - พระบาทสมเด็จพระ ๙ พระ ๖	
พัน - เจ้าจอมมารดา	๙๕, ๑๐๐		พุ่ม - เจ้าจอมมารดา	๙, ๒๕, ๕๗
พักตร์พิมลพรรณ - พระองค์เจ้า		๓๙	เพ็ง - เจ้าจอมมารดา	๕๑, ๘๔
พัชรกิตติยามา - พระองค์เจ้า		๑๓๓	เพ็งเล็ก - เจ้าจอมมารดา	๑๓
พันแสง - พระองค์เจ้า		๒๕	เพ็งใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๑๐, ๑๒
พาหุรัตมณีมัย - สมเด็จพระเจ้าฟ้า		๖๓	เพชรบูรณ์อินทราชัย - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๗๖
พิกุลทอง - เจ้าฟ้า		๘๑	เพชรบุรีราชสิรินธร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๖๙
พิจิตรเจษฎ์จันทร์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน		๕๙	เพชรรัตนราชสุดา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๘
พิชิตปรีชากร - กรมหลวง		๔๑	เพชรหึง - พระองค์เจ้า	๘๔, ๑๓๔
พิไชยมหินทโรดม - กรมหมื่น		๖๗	เพ็ญพัฒน์พงศ์ - พระองค์เจ้า	๖๗
พินิตประชานาถ - กรมขุน		๓๙	เพื่อน - เจ้าจอมมารดา	๙๘, ๙๙
พินเนศวรสุรสังกาศ - กรมหมื่น		๓๙	แพ - เจ้าจอมมารดา	๔๓, ๔๘, ๕๐, ๕๘
พิทยลาภพฤฒิธาดา - กรมขุน		๕๒	ไพฑูริย์ - พระองค์เจ้า	๒๐
พิทยลาภพฤฒิยากร - กรมหมื่น		๑๒๕		
พิทยาลงกรณ์ - กรมหมื่น		๑๐๗		
พิทักษ์เทเวศร์ - กรมพระ		๑๘		
พิทักษ์มนตรี - เจ้าฟ้า กรมหลวง		๔		
พิพิธโภคภูเบนทร์ - กรมพระ		๑๗		

พ

ภ

ภักวดี - พระองค์เจ้า	๑๐๑
ภักทาวดีศรีราชธิดา - พระองค์เจ้า	๑๐๕
ภานุพงศ์พิริยเดช - กรมหมื่น	๑๒๑
ภานุพันธุ์ยุคล - พระองค์เจ้า	๑๓๐
ภานุพันธุ์วงศ์วรเดช - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา	๔๗, ๑๓๙
ภานุรังษีสว่างวงศ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๔๗, ๑๓๙
ภานุมาศ - พระองค์เจ้า	๙๘
ภิมสวน - เจ้าจอมมารดา	๘
ภุชงค์ - หม่อมเจ้า	๑๑๘
ภุมริน - พระองค์เจ้า	๘๗
ภุมเรศ - พระองค์เจ้า	๘๗
ภู่ - เจ้าจอมมารดา	๙๕
ภู่ - เจ้าจอมมารดา	๘๕, ๙๑
ภุชเรศราชรังค์ศักดิ์ - กรมหมื่น	๔๒
ภุชดีราชหฤทัย - กรมหมื่น	๓๕
ภุบาลบริรักษ์ - กรมหมื่น	๒๔
ภุมินทรภักดี - กรมหมื่น	๓๐, ๑๑๗
ภุมิพลอดุลยเดช - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๑๒๗
ภวนัยนฤเบนทรธาธิบาล - กรมขุน	๓๕
ภวนนทรนรินทรฤทธิ์ - กรมหลวง	๒๐

ม

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว - พระบาทสมเด็จพระ	๑๓๗
มงกุฎ - เจ้าฟ้า	๒๑
มงคลเลิศ - พระองค์เจ้า	๑๑๕
มณฑา - พระองค์เจ้า	๑๐, ๘๘
มณฑานพรัตน์ - พระองค์เจ้า	๔๖
มณี - พระองค์เจ้า	๑๐
มนตรีรักษา - กรมหมื่น	๑๓๓

มนัสสวาสดิ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๓
มณฑุชานาคมานพ - พระองค์เจ้า	๔๘
มยุรฉัตร - พระองค์เจ้า	๑๓๑
มรกฎ - เจ้าจอมมารดา	๕๙, ๖๗
- พระองค์เจ้า	๒๓
มรุพงศ์สิริพัฒน์ - กรมขุน	๕๓
ม่วง - เจ้าจอมมารดา	๙๐, ๙๑
ม่วง ซอ - เจ้าจอมมารดา	๑๙
ม่วง ไหม - เจ้าจอมมารดา	๑๖
มหามาลา - เจ้าฟ้า	๒๕
มหาวิชราวุธ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๔
มหาวิชรุณหิศ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๒
มหาศกัฒพิลเสพ - สมเด็จพระบรมราชเจ้า	๘, ๘๒
มหาสุรสิงหนาท - สมเด็จพระบรมราชเจ้า	๒
มหาเสนาณรงค์ - สมเด็จพระบรมราชเจ้า	๗
มหาหงส์โสภาค - พระองค์เจ้า	๑๑๑
มหิตลอดุลยเดช - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๕, ๑๓๙
มหิศรราชหฤทัย - กรมหมื่น	๕๖
มหิศวรินทรามเรศ - กรมหลวง	๒๐, ๒๑
มเหศวรศิริวิลาส - กรมหมื่น	๓๗
มโหสิริยสงขลา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๖๕
มิ่ง - พระองค์เจ้า	๑๗, ๘๓
มัทนยาภรณ์ - พระองค์เจ้า	๔๐
มา - เจ้าจอมมารดา	๘๒
มาตยาพิทักษ์ - กรมหมื่น	๒๙, ๑๑๕
มารยาตร - พระองค์เจ้า	๒๗
มาลัย - เจ้าจอมมารดา	๙๖, ๙๗
มาลินีนพดารา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๑
มาลิกเสาวรส - พระองค์เจ้า	๑๒๐
มาลี - พระองค์เจ้า	๒๙
มี น้อย - เจ้าจอมมารดา	๘๔

มี บูษบา - เจ้าจอมมารดา
มีใหญ่ - เจ้าจอมมารดา
มุก - หม่อม
แม่นเขียน - พระองค์เจ้า
ไม้เทศ - พระองค์เจ้า

ข

ยอดขอชิงตัน - หม่อมเจ้า
ยอดยี่งยศ - พระองค์เจ้า
ย้อย อิศรางกูร, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา
ยี่เข่ง - พระองค์เจ้า
ยี่งยาวลักษณ์ - พระองค์เจ้า
ยิ้ม - จอมมารดา
ยี่สุน - จอมมารดา
- พระองค์เจ้า

ยุคลทิฆัมพร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า
ยุคันธร - พระองค์เจ้า
ยุคนธร - พระองค์เจ้า
เยาวภาพงศสันติ - พระองค์เจ้า
เยาวมาลย์นฤมล - สมเด็จพระเจ้าฟ้า
เยียง - เจ้าจอมมารดา
แย้ม - เจ้าจอมมารดา
ไย - เจ้าจอมมารดา
- พระองค์เจ้า (ช)
- พระองค์เจ้า (ญ)

ค

รพีพัฒน์ศักดิ์ - พระองค์เจ้า
รสคนธ์ - พระองค์เจ้า
รองทรง - พระองค์เจ้า
รักษัรณเรศ - กรมหลวง
รังสิตประยูรศักดิ์ - พระองค์เจ้า

๙๑ รัชนิกร - พระองค์เจ้า ๙๑
๘๓ รัชนิแจ่มจรัส - พระองค์เจ้า ๑๐๗
๕ ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ - กรมหลวง ๖๑
๒๗ ราชศักดิ์สโมสร - กรมหมื่น ๔๓
๘๗ ราชสีหวิกรม - กรมขุน ๓๑
รามณรงค์ - พระเจ้า ๑, ๓
รามอิศเรศ - กรมพระ ๑๐
รามินทรสุดา - กรมขุน ๓
๙๖ ราษี - พระองค์เจ้า ๙๙
๕๕ ราชเพ็ญมาราภิรมย์ - พระองค์เจ้า ๑๑๕
๑๓๔ ราชไพประกา - พระองค์เจ้า ๑๒๑
๓๗ ราชไพพรรณี - สมเด็จพระนางเจ้า ๑๒๕
๑๐๗ รุ่ง - พระองค์เจ้า ๘๕
๓๐ รุจาวรณี - พระองค์เจ้า ๑๐๖
๑๕ เรณู - พระองค์เจ้า ๑๙
๖๘ เรไร - พระองค์เจ้า ๑๓
๙๐ เรียงคนอง - พระองค์เจ้า ๙๕
๙๙ เรียม - เจ้าจอมมารดา ๑๕
๗๐ เรือน - เจ้าจอมมารดา ๖๖
๖๐ ฤกษ์ - พระองค์เจ้า ๘๘

ด

๒๗, ๒๙, ๙๙
๙๗ ดดาวัลย์ - พระองค์เจ้า ๓๐
๘๘ ดพบุรีดิศร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหมื่น ๖๘
๑๘ ดพบุรีรามศวร์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง ๖๘
ลม่อม - พระองค์เจ้า ๓๒
๖๑ ดมุด - พระองค์เจ้า ๘๔
๒๐ ดลาวรรองค์ - พระองค์เจ้า ๗๕
๙๑ ดล้อม - เจ้าจอมมารดา ๘๕
๑๒ ดละม้าย - จอมมารดา ๑๐๔
๗๑ ดลักขณานุกุณ - พระองค์เจ้า ๒๙

ลักษณะมีลาวัน - พระนางเธอ	๑๒๕	วรรณไวทยาการ - พระองค์เจ้า	๑๒๔
ล่า - เจ้าจอมมารดา	๘๒, ๘๓	วรรัตน์ - พระองค์เจ้า	๙๗
ล่าดวง - พระองค์เจ้า	๘๑	วรลักษณาวดี - พระองค์เจ้า	๕๘
ล่าภู - เจ้าจอมมารดา	๑๐๑	วรวรรณากร - พระองค์เจ้า	๕๐
- พระองค์เจ้า	๑๕	วรวิวัฒน์สุภากร - กรมหมื่น	๑๐๐
ล่ายอง - พระองค์เจ้า	๓๔	วรวิภากรภรณ์ราชกุมาร - พระองค์เจ้า	๑๐๖
ลูกจันทน์ - เจ้าจอมมารดา	๒๓, ๒๖, ๓๒, ๙๔	วรศักดิ์พิศาล - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง	๒๔
ลูกจันทน์ เล็ก - เจ้าจอมมารดา	๒๗	วรเสธรรฐดา - กรมหลวง	๓๖
ลูกจันทน์ ใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๒๓	วรานนท์ธวัช - พระองค์เจ้า	๑๓๒
เล็ก - เจ้าจอมมารดา	๓๔, ๙๐	วไลยอลงกรณ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๙
- พระองค์เจ้า	๓๓	วัชรินทร์ - พระองค์เจ้า	๑๐๐
เลขา - พระองค์เจ้า	๓๒	วัชรวิวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๑๓
เลี้ยง - เจ้าจอมมารดา	๒๑, ๒๒	วัฒนา - พระองค์เจ้า	๑๐๑, ๑๓๔
เลี้ยง เล็ก - จอมมารดา	๑๐๕, ๑๐๗	วัฒนาอนุวงศ์ - พระองค์เจ้า	๕๓
เลี้ยง ใหญ่ - จอมมารดา	๑๐๕	วัน - เจ้าจอมมารดา	๓๔
เลื่อน - เจ้าจอมมารดา	๗๖	- พระองค์เจ้า	๙๗
		วันดี - เจ้าจอมมารดา	๑๐๒, ๑๐๓
		วัลลภาเทวี - พระองค์เจ้า	๑๒๕
		วามณีรัตนกัญญา - พระองค์เจ้า	๔๕
วง - เจ้าจอมมารดา	๗๒	วาด - เจ้าจอมมารดา	๕๒, ๖๙
วงจันทร์ - พระองค์เจ้า	๑๐๐	วาปีบุษบากร - พระองค์เจ้า	๗๕
วงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๖	वासुกรี - พระองค์เจ้า	๑๐
วงศ์กษัตริย์ - พระองค์เจ้า	๘๔	วิจิตรจิรประภา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๕
วงศมาลา - พระองค์เจ้า	๘๔	วิบูลยพรรณรังษี - พระองค์เจ้า	๑๐๗
วงศาราชสนธิ - กรมหลวง	๒๒	วิภาวดีรังสิต - พระองค์เจ้า	๑๓๕
วงศญาณวโรรส - สมเด็จพระกรมพระยา	๔๘	วิมลฉัตร - พระองค์เจ้า	๑๓๑
วงศราลงกรณ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๙	วิมลนาคนพิสี - พระองค์เจ้า	๗๔
วงศาวิจาริณี (สุน) - ท้าว	๕๕	วิมลมาศมาลี - พระองค์เจ้า	๑๐๗
วงศจักรธรานุกาพ - กรมขุน	๒๕	วิลัยทรงกัลยา - พระองค์เจ้า	๑๐๒
วงศจันทร์ (ปราง) - ท้าว	๑๘	วิลาส - พระองค์เจ้า	๒๘
" (วาด) - ท้าว	๕๒	วไลยวรวิลาส - พระองค์เจ้า	๑๐๔
" (อิม) - ท้าว	๑๐	วิวัฒน์ไชย - พระองค์เจ้า	๑๒๖
วงศพัทตร์ - พระองค์เจ้า	๑๐๑		

วิจิตรวรรณปรีชา - กรมหมื่น	๔๙	ศรีเสาวภาคย์ - พระองค์เจ้า	๕๑
วิษณุภาณินภาธร - กรมหมื่น	๓๗	ศศิธร - พระองค์เจ้า	๑๒
วิสุทธิกระษัตริย์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๔๐	ศศิพงศ์ประไพ - พระองค์เจ้า	๖๕
วุฒิไชยเฉลิมลาภ - พระองค์เจ้า	๖๙	ศักดิ์พลเสพ - กรมหมื่น	๘
เวก - จอมมารดา	๑๐๔, ๑๐๕	ศิริภรณ์โสภณ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๓

ค

ศรี - เจ้าจอมมารดา	๘๔, ๙๐	ศิริรดา - เจ้า	๘๑
ศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๖๗	ศิริรัตนบุษบง - พระองค์เจ้า	๑๒๙
ศรีนาคสวาสดี - พระองค์เจ้า	๔๑	ศิริวงศ์ - พระองค์เจ้า	๒๙
ศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ - สมเด็จพระ	๕๔, ๖๓	ศิริวงศ์วัฒนเดช - พระองค์เจ้า	๑๒๑
	๖๕, ๖๗, ๖๘, ๗๒, ๗๓, ๗๔, ๗๖, ๗๗	ศิลา - เจ้าจอมมารดา	๑๖, ๑๗, ๑๘, ๒๐, ๒๑
		ศุภโยคเกษม - พระองค์เจ้า	๑๒๔
		โสภสง - พระองค์เจ้า	๑๐๒

ด

ศรีพัฒนา - พระองค์เจ้า	๓๙	สงขลานครินทร์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๗๕, ๑๓๙
ศรีรัตนโกสินทร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๖๒	สถาพรพิริยพรต - พระองค์เจ้า	๑๑๘
ศรีวิไลลักษณ์ - พระองค์เจ้า	๕๘	สถิตย์ธำรงสวัสดิ์ - กรมหมื่น	๙๘
ศรีสวรินทรา บรมราชเทวี - สมเด็จพระ	๕๒, ๖๒, ๖๓	สถิตย์สถาพร - กรมขุน	๒๓
	๖๕, ๖๗, ๖๙, ๗๓, ๗๔, ๗๗	สนั่น - พระองค์เจ้า	๑๐๓
ศรีสังวาลย์ - สมเด็จพระราชชนนี	๑๒๗	สนิทนเรนทร์ - กรมหมื่น	๒๐
ศรีสังจา (อิม) - ท้าว	๕๗	สนิทพงศ์พัฒนเดช - พระองค์เจ้า	๑๑๔
ศรีสังขาลย์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๗๑	ส้มจีน - พระองค์เจ้า	๑๗
ศรีสิทธิธงไชย - พระองค์เจ้า	๔๔	สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ	๓๒
ศรีสุตสวดี - พระองค์เจ้า	๑๐๘	สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก	๒
ศรีสุตารักษ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระ	๑, ๓	สมบุญ - จอมมารดา	๑๐๖
ศรีสุตาอับสร - พระองค์เจ้า	๘๔	สมมตอมรพันธุ์ - กรมพระ	๔๙
ศรีสุเทพ - กรมหมื่น	๑๒	สมมตวิงศ์วิโรทัย - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๗
ศรีสุนทร - กรมขุน	๘๑	สมรรัตนสิริเชษฐ - กรมหลวง	๓๘
ศรีสุนทรเทพ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๗	สมศักดิ์ (นก) - ท้าว	๙๐
ศรีสุริเยนทรามาตย์ - กรมสมเด็จพระ	๔, ๒๐	(เหม) - ท้าว	๕๑
	๒๑, ๒๓	สมัยวุฒิวิโรดม - พระองค์เจ้า	๗๓
ศรีสุเรนทร์ - กรมหมื่น	๙	สรครวิสัยนรบดี - กรมหมื่น	๖๙
ศรีสุลาลัย - สมเด็จพระ	๑๕, ๑๖		

สรรพศิลป์ปรีชา — กรมหลวง	๒๒	สิงหวิกรมเกรียงไกร — กรมหลวง	๖๙
สรรพศาสตรศุภกิจ — กรมหลวง	๔๔	สิทธิสุขุมการ — กรมหมื่น	๙๑
สรรพสิทธิประสงค์ — กรมหลวง	๔๕	สิริ — พระองค์เจ้า	๑๑๒
สวน — เจ้าจอมมารดา	๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๘๕	สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ — สมเด็จพระนางเจ้า	๗๙
สุวรรณโลกลักษณวดี — สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๖๐	สิริรัชสังกาศ — กรมขุน	๔๔
สวัสดิประวัติ — พระองค์เจ้า	๔๙	สิรินทรเทพรัตนสุตา — สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๘๐
สวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ — สมเด็จพระกรมพระ	๕๕	สิริราชกฤษภัน — สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๒
สวัสดิวิไชย — กรมหมื่น	๑๑	สี — เจ้าจอมมารดา	๑๔, ๑๖
สวัสดิโสภณ — พระองค์เจ้า	๕๕	สีดา — เจ้าจอมมารดา	๑๐๒
สว่าง — พระองค์เจ้า	๙๒	สีสังข์ — พระองค์เจ้า	๙๐
สว่างวัฒนา — พระองค์เจ้า	๕๒	สุก — พระองค์เจ้า	๘๔
สว่างองค์ — พระองค์เจ้า	๑๐๓	สุกรม — พระองค์เจ้า	๑๙
สอาด — จอมมารดา	๑๐๘	สุขสวัสดิ์ — พระองค์เจ้า	๔๒
สังกะทิต — พระองค์เจ้า	๘๓	สุขุมภินันท์ — พระองค์เจ้า	๑๓๐
สังวาลย์ — เจ้าจอมมารดา	๔๘, ๕๓	สุขุมลมารศรี — สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า	๔๙, ๖๒
สังวาล — พระองค์เจ้า	๑๘, ๙๓	สุโขทัยธรรมราชา — สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๗๗
สัน — เจ้าจอมมารดา	๑๖, ๑๙	สุจิตราภรณ์ — พระองค์เจ้า	๗๕
สัมฤทธิ์ — เจ้าจอมมารดา	๓๖	สุด — เจ้าจอมมารดา	๕๘
สาตใหญ่ — เจ้าจอมมารดา	๓๔	— พระองค์เจ้า	๑๓, ๘๕
สาททิพากร — พระองค์เจ้า	๙๐	สุด (หรือ) สุดศาลา — พระองค์เจ้า	๙๑
सान — เจ้าจอมมารดา	๑๐๒	สุดวอน — พระองค์เจ้า	๙๑
สาย — เจ้าจอมมารดา	๖๕	สุดใหญ่ — เจ้าจอมมารดา	๒๘
— หม่อมเจ้า	๑๑๘	สุดารัตนราชประยูร — สมเด็จพระกรมพระยา	๓๒
สายบัว — เจ้าจอมมารดา	๑๐๓	สุดาสวรรค์ — พระองค์เจ้า	๙๗
สายสนิทวงศ์ — พระองค์เจ้า	๑๑๓	สุทรวงศ์วิจิตร — พระองค์เจ้า	๑๒๙
สายสมร — พระองค์เจ้า	๒๒	สุทรวลัยลักษณา — พระองค์เจ้า	๑๑๙
สายสวัสดิภิมย์ — พระองค์เจ้า	๖๘, ๑๑๘	สุทริสิโรภา — พระองค์เจ้า	๑๓๒
ลำลี — เจ้าจอมมารดา	๔๘, ๔๙, ๕๔, ๘๖, ๘๗, ๘๘	สุทธาทิพยรัตน์ — สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๒
ลำอาน — พระองค์เจ้า	๙๒	สุทธาสินีนาฏ — กรมพระ	๖๘, ๗๐, ๗๑, ๗๒
สิงหนาท — พระองค์เจ้า	๑๑๓	สุทัศน์ — พระองค์เจ้า	๑๓
สิงหราช — พระองค์เจ้า	๓๕	สุทัศน์นิภาธร — พระองค์เจ้า	๑๐๕
สิงหาราช — พระองค์เจ้า	๘๓	สุธารส — พระองค์เจ้า	๙๗

สุนทรสมบัติ - กรมหมื่น	๑๖	เสาวภาคย์นารีรัตน์ - พระองค์เจ้า	๕๙, ๑๑๗
สุนทรภูเบศร์ - กรมขุน	๓๑, ๑๓๕	เสาวภาคย์พรรณ - พระองค์เจ้า	๕๕
สุนทรินาฏ - พระองค์เจ้า	๑๐๗	เสื่อ - พระองค์	๘
สุน - เจ้าจอมมารดา	๕๕	- พระองค์เจ้า	๘๘
สุนเล็ก - จอมมารดา	๑๐๗	แส - เจ้าจอมมารดา	๗๓, ๗๔
สุนใหญ่ - จอมมารดา	๑๐๖	แสลง - เจ้าจอมมารดา	๕๖, ๕๘, ๖๑, ๖๒, ๖๓, ๙๒
สุนันทากุมารีรัตน์ - สมเด็จพระนางเจ้า	๔๙, ๖๓, ๖๔	แสลง ปาลกะวงศ์, ม.ร.ว. - เจ้าจอมมารดา	๕๕
สุนงกช - พระองค์เจ้า	๓๒	แสลงจันทร์ - พระองค์เจ้า	๓๑
สุนรณ - พระองค์เจ้า	๓๕	โสณบัณฑิต - พระองค์เจ้า	๕๒
สุประดิษฐ - พระองค์เจ้า	๓๗	โสภา - พระองค์เจ้า	๒๖
สุพรรณภาคคีติ - กรมขุน	๕๘	โสภานิเวศน์ (อิม) - ท้าว	๕๗
สุพันธุวงศ์ - เจ้าฟ้า	๖	โสมนัส - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๓๘
สุภิตการภักดี (เหม) - ท้าว	๕๑		
สุภาธร - พระองค์เจ้า	๑๓	โสมนัสวัฒนาวดี - สมเด็จพระนาง	๓๘, ๑๑๗
สุรินทรภักษ์ - กรมหมื่น	๑๐, ๑๑, ๑๑๑	โสมาวดี - พระองค์เจ้า	๓๘
สุริยงประยูรพันธุ์ - พระองค์เจ้า	๗๐	โสมนัสวดี - พระองค์เจ้า	๑๓๓
สุริยวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๑		
สุริยา - พระองค์เจ้า	๑๐		
สุวพักตร์วิไลยพรรณ - พระองค์เจ้า	๖๐	หงส์ - เจ้าจอมมารดา	๑๐๒
สุวรรณ - พระองค์เจ้า	๘๗	หิม - เจ้าจอมมารดา	๒๘
สุวรรณา - เจ้าจอมมารดา	๘๒	หนู - เจ้าจอมมารดา	๙๘, ๑๐๑
สุวทนา - พระนางเจ้า	๗๘	หนูจีน - เจ้าจอมมารดา	๒๔
เสงี่ยม - พระองค์เจ้า	๓๑	หยก - พระอัครชายา	๑
เสนีเทพ - กรมหมื่น	๘๒	หรั่ง - เจ้าจอมมารดา	๔๕
เสนานุรักษ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๗	- พระองค์เจ้า	๑๘
เสนีบริรักษ์ - กรมหลวง	๑๐๙	ห้วง - เจ้าจอมมารดา	๕๔, ๕๖, ๕๗
เสพสุนทร - กรมหมื่น	๑๖	หว่า - เจ้าจอมมารดา	๕๕
เสม - เจ้าจอมมารดา	๘๔	หอย - พระองค์เจ้า	๘๕
เสมอสมัยหรรษา - พระองค์เจ้า	๔๔	หัตดินทร์ - พระองค์เจ้า	๙๘
เสรรูวงศ์รวาวัตร - พระองค์เจ้า	๑๑๙	หุ่ - เจ้าจอมมารดา	๓๕, ๔๙
เสวตรวราภ - พระองค์เจ้า	๓๙	เหม - เจ้าจอมมารดา	๕๑, ๗๖
เสาวภาคย์วงศ์ - พระองค์เจ้า	๕๔	เหมเล็ก - เจ้าจอมมารดา	๑๘, ๒๐

ท

เหมใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๑๕, ๑๙, ๘๗	อรรณพ - พระองค์เจ้า	๓๓
เหม็น - เจ้าจอมมารดา	๓๒	อรองค์อรรคยุพา - พระองค์เจ้า	๖๗
- เจ้าฟ้า	๖	อรุณ - พระองค์เจ้า	๙๒
เหมวดี - พระองค์เจ้า	๗๖	อรุณนิภาคุณากร - พระองค์เจ้า พระ	๑๑๗
โหมด - เจ้าจอมมารดา	๔๖, ๔๙, ๖๔, ๖๗, ๗๐	อรุณวดี - พระองค์เจ้า	๔๕
ใหญ่ - พระองค์เจ้า	๒๘	อรุณวงศ์ - พระองค์เจ้า	๒๔
		อรุโณทัย - พระองค์เจ้า	๘
		อลงกฎ - พระองค์เจ้า	๑๒๔
		อลงกฎกิจปริษา - กรมหมื่น	๒๔
		อลังการ - พระองค์เจ้า	๑๑๒
อติศรอุดมเดช - กรมหลวง	๔๒, ๑๒๓	อ่วม - เจ้าจอมมารดา	๖๐
อติศรอุดมศักดิ์ - กรมหมื่น	๑๒๔	อสุณี - พระองค์เจ้า	๘๒
อดิศจัยสุรียาภา - พระองค์เจ้า	๗๔	อัน - เจ้าจอมมารดา	๑๙
อดุลยลักษณ์สมบัติ - กรมหมื่น	๓๓	อัน - เจ้าจอมมารดา	๗๐, ๗๔, ๑๐๓
อนงค์นพคุณ - พระองค์เจ้า	๔๕	อัครา - พระองค์เจ้า	๑๑๙
อนันคนารี - เจ้าฟ้า กรมขุน	๔	อักษรสาสนโสภณ - กรมหมื่น	๓๕
อนันตการฤทธิ์ - กรมหมื่น	๙๐	อัครพรพรรณรัชกัญญา - พระองค์เจ้า	๕๙
อนุพงศ์จักรพรรดิ - กรมหมื่น	๑๑๙	อับสรศรีราชกานดา - พระองค์เจ้า	๑๐๖
อนุรักษเทเวศร์ - เจ้าฟ้า กรมหลวง	๓	อับสรสุดาเทพ - กรมหมื่น	๒๘
อนุวัตรจาดูรนต์ - กรมหมื่น	๑๑๙	อัมพันตรีปชา - พระองค์เจ้า	๗๔
อนุสรมงคลการ - พระองค์เจ้า	๑๓๑	อัมพร - พระองค์เจ้า	๑๙, ๙๒
อนุสรสิริประสาธน์ - พระองค์เจ้า	๗๕	อัมพา - เจ้าจอมมารดา	๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗
อภัยทัต - พระองค์เจ้า	๘	- พระองค์เจ้า	๙๔
อภัยธิเบศร์ - เจ้าฟ้า	๖	อัมพางค์เดชาวุธ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๔
อมรมนตรี - กรมหมื่น	๘๖	อาทรทิพนิภา - พระองค์เจ้า	๗๓
อมรินทรา บรมราชินี - สมเด็จพระ	๗	อาทิตย์ทิพอาภา - พระองค์เจ้า	๑๓๒
อมเรนทรบดินทร์ - กรมหมื่น	๓๐	อานันทมหิดล - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๑๒๗
อมเรศร์ศมี - กรมหมื่น	๘๗	อานุกาพิศาลศักดิ์ - กรมหมื่น	๙๓
อมฤตย์ - พระองค์เจ้า	๓๕	อาภรณ์ - เจ้าฟ้า	๒๕
อรไทยเทพกัญญา - พระองค์เจ้า	๔๖	อาภัสสรวงศ์ - พระองค์เจ้า	๑๒๒
อรประพันธ์รำไพ - พระองค์เจ้า	๗๐	อาภากรเกียรติวงศ์ - พระองค์เจ้า	๖๔
อรพัทธ์ประไพ - พระองค์เจ้า	๑๑๙	อาภาพรณี - พระองค์เจ้า	๑๒๓
อรพินทุ์เพ็ญภาค - พระองค์เจ้า	๕๙		
อรรควรรชกัลยา - กรมขุน	๑๑๗		

พิมพ์ที่ บริษัท จันวาณิชย์ จำกัด แผนกพิมพ์ - โรงพิมพ์จันทว่า (เดิม)
๖๙๙ ถนนสีลม อาคารกองบุญมา ตรงข้ามโรงแรมนารายณ์ กรุงเทพฯ ๙ ๕ โทร. ๒๓๔๗๑๙๐-๘
นายณรงค์ กองบุญมา ผู้พิมพ์โฆษณา

อำพัน - พระองค์เจ้า	๘๗	อิม - เจ้าจอมมารดา	๑๐, ๒๙, ๕๕
อำไพ - พระองค์เจ้า	๑๙	อึ้ง - เจ้าจอมมารดา	๓๖
อิน - จอมมารดา	๑๐๖	อุณากรรณอนันตนรไชย - พระองค์เจ้า	๔๕
- เจ้าจอมมารดา	๑๘	อุดมรัตนราชี - กรมหมื่น	๓๘
อินทนิล - พระองค์เจ้า	๒๑	อุทัย - พระองค์เจ้า	๕๘
อินทปัต - พระองค์เจ้า	๘๑	อุบล - พระองค์เจ้า	๑๒๙
อินทรพิพิธ - กรมหมื่น	๘	อุบลรัตนนารีนาค - พระองค์เจ้า	๖๐, ๑๑๘
อินทรรักษา (หม่อมเสมอ) - พระ	๒	อุบลรัตนราชกัญญา - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗๕
อินทสุรียา (เหม) - ท้าว	๕๑	อุรุพงษ์ศรีชมโขง - พระองค์เจ้า	๗๖
อินทอมเรศ - กรมหมื่น	๒๑	อุไร - พระองค์เจ้า	๓๘
อินทวงศ์ - พระองค์เจ้า	๕๕	อยู่ - เจ้าจอมมารดา	๑๘
อินทุรตนา - พระองค์เจ้า	๑๓๐	อุ๋ทองเขตขัตติยนารี - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๗๕
อิศวรวงศ์วรราชกุมาร - พระองค์เจ้า	๕๘	เอม - เจ้าจอมมารดา ๙, ๒๔, ๘๔, ๙๕, ๙๖, ๙๘, ๑๐๐	๑๐๐
อิศวรสุนทร - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง	๖	เอม น้อย - เจ้าจอมมารดา	๓๘
อิศรานุรักษ์ - เจ้าฟ้า กรมขุน	๔	เอม ใหญ่ - เจ้าจอมมารดา	๓๘
อิศราพงศ์ - เจ้าฟ้า	๙๔	เอียง - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๗
อิศรียาภรณ์ - พระองค์เจ้า	๗๓	เอี่ยม - เจ้าจอมมารดา	๘๙, ๙๐, ๙๘, ๙๙
อิศรียาลงกรณ์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า	๖๓	โอภาสไพศาลรัศมี - พระองค์เจ้า	๑๐๖
อิศเรศวรสังสรรค์ - สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุน	๒๓		

☆ หอสมุดแห่งชาติ ☆
☆ สาขาจังหวัดจันทบุรี ☆